

KÖNYVTÁROSOK ÉS KÉMEK
ÁTTEKINTÉS A KÖNYVTÁR ÉS A HÍRSZERZÉS KAPCSOLÓDÁSI
PONTJAIRÓL

Tartalom:

1. Bevezetés	5
1.1. Motiváció és témafelvetés	5
1.2. Hipotézis	5
1.3. Módszer és fejezetek	5
1.4. Szakirodalmi áttekintés	6
1.5. Várható konklúzió	7
2. Könyvtár és hírszerzés: fogalom és jellemzők.....	8
2.1. A könyvtár és könyvtáros definíciója	8
2.2. Könyvtárak típusai, a könyvtári rendszer	9
2.2.1. Nemzeti könyvtár.....	9
2.2.2. Közkönyvtárak és iskolai könyvtárak	9
2.2.3. Szakkönyvtárak	9
2.2.4. Felsőoktatási könyvtárak	10
2.2.5. Elektronikus, digitális és virtuális könyvtárak.....	10
2.3. Hírszerzés fogalma	11
2.4. Hírszerző szolgálatok típusai és tevékenységeik	12
2.4.1. Katonai hírszerzés.....	13
2.4.2. Polgári hírszerzés	14
2.4.3. Hírszerző tevékenységek típusai	15
3. Közös pontok a könyvtár- és kémkedéstörténetben	18
3.1. A kezdetek.....	18
3.2. Átmeneti időszak.....	20
3.3. A modern könyvtári és hírszerző intézmények létrejötte.....	22
3.4. Az információ korszaka.....	26

4. Információelmélet és közös információforrások a könyvtár és a hírszerzés területén	31
4.1. Adat – információ – tudás	31
4.2. Információtechnológia.....	32
4.3. Információforrások.....	33
4.3.1. OSINT alapelvek	34
4.3.2. Dokumentumtipológia	36
4.3.3. Hagyományos média – nyomtatott és e-dokumentumok (könyvek, sajtó, térképek)	37
4.3.4. Hagyományos média – televízió és rádióadások	41
4.3.5. Szürke irodalom	42
4.3.6. Adatbázisok.....	43
4.3.7. Internet.....	45
4.3.8. Egyéb források	49
4.4 Gyakorlati példa	49
5. Könyvtárosok és hírszerzési elemzők szakmai kompetenciái, és az információ feldolgozása	51
5.1. Információs specialisták kompetenciái	51
5.2 Hírszerzési információfeldolgozás a könyvtári tájékoztató munka tükrében	53
6. Következtetés	56
IRODALOMJEGYZÉK.....	58
Felhasznált monográfiák:	58
Felhasznált cikkek, tanulmányok:	59
Felhasznált szabványok, útmutatók, tájékoztatók:.....	62
Felhasznált segédkönyvek:	62
Felhasznált rádió átiratok:	62
Felhasznált egyéb weboldalak:.....	63

I. FÜGGELÉK.....	66
<i>Példák a gyakorlatban</i>	66
I.1. A Központi Hírszerző Ügynökség szakkönyvtára, és a Nemzeti Hírszerzés Könyvtára	66
I.2. Az Amerikai Egyesült Államok katonai hírszerzésének szakkönyvtárai.....	67
I.3. Hazai példák	69
<i>I.3.1. Állambiztonság és a könyvtári rendszer.....</i>	<i>69</i>
<i>I.3.2. Hírszerzési szakkönyvtárak napjainkban Magyarországon</i>	<i>70</i>
II. FÜGGELÉK.....	71
II.1. Az Amerikai Egyesült Államok hírszerzésének organogramja	71
II.2. A CIA szervezeti felépítése	73
II.3. Az Információs Hivatal organogramja.....	73
II.4. A Hadtudományi Szakirodalmi Integrált Információs Rendszer könyvtárai	74

1. Bevezetés

A dolgozat célja, hogy rávilágítson a könyvtáraknak a nemzetbiztonsági információgyűjtésben nyújtott szerepéről. A pályamunka könyvtárosoknak és nemzetbiztonsági szakembereknek egyaránt kínál háttérinformációkat, a kettő, egymástól első pillantásra igen távol eső szakma összefonódásairól, hiszen azok néhány területen közelebb állnak egymáshoz, mint képzelnénk.

1.1. Motiváció és témafelvetés

A téma alapötletét, az 1991-es Öböl-háborúban történt eset adta, amikor könyvtárban szerzett régészeti-geográfiai információk segítettek a szárazföldi hadműveleteket. Amikor hallottam erről, számomra különös volt, hogy az információs hadviselés korában, a számtalan modern hírszerzési adatgyűjtő módszer mellett, mindenki által elérhető forrásból származó információk segítettek a világ legkorszerűbb haderejét. Úgy véltem a téma különössége megéri az utánajárást és a kérdéskör elemzésébe fektetett erőfeszítéseket. A pályamunka további célja, hogy egyedi szemszögből világítson rá a könyvtár az információs társadalomban betöltött szerepéről.

1.2. Hipotézis

A dolgozat hipotézise a következő: mint információközvetítő szervezetek, a könyvtár és a hírszerzés tevékenységi köre számos területen mutathat hasonlóságot. Ezen előfeltételezésből kiindulva, igazolását várva, a következő kérdésekre keresem a választ: Mely területek ezek? Mikben nyilvánulnak meg a hasonlóságok? Természetesen nem a titkosszolgálatok művelési tevékenységét, vagyis magát a kémkedést elemzem, sokkal inkább a különböző forrásokból származó adatok és információk feldolgozását, valamint elemzését-értékelését. Írásom megkísérli feltárni ezen összefonódásokat, történeti és módszertani megközelítésben egyaránt.

1.3. Módszer és fejezetek

A dolgozat hat tartalmi egységből, négy nagyobb terjedelmű fejezetben tér ki a kérdéskör leíró-összehasonlító elemzésére. A bevezetés utáni, definíciós jellegű fejezetet követő szakasz történeti szempontból mutatja be mind a könyvtár, mind a hírszerzés történetét, kitérve a közös kapcsolódási pontokra. A történeti áttekintés, Alvin Toffler Harmadik hullám című művében felvázolt hullámelméletének nyomán ezzel párhuzamban bemutatja az információs társadalom kialakulásának körülményeit.

A leghosszabb, negyedik, fejezet az információval foglalkozik. Információelméleti, információtechnológiai, dokumentumismereti áttekintés után a nyílt forrású hírszerzés¹ forrásait veszem górcső alá, elsősorban a könyvtártudományt is érintő források, részletes bemutatásával. A forrásokat követően a könyvtárosok és a hírszerzési elemzők kompetenciáit sorolom fel és hasonlítom össze, majd egy újabb összehasonlítás során a könyvtári tájékoztató munka és a nyílt forrású felderítés folyamata kerül összevetésre. A függelékben néhány hírszerzési szak-könyvtár rövid ismertetése, valamint e könyvtáraknak otthont adó intézmények szervezeti felépítései tekinthetők meg, kiemelve bennük a könyvtárak helyét.

1.4. Szakirodalmi áttekintés

A dolgozat alapját tanulmányaim által, illetve a szakirodalom áttanulmányozásából szerzett ismeretek adják. Igénybe vett forrásaim leginkább elektronikus adatbázisokból-archívumokból vett folyóiratcikkek voltak, kiegészülve számos monográfiával és segéd-könyvvel, valamint apróbb, aktuális részletek megválaszolására, tájékoztató jellegű weboldal-lal. Részletes adataik a dolgozat végi bibliográfiában tekinthetők meg. Információtörténelem és információtudomány területén nagyban támaszkodtam Z. Karvalics László és Alvin Toffler munkásságára, annak ellenére, hogy utóbbi műve, jóval az információs társadalom térhódítása előtt, 1979-80-ban íródott. Éppen ezért leginkább Toffler múltra visszatekintő elemzése, va-lamint elmélete, szemléletmódja tűnt igazán hasznosnak. A hírszerzéstörténet főbb forrásmű-vei: Hajma Lajos egyetemi jegyzete, valamint Ónody György, régebbi korok kémkedéstörté-netével foglalkozó kötete. Könyvtártudományi kérdésekben a könyvtárosok bibliája, a Hor-váth Tibor és Papp István által szerkesztett, ötkötetes, *Könyvtárosok kézikönyve* volt segítségemre. A nyílt forrású hírszerzést érintő kérdésekben a NATO OSINT kézikönyve és Feren-czy Gábor doktori disszertációja voltak a legfontosabb alapforrások, számos angol nyelvű szakirodalmi cikkel kiegészítve. Mivel a NATO-kézikönyv 2001-es szemléletet tükröz, legin-kább módszertani elmélet tanulmányozásánál bizonyult hasznosnak, semmint gyakorlati pél-dák feltárásában. Az információs korszak hírszerzési módszereinek megismerésében hiány-pótló műnek bizonyult Haig Zsolt és Várhegyi István közös könyve az információs hadvise-lésről. Számos további folyóiratcikk, tanulmány és weboldal szolgáltatott további információt az anyaggyűjtés során, minden érintett kérdéskörben.

¹ Fogalmát, jellemzőit lásd: 2.4.3. fejezetben

1.5. Várható konklúzió

Pályamunkámban várhatóan sikerül kapcsolódási pontokat találni az említett intézményrendszerek között. Elsősorban módszerbeli hasonlóságok várhatók, mivel sok esetben a könyvtárosok és a hírszerzési elemzők egyaránt azonos dokumentumokat-objektumokat használnak. Azok felkutatása, feldolgozása azonos módszerrel történik, csupán a végfelhasználói kör lesz más. Hangsúlyozom, hogy a nyílt forrású információszerzés kérdéskörében foglalkozom részletesen a hírszerzés intézményével, és nem műveleti tevékenységükkel és titkos adatgyűjtési módszereikkel. Biztonsági kérdéseket (adatbiztonság, OPSEC) sem érint a dolgozat.

Révész Bélára hivatkozva fontos megemlíteni, hogy a titkosszolgálatok egyedi tevékenységi jellemzőiből adódó információhiány miatt a hírszerző szolgálatok kutatása felvet némi módszertani problémát, amely a szervezetek titkainak többszintű, egymást erősítő jelenségén alapul. Ezek a szervek titkos, ritkább esetben nyilvános célok érdekében, legális vagy adott esetben illegális módszerekkel végzik tevékenységüket, az aktuális vagy potenciális hatalmi szereplők igényeinek kielégítése érdekében,² vagyis a titkos működés alapvetően befolyásolja egy kutatómunka lefolytatását, amely kurrens kérdéskörökben (valójában sokszor retrospektív témákban is) csak a szabadon hozzáférhető, nem titkosított, vagy titkosítás alól már feloldott információkon alapulhat. A titkosszolgálatok ténykedése egy-egy történelmi eseménynél sokszor inkább feltételezett, a hozzáférhető adatok hiányában, valamint a szolgálatok maguk is szeretik dezinformáció révén titokban tartani operatív működésüket.³

Ezen némileg korlátozó tényezők figyelembe vételével érdemes a titkosszolgálatokat multidiszciplinális (jelen esetben könyvtár- és információtudományi) kutatás tárgyává tenni és a szabadon hozzáférhető módszertani és történeti pontokat feltárni, a szolgálatok ma is titkosított operatív munkakörének „megbolygatása” nélkül.

² Révész Béla: Az állambiztonsági szervek politológiai kutatásainak kérdéseiről. Szeged: SZJE, 2004 p 6. [Online] <URL: <http://mek.oszk.hu/02400/02486/02486.pdf>> (2012. 11. 10.)

³ Révész i.m. (2. sz.) p 7.

2. Könyvtár és hírszerzés: fogalom és jellemzők

Az első fejezetben, a címben is szereplő két terület fogalmának meghatározásáról és jellemzőiről esik szó. Mivel foglalkozik a könyvtár, mi az a könyvtári rendszer, milyen könyvtártípusok léteznek, illetve hogyan képzeljük el a hírszerzést napjainkban? Megtudhatjuk, milyen elemekből épülnek fel és mi célt szolgálnak e szervezetek. Természetesen a fejezet csupán rövid ismertetése az egyes területeknek, leginkább a laikus érdeklődőknek szól, segítségével ezen olvasók is röviden tájékozódhatnak a téma háttérintézményeiről. A hírszerzés területe, szokatlansága, viszonylagos ismeretlensége végett, némileg nagyobb arányban képviselteti magát. A könyvtáros és a különböző könyvtártípusok szerepe, kompetenciája a későbbi fejezetekben egy-egy pont tárgyalása során nyer részletesebb kifejtést.

2.1. A könyvtár és könyvtáros definíciója

A „könyvek tára” definíció rendkívül elavult. A könyvtárat lehetne hívni információtárnak, információs központnak, bár újabban elterjedőben van a tudásközpont⁴ elnevezés, amely a könyvtár fő társadalmi szerepét, az információközvetítést fejezi ki a használók, az állampolgárok és együttműködő intézmények irányába. A könyvtárak feladata, hogy gyűjtőkörüknek megfelelő módon építsék fel, illetve apasszák gyűjteményüket, és ezt a gyűjteményt feltárják, megőrizték és szolgáltatassák. A ma könyvtárával szemben elvárás, hogy a mindenkori információtechnológia által nyújtott lehetőségek épüljenek bele szolgáltatásaiba. A gyűjtemény a könyvek, időszaki kiadványok, adatbázisok és egyéb irodalmak összessége, mindaz a tudás, amellyel egy adott könyvtár rendelkezik. Az ISO 2789 szabványban szereplő könyvtár-definíció pontos meghatározást ad: *„Szervezet vagy szervezet része, amelynek fő célja egy állomány fenntartása és olyan dokumentumok használatának a lehetővé tétele, amelyek megfelelnek az ezeket használók tájékoztatási, oktatási vagy szórakozási igényeinek.”*⁵

A szakképzett könyvtáros szabványi definíciója a következő: *„könyvtárban alkalmazott olyan személy, aki könyvtári és/vagy informatikai képzést kapott.”*⁶ Vagyis a fenti sorokat végiggondolva a könyvtáros a tudásközpontokban dolgozó, képzett, információközvetítő szakember. A könyvtár és könyvtáros feladata, hogy kielégítse a használók információs igényeit. Legyen szó referenzkérdésről, egyszerű kölcsönzésről és helybenhasználatról, vagy sajtófigyelésről, akár idegen nyelven feldolgozva az irodalmat.

⁴ Pl. Dél-Dunántúli Regionális Könyvtár és Tudásközpont (Pécs) Weblap: <http://tudaskozpont-pecs.hu/> (2012. 08. 21.)

⁵ MSZ ISO 2789:1992 Nemzetközi könyvtár-statisztika. Bp.: Magyar Szabványügyi Hivatal, 1992. p. 2.

⁶ MSZ ISO 2789:1992 i.m. (5. sz.) p. 4.

2.2. Könyvtárak típusai, a könyvtári rendszer

Minden országnak van saját könyvtári rendszere, amelynek működését jogszabályok határozzák meg. Ez a rendszer, különböző feladatkörű, egymással együttműködő könyvtárak hálózata jelenti, amelyek összességükben az élet minden terület igyekeznek lefedni, az adott használói kör információszükségeit kielégíteni. A könyvtári rendszer az alábbi könyvtártípusokból épül fel: nemzeti könyvtár, közkönyvtárak, szakkönyvtárak, felsőoktatási könyvtárak, iskolai könyvtárak, elektronikus könyvtárak. A rendszerben való működés garancia arra, hogy a benne foglalt könyvtárak gyűjteménye feltárt és megőrzött, valamint szolgáltatásaik⁷ hozzáférhetők a könyvtárlátogató használók számára.

2.2.1. Nemzeti könyvtár

A nemzeti könyvtárak a patriotikumok gyűjtése alapján nemzeti bibliográfiákat és katalógusokat készítenek, szabályozzák a honi könyvtárügy kérdéseit, kiadják annak különféle szabványait, nemzeti információs központként működnek, és szinte minden téren a könyvtári rendszer központjaként funkcionálnak.⁸

2.2.2. Közkönyvtárak és iskolai könyvtárak

Ezt a két könyvtártípust minden bizonnyal mindenki ismeri, hiszen a könyvtári rendszeren belül ezen intézmények szolgáltatják az adott település közössége számára a könyvtári szolgáltatásokat, a megyei könyvtáraktól kezdve az apró települések kicsiny könyvtáraiig. A közkönyvtár minden életkorra és érdeklődési területre tekintettel szolgálja az információszerzést, önképzést, művelődést. Az iskolai könyvtárak pedig értelemszerűen az általános és középiskolák oktató-nevelő munkáját, szocializációs tevékenységeit segítik.

2.2.3. Szakkönyvtárak

Amint az elnevezés is sugallja, e könyvtártípus egy-egy tudományterület ismereteinek forrásait gyűjti és közvetíti. A szakkönyvtárak az adott szakma, illetve terület művelői számára információs bázisul szolgálnak. A felépített gyűjteményeken felül a szakkönyvtárak igen fontos szerepet játszanak elektronikus adatbázisok kialakításában, kiterjesztve szolgáltatásaikat a könyvtár falain túlra. Országonként, minden fontosabb diszciplínának van saját szakkönyvtára. Többségük nyilvános könyvtár, de egyes katonai, titkosszolgálati, jogi vagy országgyűlési

⁷ Sonnevend Péter: A könyvtári rendszer. In: Könyvtárosok kézikönyve. 3. köt. 9. fejelet. Bp.: Osiris, 2001. p. 245.

⁸ Ferenczy Endréné: A nemzeti könyvtár. In: Könyvtárosok kézikönyve 3. köt. 2. fejelet. Bp.: Osiris, 2001. p. 43

könyvtárakat csak az arra jogosultak vehetnek igénybe. Más-más kultúrákban eltérő könyvtár-típusok jelentik a szakkönyvtárakat. Angolszász területen különleges könyvtárnak (*special library*) hívják, német területen és hazánkban is a szaktudományok szerinti elnevezés az elterjedt, Dániában pedig kutatókönyvtárakként egy kategóriába sorolják a szak- és felsőoktatási könyvtárakat.⁹

2.2.4. Felsőoktatási könyvtárak

Feladatuk emlékeztet az iskolai könyvtárakéra, annyiban, hogy feladata a működtető felsőoktatási intézmény, valamint a hallgatók és oktatók információs szükségleteinek kiszolgálása, továbbá a felsőoktatási kutatómunka támogatása. A tudományegyetemek könyvtárai egyben bizonyos tudományterületek szakkönyvtárai is, amennyiben az adott területnek nincs külön kinevezett országos szakkönyvtára.¹⁰

2.2.5. Elektronikus, digitális és virtuális könyvtárak

A technikai fejlődés az utóbbi néhány évtizedben, forradalmi változásokkal járt az élet majd minden területén. A könyvtárak sem maradtak le, az új vívmány, az internet olyan mértékű információrobbanást okozott, hogy az emberekre jóval több információ zúdul, mint amennyit képesek lennének feldolgozni. Kezdetben csupán a könyvtárak katalógusai és más adatbázisai, majd a későbbiekben (ma is, és még igen sokáig tartó folyamatként) az állományok digitalizálása adja az elektronikus könyvtár magját. A könyvtári szakirodalomban sem egyértelmű, a sokszor szinonimaként használt, elektronikus, digitális és virtuális könyvtárak definíciója.

Az elektronikus könyvtár fő jellemzője a szakirodalom szerint az, hogy a könyvtári tevékenységeket számítógépek használatával, támogatásával segítik (könyvtári integrált rendszerek) és a források, szolgáltatások elektronikus formában érhetők el. A virtuális vagy digitális könyvtárak pedig olyan, falak nélküli, kizárólag a virtuális világban létező, rendszerezett gyűjtemények, ahol máshol tárolt elektronikus tartalmakhoz biztosítanak hozzáférést. Hibrid könyvtárnak nevezik azokat a könyvtárakat, ahol elektronikus és hagyományos (papíralapú) gyűjtemény egyaránt megtalálható.¹¹ A digitális/virtuális/hibrid könyvtárak napjainkban igen gazdag és rendezett információs rendszert biztosítanak a könyvtárak saját gyűjteményei, az

⁹ Varga Katalin: A szakkönyvtár. In: Könyvtárosok kézikönyve, 3. köt. 4. fej. Bp.: Osiris, 2001. p 108.

¹⁰ Uo. p. 117.

¹¹ Koltay Tibor: Virtuális, elektronikus, digitális Elméleti ismeretek a 21. század könyvtáraihoz. 7 fejezet. [Online] <URL: <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/virtualis-elektronikus/ch07.html>> (2012. 08. 22.)

elektronikus adatbázisok, és a hipertext alapú weboldalak nyújtotta hatalmas információtengerben.

2.3. Hírszerzés fogalma

A Magyar Honvédség összhaderőnemi doktrínájának definíciója pontosan foglalja össze a felderítés lényegét, és amely a polgári jellegű hírszerzés-felderítés tevékenységeire, valamint, egyedi jellegzetességeire vetítve is megállja helyét pontos értelmezésként. „*A felderítés olyan harci támogató tevékenység, amelyet aktuális és megbízható információk megszerzése érdekében különböző aktív módszerekkel folytatnak az ellenség (potenciális ellenség) tevékenységeinek, képességeinek és erőforrásainak, valamint a hadműveleti terület egy meghatározott részére jellemző időjárási, földrajzi és vízrajzi viszonyok megállapítása érdekében. A megszerzett információkat a politikai vezetés és a parancsnokok a műveletek tervezéséhez békében, válság időszakában és háborúban egyaránt felhasználják.*”¹²

A hírszerző szolgálatok¹³ a mindenkori társadalmi és hatalmi csoportok részeként jöttek létre, és többnyire titkos szabályozás és szervezeti keretek között tevékenykednek, úgynevezett fedett állománnyal, operatív módszerekkel és speciális technikákkal.¹⁴ E jellemzőkből eredeztethető a titkosszolgálat elnevezés is. Maguk a titkosszolgálatok lehetnek államvédelmi és állambiztonsági szervek, politikai rendőrség (a szovjet, illetve az egykori szocialista blokk terminológiája szerint), valamint elhárítás, hírszerzés és biztonsági szolgálatok (nyugati terminológia szerint). Minden titkosszolgálat feladata a szuverén hatalom fenntartása.¹⁵ A köznyelvben általában a hírszerzés, kémkedés és felderítés elnevezéseket szinonimaként használják, azonban Jean Pierre Alem megfogalmazása alapján, kémekként az ellenfelek hírszerzőit illetik meg, míg a hírszerző munkát végző szakemberek magukra hírszerzőként vagy felderítőként hivatkoznak, ez utóbbi jellemzően katonai feladatkör esetén.¹⁶ Például, egy Oroszországban tevékenykedő CIA-tiszt, az amerikaiak számára hírszerző, az oroszoknak viszont kém, és ez természetesen fordított helyzetben is igaz. A hírszerzők/kémek feladata, hogy szervezett módon, titkos és nyílt információforrások felhasználásával tegyenek szert információra, amely az alkalmazó kormányzat, illetve hadvezetés számára biztosít lehetőséget, döntéseik megalapozására, szolgálva ezzel a nemzet biztonságát. Tevékenységüket (jogállam ese-

¹² Haig Zsolt - Várhegyi István: Hadviselés az információs hadszíntéren. Bp.: Zrínyi, 2005. p. 256.

¹³ angolszász nyelvterületen *intelligence*

¹⁴ Révész i.m. (2. sz.) p. 2.

¹⁵ Révész i.m. (2. sz.) Uo.

¹⁶ Ónody György: A hírszerzés története. Bp.: Útmutató, 1998. p. 3.

tén) jogszabályok befolyásolják, amelyek egy része a közvélemény számára nem ismert.¹⁷ Az információszerzés többnyire titkos tevékenység, azonban mindig is használtak nyílt forrásokat tevékenységük során, kiegészítve, alátámasztva a titkos értesüléseket. A szabadon hozzáférhető, nyílt források egyre nagyobb szerepet játszanak a hírszerző munkában, és ezen dolgozat fő témája is erre a területre koncentrálna.

2.4. Hírszerző szolgálatok típusai és tevékenységeik

Többféle megközelítés alapján is osztályozhatóak a hírszerző szolgálatok. Alapvetően meg lehet különböztetni katonai és polgári szolgálatokat. Az előbbi fő tevékenysége a katonai célú információszerzés, míg utóbbi elsődleges célja inkább a politikai-gazdasági titkok kifürkészése. Az azonban mindenképp megemlítené, hogy ez korántsem teljes elhatárolódás a feladatkört tekintve, mivel igen sok az átfedés a haderő, a gazdaság, illetve a politika kapcsolatában. Valójában minden hírszerző szervezet igyekszik szemmel tartani az érdekszféráját jelentő műveleti területet, a fő különbség a szervezettípusok között inkább a hangsúlyon és aspektuson van, egy-egy felderíteni kívánt területet illetően.

A másik alapvető osztályozási forma a szervezet munkakörét hivatott bemutatni. Az eddigiekben a felderítésen volt a hangsúly, azonban ellenpárja, az elhárítás is nélkülözhetetlen a hírszerző munkában, hiszen minden nemzet rendelkezik valamilyen hírszerző szervezettel, és mindenki igyekszik megfigyelni az érdekszférájába esőket. Ezért fontos egy olyan hírszerző szervezet működtetése, amelynek célja idegen hatalmak hírszerzői tevékenységének felkutatása és megszüntetése hazai területen, valamint hazájuk titkainak védelme ettől a fenyegetéstől. A kémelhárításon felül, a világpolitikai események hatására, napjainkban fontos feladata még a hírszerző és rendvédelmi szervezeteknek a terrorizmus elleni harcban való részvétel, elhárító és felderítő feladatkörben egyaránt. A terrorizmus elleni harc, védekező (terrorizmus-elhárítás), offenzív (terrorizmus-felszámolás) és következménykezelő tevékenységekből áll,¹⁸ és a hírszerzésnek létfontosságú szerep jut benne.

Végezetül fontos megemlíteni, hogy a kétpólusú világrend felbomlását követően, a hírszerző munka magára talált a civil életben is. Az ipari kémkedés, azelőtt sem volt ismeretlen, azonban az üzleti hírszerzés (*Business Intelligence*) berobbant a vállalatok világába, és mivel gyakorlatilag a nyílt forrású hírszerzés üzleti célú adaptálásáról van szó, az ipari kémkedéssel

¹⁷ Információs Hivatal honlapja. Jogi szabályozottság [Online]
<URL:http://www.mkih.hu/alkotmanyos_jogi.shtml> (2012. 08. 22.)

¹⁸ Tálas Péter [et al.]: ZMNE Stratégiai Védelmi Kutató Központ elemzések – 2004/3. p. 3. [Online]
<URL:http://193.224.76.4/download/svki/Elemzesek/2004/SVKK_Elemzesek_2004_3.pdf> (2012. 08. 23.)

szemben, e tevékenység legális keretek között végezhető. Új tendencia, különösen az USA-ban, hogy a kormány hírszerző munkát ad ki, erre szakosodott, megfelelően kvalifikált alvállalkozóknak, amelyek megfelelően beilleszthetők az ország felderítési rendszerébe, de természetesen a kormány által felügyelt, nemzeti hírszerző szervezeteket nem helyettesítheti.¹⁹

2.4.1. Katonai hírszerzés

A katonai hírszerzésnek, felderítésnek mindig is fontos szerepe volt. Nélkülözhetetlen eleme a harcászatnak már az ókor háborúi óta. A katonai felderítés sokrétű tevékenység, célja a különböző szintű katonai döntéshozók információval való ellátása. A katonai alakulatok rendelkeznek felderítő alegységekkel, amelyek saját egységüket látják el információkkal, jellemzően a parancsnoki törzsállomány hatáskörében tevékenykedve. Ezek csapatfelderítő alakulatok, feladatuk a harctevékenység támogatása, az adott alakulat parancsnoki állományának információs ellátása. A minisztérium közvetlen alárendeltségében működő, országos hatókörű (nemzeti) katonai hírszerző szolgálatok jóval kiterjedtebb tevékenységet folytatnak, és fontoságban valamint kapacitásban, a nemzeti, polgári hírszerző szervekhez hasonlíthatók, azonban inkább fókuszálnak katonai jellegű információkra, bár ahogy fentebb írtam, a politikai-gazdasági titkokra is figyelnek, amennyiben azok valamilyen katonai jelentőséggel bírnak. Katonai felderítés mellett, természetesen a katonai elhárítás is nélkülözhetetlen szerepet játszik a katonai titkok védelmében, illetve az azokat megszerezni kívánó kémek felderítésében.

Hazánkban, az Alaptörvény 2012-es bevezetésével összevonták a katonai titkosszolgálatokat, így létrejött a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat.²⁰ A hatalmas haderővel bíró Amerikai Egyesült Államokban és az Orosz Föderációban természetesen jóval nagyobb méreteket öltött a katonai hírszerzés. Az Egyesült Államokban a Védelmi Minisztérium alárendeltségében működik a legfőbb, több mint 16 500 főt foglalkoztató amerikai katonai hírszerző szolgálat, a Védelmi Hírszerző Ügynökség (DIA: *Defense Intelligence Agency*),²¹ illetve a Nemzetbiztonsági Ügynökség²² (NSA: *National Security Agency*).²³

¹⁹ Izsa Jenő: A hírszerzés céljáról és rendszeréről. In: Hadtudomány 2009/1-2. p. 74. [Online] <URL:http://mhht.eu/hadtudomany/2009/1_2/072-083.pdf> (2012. 08. 23.)

²⁰ Kormányportál – Honvédelmi Minisztériumok, háttérintézmények: KNBSZ <URL:<http://www.kormany.hu/hu/honvedelmi-minisztarium/hatterintezmenyek>> (2012. 08. 23.)

²¹ DIA honlap, bemutatkozás [Online] <URL: <http://www.dia.mil/about/>> (2012. 08. 23.)

²² *Feladata, az amerikai haderő és kormányzat kódjainak, elektronikus titkainak felügyelete, védelme, fejlesztése, illetve idegen rejtjelek feltörése. Az NSA az Egyesült Államok első számú rádióelektronikai felderítő szervezete, globális tevékenységgel. Sok civil alkalmazottjuk van azonban vezetése aktív állományú, katonai főtisztekből áll, és közvetlenül a védelmi miniszter felé tartoznak jelentési kötelezettséggel.* [Forrás: NSA honlap, küldetésnyilatkozat [Online] <URL:<http://www.nsa.gov/about/mission/index.shtml>> (2012. 08. 23.)]

Az orosz vezérkar Felderítési Főcsoportfőnöksége (GRU: *Glavnoje Razvedivatyelnoje Upravlenyije*)²⁴ Oroszország legaktívabb külföldön tevékenykedő hírszerző szervezete.²⁵ Oroszországban katonai és polgári célú elhárításért egyaránt a Szövetségi Biztonsági Szolgálat (FSzB: *Fegyerálnaja Szlužsba Bezopasznosztyi*) a felelős.²⁶ A két bemutatott „rivális”, a katonai hírszerzés tevékenységét remekül illusztráló szervezetein felül természetesen minden haderővel rendelkező nemzetnek van katonai hírszerző szerve.

2.4.2. Polgári hírszerzés

A történelemben sokáig a hírszerzés a haderő és a diplomácia alárendeltségébe tartozott. A 19-20. század fordulóján jöttek létre az első, politikai célokat szolgáló, a kormány alárendeltségében működő, polgári hírszerző szervezetek, de igazán előtérbe csak a két világháborút követően kerültek.²⁷ A polgári hírszerző szolgálatok fő feladata (nagyvonalakban) a kormány döntéshozóinak információval való ellátása. Jellemzően nem katonai jellegű információk gyűjtésével végzik e tevékenységet, de ahogy már említettem, nagy az átfedés a polgári, és katonai szervezetek között.²⁸ A politikai célú hírszerzés alatt főként védelem- és biztonságpolitikai, valamint külpolitikai információk gyűjtését kell érteni. Ezeket a szervezeteket azért nevezzük polgáriaknak, mivel közvetlenül a kormányzat valamilyen titkosszolgálatokat felügyelő ágazatának jelent és nem a honvédelmi minisztériumnak. Magyarország polgári hírszerző szervezete, az Információs Hivatal, a Külügyminisztérium Parlamenti Államtitkárságának irányítása alatt működik.^{29 30} A másik hazai polgári hírszerző szervezet, az Alkotmányvédelmi

²³ DOD szervezeti felépítés ábrája. Wikipedia angol DOD szócikk [Online]
<URL:http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/73/DoD_Organization_March_2012.pdf> (2012. 08. 23.)

²⁴ Hajma Lajos: A katonai felderítés és hírszerzés története. Bp., ZMNE, 2001. p. 102. [Online]
<URL:www.zmne.hu/tanszekek/Hadtortenelem/tematika/spy/hirszerzes.doc> (2012. 08. 23.)

²⁵ *A katonai célú szárazföldi/légi/vízi- és űrfelderítésen felül a GRU felelős Oroszország külföldi technikai hírszerzéséért, ügynökhálózatokat épít ki, műszaki jellegű információgyűjtést végez, biztosítja a rejtjeles kommunikáció csatornáit.* [Forrás: Hajgató i.m. (22. sz.) p. 113-116.]

²⁶ Hajgató Tamás: Orosz titkosszolgálatok a múlt árnyékában. In: *Felderítő szemle* 2007/1. p. 109. [Online]
<URL:<http://www.kfh.hu/publikaciok/2007-1.pdf>> (2012. 08. 23.)

²⁷ Hajma i.m. (24. sz.) p. 18.

²⁸ *Az 1909-ben a Titkosszolgálati Iroda külföldi szekciójaként létrehozott híres, brit Titkos Hírszerző Szolgálat (SIS: Secret Intelligence Service) néven ismert szervezet, például az első világháború idején gyakorlatilag beintegrálódott a katonai felderítésbe (Military Intelligence). Később újra polgári szervezet lett, azonban a második világháborúban igen sokszor csak MI6 (Katonai felderítés hatos szekció: Military Intelligence Section 6) néven illették és ez rajta is maradt a továbbiakban.* [Forrás: SIS honlap. Történet, SIS vagy MI6? [Online]
<URL:<https://www.sis.gov.uk/our-history/sis-or-mi6.html>> (2012. 08. 27.)]

²⁹ Kormányportál. Külügyminisztérium, háttérintézmények [Online]
<URL:<http://www.kormany.hu/hu/kulugyminiszterium/hatterintezmenyek>> (2012. 08. 30.)

Hivatal (2010 előtt Nemzetbiztonsági Hivatal), pedig a Belügyminisztérium hatáskörébe tartozik.³¹ Minden bizonnyal az egyik leghíresebb polgári hírszerző hivatal, az Amerikai Egyesült Államok Központi Hírszerző Ügynöksége (CIA: *Central Intelligence Agency*). Az 1947-ben alapított szervezet célja, hogy nemzetbiztonsági jellegű hírszerzési információkkal lássa el az USA politikai döntéshozóit.³² A műveleti tevékenységért felelős a valamennyire független Nemzeti Ügynöki Hírszerző Szolgálat (NCS: *National Clandestine Service*).³³ Mivel a CIA nem tevékenykedhet belföldön, ezért a belföldi hírszerzési feladatkörök, többek között a kémelhárítás is, az Igazságügyi Minisztérium alá tartozó országos hatókörű rendvédelmi szerv, a Szövetségi Nyomozó Iroda (FBI: *Federal Bureau of Investigation*) Hírszerzési Igazgatóságának a feladata.³⁴ Ezen hivatalok orosz ellenpárjai az FSzB és az SzVR. Az előbbi közvetlenül az Orosz Föderáció elnökének van alárendelve és az FBI-hoz hasonlóan rengeteg más, országos szintű karhatalmi és rendvédelmi feladatkört lát el.³⁵ A Külső Hírszerző Szolgálat (SzVR: *Szluzsba Vnyesnej Razvedki*) a CIA, vagy akár az Információs Hivatalhoz hasonlítható tevékenységet végez: politikai, gazdasági, tudományos-technológiai információkat gyűjtenek az orosz vezetők számára.³⁶

2.4.3. Hírszerző tevékenységek típusai

A hírszerzés alapvető célja az információ megszerzése, elemzése, majd továbbítása. A szakirodalom számos elkülönülő hírszerzési tevékenységet különböztet meg. Ezek, az általánosan

³⁰ *Általános feladatköre a külföldre vonatkozó, vagy külföldi eredetű bizalmas információk megszerzése, titkos és nyílt eszközök segítségével, a kormányzati döntések segítése érdekében.* [Forrás: Információs Hivatal honlap. A hivatal rendeltetése [Online] <URL: http://www.mkih.hu/hivatal_rendeltetese.shtml> (2012. 08. 30.)]

³¹ *Feladatai: kémelhárítás, alkotmány- és nemzetbiztonsági védelem, nemzetbiztonsági ellenőrzések végrehajtása, közreműködés idegenrendészeti eljárásokban, proliferáció közösen a Magyar Kereskedelmi Ellenőrzési Hivatallal, valamint iparbiztonsági ellenőrzések.* [Forrás: Alkotmányvédelmi Hivatal honlapja. Feladataink. [Online] <URL: <http://ah.gov.hu/index.html#>> (2012. 08. 30.)]

³² *A megszerzett információk feldolgozásáért felelős a Hírszerzési Igazgatóság, a kutatás-fejlesztést és technikai hírszerzési támogatást végzi a Tudományos és Technikai Igazgatóság, valamint az ezek biztonsági, pénzügyi, egészségügyi, logisztikai kiszolgálását végzi a Támogató Igazgatóság.* [Forrás: CIA honlapja. A CIA napjainkban [Online] <URL: <https://www.cia.gov/about-cia/todays-cia/index.html>> (2012. 08. 30.)]

³³ *Korábban a CIA Műveleti Igazgatósága. Nem csupán a CIA, de más amerikai szervezet, ügynöki munkát végző hírszerzőtiszteit is alkalmazza a hatékonyabb humán hírszerzés érdekében.* [Forrás: Lakatos Zsolt: Transznacionális veszélyek, fenyegetések – és a katonai hírszerzés. In: Felderítő Szemle Különszám, 2008. január. p. 15. [Online] <URL: <http://www.kfh.hu/publikaciok/2008-konferencia.pdf>> (2012. 08. 30.)]

³⁴ FBI honlap. Directorate of Intelligence, küldetésnyilatkozat [Online] <URL: <http://www.fbi.gov/about-us/intelligence>> (2012. 08. 30.)

³⁵ Hajgató i.m. (26. sz.). p. 109-111.

³⁶ Hajgató i.m. (26. sz.) p. 112.

használt angol mozaikszavaik után a következők: HUMINT, TECHINT, SIGINT, MASINT, IMINT és OSINT.

- HUMINT (HUMan INTelligence): A humán hírszerzés a legősibb és leginkább ismert hírszerző tevékenység. Ez nem más, mint a hagyományos, emberi erővel (alkalmi vagy állandó informátorok, külföldi ügynökök, hírszerző tisztek) történő információgyűjtés. Változatlanul felbecsülhetetlen értéket képvisel a hírszerzés területén, a történelem kezdete óta.³⁷
- TECHINT (TECHNical INTelligence): A technikai hírszerzés lényege, hogy tudományos és technikai információkat gyűjtenek a szembenálló fél technikai eszközeiről, majd ezeket elemzik.³⁸
- SIGINT (SIGnal INTelligence): A rádióelektronikai hírszerzés/felderítés feladata a szembenálló fél híradásának lehallgatása a rádiófelderítés (COMINT: COMMunication INTelligence), valamint a különböző elektronikai eszközök által kibocsátott elektromágneses jelek felderítése a rádiótechnikai felderítés (ELINT: ELEctronic INTelligence) révén.³⁹
- MASINT (MeAsurements and Signatures INTelligence): A műszeres technikai jelfelderítés rokonterülete a SIGINT-nek, illetve a TECHINT-nek. Olyan technikai információk megszerzését teszi lehetővé, amely nem tartozik a rádióelektronikai felderítéshez. (Például: rakéta- és más fegyverzeti tesztek alkalmával telemetrikus adatok elfogása).⁴⁰
- IMINT (IMagery INTelligence): Képi felderítés kémrepülőgépek és műholdak alkalmazásával történik, azonban a fotófelderítés kibővült, radar, elektrooptikai-, infravörös-, hő- és egyéb érzékelő berendezések nyújtotta képanyagok készítésével és elemzésével.⁴¹

³⁷ Információs Hivatal honlapja. Hírszerzési források, HUMINT [Online]
<URL:<http://www.mkih.hu/humint.shtml>> (2012. 09. 03.)

³⁸ TECHINT Multi-service tactics, techniques, and procedures for technical intelligence operations. FM 2-22.401. Air land sea application center. p. 7. [Online] <URL:<http://www.fas.org/irp/doddir/army/fm2-22-401.pdf>> (2012. 09. 03.)

³⁹ Ferenczy Gábor: Internet alapú nyílt információszerzés elvi rendszertechnikai megvalósítása. Doktori értekezés. Bp., ZMNE, 2007. p. 11. [Online]
<URL:http://193.224.76.4/download/konyvtar/digitgy/phd/2007/ferenczy_gabor.pdf> (2012. 09. 03.)

⁴⁰ Ferenczy Uo.

⁴¹ Ferenczy Uo.

- OSINT (Open Source INTelligence): A nyílt forrású hírszerzés egészen más megközelítést jelent a hírszerzési tevékenységnek. A fenti forrásokkal ellentétben, az OSINT a nyilvánosság által is szabadon elérhető források alapján gyűjt információkat, amelyek kiegészítik a más módon szerzett értesüléseket. Természetesen a nyílt forrású hírszerzés nem válthatja ki semmilyen formában a titkos információgyűjtő módszereket, de napjaink információs társadalmában igen fontos szerepet játszik, mivel költséghatékony, kurrens információt szolgáltat, valamint minden területre kiterjed.⁴²

A hírszerzés e tevékenységei mellett a hírszerző szolgálatok többsége külön igazgatóságot tart fent az operatív (műveleti) tevékenységre, illetve a fenti módszerekkel megszerzett információk kiértékelésére és jelentések készítésére, amelyek végül a döntéshozókhoz kerülnek, teljesítve ezzel a hírszerzés elsődleges feladatát. Természetesen az e feladatok támogatását végző kiszolgáló-támogató apparátus is rendelkezésre áll.

⁴² Ferenczy i.m. (35. sz.) p. 18-20.

3. Közös pontok a könyvtár- és kémkedéstörténetben

A könyvtár intézménye valamilyen formában az írott történelem kezdetéig vezethető vissza, a hírszerzés pedig még régebbre. Mivel az információ mindig fontos szerepet játszott az emberiség történetében, információközvetítő intézményekre is szükség lett. Nem véletlen, hogy a társadalomtudósok történelmünket négy forradalomra bontják le. Kezdetleges társadalmi berendezkedésünk volt a halász-vadász-gyűjtögető társadalom, majd ezt váltotta a földművelő, azt az ipari társadalom, hogy végül napjainkban eljussunk az információs társadalomhoz.⁴³ A világhírű futurologus, Alvin Toffler, 1980-ban írt előrelátó könyvében három hullámról tesz említést, amely mindig eltörölte az előtte fennálló társadalmi rendet. Az első hullám, több ezer év alatt elhozta a mezőgazdasági forradalmat, a 18. század az ipari forradalom kezdetét jelentette, amely 300 év múltán ért csúcspontjára, hogy hanyatlásának idején – jelenünkben – átadja helyét az információs korszakot jelentő harmadik hullámnak.⁴⁴ Az életmód folyamatosan fejlődött és vele együtt az információs szükségletek is. A közösségek egyre nagyobbak lettek. Ez utóbbi végül, az információs társadalomban már globális méretűvé vált, a virtuális térben történő kommunikációnak köszönhetően. Az információt mindig információs szakemberek közvetítették megbízójuk felé. Ilyen információs szakemberek a hírszerzők és a könyvtárosok egyaránt.

3.1. A kezdetek

Sablonszerűen úgy mondják: a hírszerzés a második legősibb mesterség. Embertársaink titkainak kikémlelése mindig bevett gyakorlat volt, saját tevékenységeink hatékonyabb alkalmazása érdekében és a társadalmi berendezkedések kibővülésével, a kémkedés területei és módszerei is egyre inkább kiterjedtek. Hosszú és rögös út vezetett az első kémek megjelenésétől a globális lehallgató hálózatokig, de a hírszerzés célja mindig ugyanaz maradt. Az ókori kínai hadvezér, Szun Cu, a *Háború művészete* című alkotásában foglalkozott a hírszerzés jelentőségével és a hadviselésben játszott nélkülözhetetlen szerepéről tett említést.⁴⁵ Az ókorban és a korai középkorban még nem voltak szervezett titkosszolgálatok, álrúhas kémek jártak a saját csapatok elé, hogy minél több információt begyűjtsenek a várható körülményekről, és földrajzi adottságokról. Julius Caesar lenyűgöző hadisikereit annak köszönhetette, hogy komolyan

⁴³ Karvalics László, Z.: Bevezetés az információtörténelembe. Bp.: Gondolat, 2004. p. 22.

⁴⁴ Toffler, Alvin: Harmadik hullám. Bp.: Typotex, 2001. p. 25-26.

⁴⁵ Hajma i.m. (24. sz.) p. 8.

vette a felderítést.⁴⁶ A kereskedelmi utak is hasonló információforrást jelentettek. Az idegen országokba járó kereskedők beszámolóí az ottani viszonyokról igen hasznosnak bizonyultak, egészen a modern tömegsajtó megjelenéséig.⁴⁷

A kémek által gyűjtött információk a hadvezérekhez és az uralkodókhoz kerültek, és rajtuk keresztül bekerültek az állami közigazgatás iratai közé. A törzsi társadalmakon túlmutató közigazgatás adminisztrációja már írástudást igényelt. Ilyenkor célszerű az ókor írnokaira gondolni, akik egyedüli írástudókként valódi hatalmat gyakoroltak. Nem volt elég csupán a szóbeliség, a rögzített információkat meg kellett őrizni az utókornak.⁴⁸ Az információt kő-, viasz- és agyagtáblákon, fából készült írotáblákon, vésett cserepeken és volumenen (papirusztekercseken), később pergamenen tárolták.⁴⁹ Kr.e. 2000-ben, Mezopotámiában agyagtáblába vésve maradt fent az utókor számára egy kémjelentés, amely az Eufrátesz menti Mari városának jelzőfényeinek kicseréléséről tesz jelentést. A Ramszesz dinasztia alatt már szervezett hírszerzőmunka folyt. A kémek jelentéseit írnokok jegyezték le és jutatták el a fáraóhoz.⁵⁰ A keletkező adminisztratív iratok, és mellette az irodalom, a tudomány és az oktatási célok szülte írások megőrzésére állandó helyre volt szükség, így megalakultak az első könyvtárak, irattárak. Már az ókorban rendszerezték az összegyűjtött dokumentumokat valamilyen szisztéma alapján. A könyvtár azon definíciója, miszerint az dokumentumok rendszerezett gyűjtőhelye, már a történelem kezdetén is helytálló volt. I. Ptolemaiosz volt az antik Hellaszban az, aki az elérhető műveket egy helyen gyűjtő könyvtár képét kigondolta. Utódja, II. Ptolemaiosz valószínűleg ezen ideált a híres Alexandriai Könyvtár formájában.⁵¹ A könyvtár fő céljának a görög kultúra közvetítését tartotta, és nem véletlenül vált lángok martalékává a középkorban. Az arab hódítás igyekezett eltörölni ellensége kultúráját is, a történelem számára fennmaradó dokumentumok elpusztításával. Európa szerencséjére, a görög és római könyvtárak gyűjteményeinek köszönhetően az antik kultúra fennmaradt, és alapját jelentette a későbbi európai keresztény kultúrának, valamint a későbbiekben különös hatással bírt a tudományt igazán útjára indító reneszánszra.

⁴⁶ *Légióiba kémeket szervezett, akiket előre küldve igyekeztek összeszedni minden lényeges információt a meghódítandó területről. A titkosítást sem hagyta figyelmen kívül, saját rejtjelrendszert alakított ki.* [Hajma i.m. (24. sz.) p. 10.]

⁴⁷ Karvalics i.m. (43. sz.) p. 157-159.

⁴⁸ Barbier, Frédéric: A könyv története. Bp.: Osiris, 2005. p. 24.

⁴⁹ Barbier i.m. (48. sz.) p. 29.

⁵⁰ Ónody i.m. (16. sz.) p. 12-13.

⁵¹ Barbier i.m. (48. sz.) p. 35.

3.2. Átmeneti időszak

Az államot irányító hatalom mindig igyekezett szabályozni az információforgalmat. A hatalom igyekszik minél többet megtudni az alatta élőkről, oly módon, hogy saját módszereiből minél kevesebbet fed fel. Egészen a 16-17. századig, a központi hatalom igyekezett fenntartani ezt az információs monopóliumot.⁵² A középkor és a kora újkor feudalista világában, sorban jöttek létre a nép megfigyelését végző titkosrendőr jellegű szervezetek.⁵³ Azóta, a nem demokratikus berendezkedésű államok egyik jellegzetessége a hasonló, mindent és mindenkit megfigyelés alatt tartó, titkos karhatalmi szervek működése. A levélcenzúra egyébként szintén ókori „találmány”, Nagy Sándor alkalmazta elsőként biztonsági okokból.⁵⁴ Íráshordozók tekintetében itt megemlítenéd, hogy tekercsekről áttértek a Kr. u. utáni 2-4. században a kötött könyvformátumú kódexekre,⁵⁵ a könyvnyomtatás feltalálását követő időszakokban pedig – amikor a könyvek igazán kezdtek széles körben elterjedni – a hasonló karhatalmi szervezetek a cenzúra nyomán igyekeztek korlátozni az információforgalmat. Z. Karvalics László információtörténeti monográfiájában hipotézisként, például a *Cabinet Noir*-ról, mint a hatalom információmonopólium birtoklásának megtartására tett utolsó kísérletéről ír. Ez a szervezet, a forradalmon túl a napóleoni időkig működött, viszont időközben megkezdődött az eddigi információs monopólium összeomlása,⁵⁶ és az első hullám hanyatlásával a következő térnyerése.

Időközben, még jóval a második hullám kezdete előtt, a középkori Európában megjelentek az első egyetemek, és a népet kiszolgáló egyházi iskolák alapításával kezdetét vette az a folyamat, amelynek során – évszázadok alatt – eljutunk a kötelező népiskolai rendszerig, és a modern egyetemek ma is ismert formáihoz. Folyamatosan növekedett az emberek információs igénye, így tanulás mellett az írás-olvasás tudásának képessége is növekedett az egyszerű emberek körében. A könyvnyomtatás forradalmakor ugrásszerű növekedés indult meg e téren. Az információs szektor piaccá változott, hiszen – ahogy Z. Karvalics is megemlíti – a könyvnyomtatás a kezdetektől üzleti tevékenység volt. A tudás egyéni szükségletté változott, és az

⁵² Karvalics i.m. (43. sz.) p. 151-152.

⁵³ *A leghíresebb minden bizonnyal a XIV. Lajos által létrehozott francia Cabinet Noir, amely az ország területén végzett teljes levelezést figyelte, elolvasta, ezzel hozva a királyi udvart előnyös információs helyzetbe. Mivel rendelkeztek ily módon a szükséges információval, képesek voltak a királyi hatalom érdekkörébe eső területeken szigorúan fellépni, az esetleges udvarellenes mozgalmakkal szemben.* [Hajma i.m. (20. sz.) p. 20-21.]

⁵⁴ Ónody i.m. (16. sz.) p. 26.

⁵⁵ Tóth Gyula: A könyvtár történelmi szerepváltásai. In: Könyvtárosok kézikönyve 3. köt. 1. feje. Bp.: Osiris, 2001. p. 21.

⁵⁶ Karvalics i.m. (43. sz.) p. 151-152.

akkori üzletemberek meglátták a könyvek nyomtatásában és terjesztésében a nagyszerű lehetőséget.⁵⁷ Lehetséges, hogy ezzel és az oktatás általános elterjedésével megindult az a lavina, ami megbomlasztotta a hatalom teljes információs monopóliumát. Egyre több információhoz férhettek hozzá az egyszerű emberek, és egyre nehezebbé vált a karhatalmi cenzúra. Igen bonyolulttá vált az állami és gazdasági intézmények információs háztartása, ezért egyre több és több, a hatalomtól távolabb álló ember bevonását igényelte ezek fenntartása.⁵⁸ Mindez már jelezte a második hullám eljövételét, és a társadalom átrendeződését, de az újabb korszak ismertetése előtt még szót érdemel a középkor néhány jellegzetessége, amely utat nyitott a könyvtárak és hírszerző szolgálatok további fejlődésére.

A középkori Európában valódi hatalmat képviselt a Római Birodalom igazi túlélő intézménye, a mindenhol jelen lévő keresztény egyház, amely továbbörökítette az antik kultúrát.⁵⁹ Az egyház rendelkezett sokáig információs fölényrel, mivel ők építették ki az oktatási rendszert, és a papság volt az írástudó társadalmi réteg. A könyvtárak is a könyvmásolást végző kolostorokból indultak fejlődésnek. Mivel ők rendelkeztek az írás hatalmával (ne feledjük: ekkor még mindig nem beszélhetünk írástudó tömegekről), befolyásolni tudták az írott dokumentumokon keresztül áradó információ mennyiségét és minőségét. Az élet minden területén érezte hatását a vallás, amelynek tanítása maga volt a megkérdőjelezhetetlen igazság. Azonban Nyugat-Európában az írástudás hamarosan kezdett túlmutatni a kolostorokon. Az egyetemi hallgatóknak szükségük volt kéziratokra, a szóbeli ügymenetet írásbeli váltotta fel. Az írástudás hatékonyan növelte a közigazgatást és a gazdaságot egyaránt, a kereskedelmi levelezés és a precíz könyvelés révén.⁶⁰ A könyv, mint szórakoztató cikk is megjelent, és lassan az élet minden területén érezte hatását. A 13-14. századra tehető a központosított közigazgatási intézmények (számvevőszék, parlament, különböző ügyosztályok), valamint az egyetemek és velük együtt a nagykönyvtárak megjelenése.⁶¹ A világi hatalom folyamatosan erősödött, de az egyháznak igen sokáig megmaradt a befolyása. Nem véletlen, hogy a keresztény egyház hozta létre az első legitim, titkos felderítés célját szolgáló szervezetet a pápai szentszéken belül.

A Vatikáni Köztársaság volt az első, amely diplomáciai kapcsolatot létesített más országokkal. A külföldre helyezett diplomáciai missziók kémkedést is űztek, és hamarosan más nemzetek is követni kezdték e gyakorlatot, így a diplomácia vált a polgári/politikai hírszerzés

⁵⁷ Karvalics i.m. (43. sz.) p. 69-70.

⁵⁸ Karvalics i.m. (43. sz.) p. 152.

⁵⁹ Barbier i.m. (48. sz.) p. 45.

⁶⁰ Barbier i.m. (48. sz.) p. 63.

⁶¹ Barbier i.m. (48. sz.) p. 66.

szervezetévé. A diplomáciai iratok tárolására titkos irattárakat létesítettek, az elsőt a Vatikán alapította.⁶² A könyvtárak rokonintézményei ekkortól kezdtek elterjedni a közigazgatási szférában. Feladatuk az írott dokumentumok archiválása. Az egyház kiválóan teljesített és teljesít ma is információszerzés területén. Papjaiknak köszönhetően jelen vannak mindenhol, kiépített közigazgatási és információs rendszerrel rendelkeztek és rendelkeznek változatlanul. Mindent látnak és hallanak a környezetükben. Az egyház információszerző metódusai váltak követendő modelljévé a létrejövő nemzeti hírszerzőszolgálatoknak. Az is megemlítendő, hogy a modern könyvtár is az ókori görög és római könyvtárak örökségét továbbörökítő kolostori könyvtárakból nőtte ki magát.

3.3. A modern könyvtári és hírszerző intézmények létrejötte

A történelemben a könyvnyomtatást követően, a könyvek terjedésével egyetemben természetesen az írás és olvasás művelése növekedést mutatott. A könyvkereskedelem igyekezett kielégíteni az emberek ez irányú igényeit, és néhány előrelátó ember szerint a még tudományos és magáncélokra teljesítő könyvtárak is fontos szerepet kaphatnának ebben az információközvetítő tevékenységben. Ekkoriban a kor felfogásához híuen a mindent gyűjtő, teljességre törekvő enciklopédikus könyvtár vált elterjedtté.

A felvilágosodás idején a fejlett világban robbanásszerűen terjedtek a különböző könyvek, periodikumok. Az elérhető dokumentumok mennyisége olyan méretűre duzzadt, hogy az enciklopédikus könyvtárak képtelenek voltak ezzel lépést tartani, ezért megkezdődött a könyvtárak szakosodása, illetve a 18-19. században kialakultak a ma is ismert polgári könyvtártípusok, valamint a hol nyilvános, hol zárt szakkönyvtárak.⁶³ Ezen időszak volt a második hullám előretörésének korszaka, egyben a forradalmak ideje is. A polgári forradalmakon túl, az ipari forradalom is ekkortájt kezdődött. Az ókori civilizációk kezdete óta fennálló földműves társadalmat felváltotta az ipari társadalom. Rendületlen ütemben fejlődött a tudomány és a technika, lassan utat törtek maguknak a demokratikus nézetek. Átalakult az eddig jobbára önellátó, vagy kisebb területeken belül működő piac, amely kezdett hatalmas méreteket ölteni, ezzel megteremtve a nemzetállamok kialakulásának lehetőségét.⁶⁴ Kialakult az integrált nemzetgazdaság, utat tört a nacionalizmus.⁶⁵ Látható, hogy a társadalom változása szinte minden téren éreztette hatását, a gazdaság fő irányvonala a mezőgazdaságról az iparra tevődött át, és

⁶² Hajma i.m. (24. sz.) p. 16.

⁶³ Tóth i.m. (55. sz.) p. 29-31.

⁶⁴ Toffler i.m. (44. sz.) p. 91-96.

⁶⁵ Toffler i.m. (44. sz.) p. 68.

az iparosítás végett vetett a termelés és fogyasztás eddig jelenlévő egységének, különválasztotta a termelőt a fogyasztótól.⁶⁶ A kialakult tömegtermelés egyben – Toffler megfogalmazása szerint – információs forradalmat is követelt. Egyrészt az eddig főleg földműveléssel foglalkozó tömegeket írástudóvá kellett tenni, hogy hatékonyabb szerepet vállalhassanak a termelésben, másrészt maguk a felduzzasztott termelést végző szervezetek is igényelték a hatékonyabb kommunikációt. Megalakult a posta és vele együtt a telekommunikáció.⁶⁷ Újságok és folyóiratok jöttek létre az információ tömegekhez való eljuttatása érdekében. A második hullámban létrejött szakmáknak az információs szükségleteit, a frissen kialakult szakkönyvtárak látták el. Szinte nincs is olyan szakterület, amelynek az évek folyamán nem alakult volna ki szakirodalma, és az azt feltáró szakkönyvtára. Nem kivétel a hírszerzés fókuszában lévő hadtudomány sem, hiszen a 19. századig a hírszerzés továbbra is elsődlegesen katonai célokat szolgált. A polgári, politikai célú hírszerzés továbbra is a diplomácia hatáskörébe tartozott.⁶⁸

A hírszerzés történetében, ekkortájt fedezték fel azt, hogy milyen értékekkel bír a békeidőben végzett ilyen tevékenység, ezért a 19. és a 20. század fordulóján megalakultak a központi hírszerző szervezetek, köztük az első polgári hírszerző szolgálatok is.⁶⁹ Az ipari társadalom a hadtudományra is hatással volt. A technikai fejlődés a történelemben szinte mindig egybeforrt a haditechnika fejlődésével. A hírszerzés információközvetítő szervezet, ezért a legforradalmibb változást az új kommunikációs eszközök megjelenése okozta.⁷⁰ Tovább fejlődött a rejtjelezés tudománya is. Az első világháború kitörésének idejére már hatalmas méreteket öltött a hírszerző tevékenység. A második hullám iparosodási irányzatait tükrözve, centralizált szervezetté vált, bürokratikus apparátussal, hierarchikus szerveződéssel. Az adatokat a központi hírszerzőszolgálatok saját irattáraiban/könyvtáraiban archiválták. A repülőgép és a tengeralattjárók elterjedésével megjelent a légi és víz alatti felderítés is a hírszerzés eszköztárában.⁷¹ A titkos információforrások mellett, fontos szerephez jutottak az ellenségtől zsákmányolt dokumentumok (térképek, iratok, technikai leírások, stb.), valamint teret nyertek a külföldi sajtóból szerzett információk, ezzel gyakorlatilag megalkották a nyílt forrású hírszerzés alapjait. Erre jó példa a japán hírszerzés tevékenysége az 1904-1905-ös háborúban. A japán hírszerzők

⁶⁶ Toffler i.m. (44. sz.) p. 49.

⁶⁷ Toffler i.m. (44. sz.) p. 43.

⁶⁸ Hajma i.m. (24. sz.) p. 17-18.

⁶⁹ Hajma i.m. (24. sz.) p. 24.

⁷⁰ *Marconi drót nélküli távírójának megszületését követően, megjelent a felderítők arzenáljában a rádiófelderítés. Első alkalmazása az 1904 és 1905 közötti orosz-japán háborúban történt. Megjelent a telefon és a közlekedést felgyorsította a vasút, az információ rögzítését pedig a fényképezőgépek és filmfelvevő kamerák kezdték segíteni.* [Hajma i.m. (24. sz.) p. 26-27.]

⁷¹ Hajma i.m. (24. sz.) p. 32-33.

rendszeresen beszerezték és elolvasták a *Vlagyivoszto*k című orosz lapot, amely beszámolt a térségbe érkező és onnan távozó cári csapatokról, kiegészítve ezzel a más forrásokból származó értesüléseket.⁷²

Sok helyen olvasni/hallani azon véleményt, hogy az első és második világháború tulajdonképpen egyazon konfliktus, egy hosszabb tűzszünettel megszakítva. A borzalmas veszteségekkel járó második világháború elhozta a polgári hírszerző szervezetek korát, és egy újabb ugrópontot jelentett az emberiség technikatörténetében, olyan szintre emelve a nyugati világ fejlettségét, hogy egy újabb változás küszöbére lépett a társadalom: az információs korszakéra. Az 1939 és 1945 között zajló konfliktus eltemette a ma ismert hírszerzés minden ismeretes alapkövét. Létrejött a CIA elődszervezete OSS néven, a KGB (és persze a mai SzVR/FSzB) előde NKVD néven, hogy csak a legismertebbeket említsem. Megszilárdult a máig tartó angol-amerikai hírszerzési együttműködés, amely nem csupán a humán hírszerzés együttműködésében, hanem a rádiófelderítésben is megnyilvánult. A német Enigma rejtjelező készülékek titkainak felderítése, a szövetségesek egyik legütőképesebb kártyáját jelentette a világháborúban. A nyílt források is egyre nagyobb szerepet kaptak a hírszerző tevékenységben.

A Harmadik Birodalom egyik, főként a Szovjetunióra koncentráló hírszerzőszervezete a Reinhard Gehlen vezette Keleti Idegen Hadsereg (FHO: *Fremde Heere Ost*) értesülések elemzésével foglalkozó II. csoportjának egyik alosztálya, a szovjet sajtó értesüléseit vette górcső alá. Az V. csoport, amely nyomda- és térképügyekkel foglalkozott, pedig igyekezett minden elképzelhető anyagot, dokumentumot összegyűjteni a Vörös Hadseregről.⁷³ A zárt Szovjetunióval szemben, azonban a nyugati világ haderőiről sok minden megtudható volt nyílt hozzáférésű adatok nyomán. Jó alapanyagot jelentett a sajtó, valamint a nyílt költségvetés adatait felhasználva, egy képzett elemző pontos következtetéseket bírt levonni, amely még kiegészíthető, titkos forrásból származó, minősített hírszerzési információval.⁷⁴ A második világháborús, nyílt forrású hírszerzésre kiváló példa az USA-ban, az OSS⁷⁵ elemző részlegének, valamint az FBIS/FBMS-nek (külföldi rádióadásokat figyelő szolgálatnak) a működése.

⁷² Ónody i.m. (16. sz.) p. 107.

⁷³ *Annak ellenére, hogy a kommunista diktatúra mereven elzárkózott a világ többi része elől, igen komoly hírszerzési értékkel bíró anyagot sikerült összegyűjteniük. A háborút követő, kelet-nyugati szembenállás idején, a CIA reaktiválta a Gehlen-féle hírszerző szervezetet, és idővel a Német Szövetségi Köztársaság hírszerző szolgálatává vált Bundesnachrichtendienst néven.* [Hajma i.m. (24. sz.) p. 77-79.]

⁷⁴ Hajma i.m. (24. sz.) p. 74.

⁷⁵ *Pearl Harbor megtámadását követően Rooseveltnél elnök, utasítást adott egy központi hírszerző szervezet létrehozására, amely végül 1942. június 13-án alakult meg, Stratégiai Szolgálatok Hivatala (OSS: Office of*

Az OSS-en belül az olyan látványos szervezetek, mint a titkos hírszerző, vagy különleges műveletek ügyosztálya mellett nagy hangsúlyt kapott a többek között történészeket, földrajztudósokat, közgazdászokat, politológusokat, antropológusokat, pszichológusokat és diplomatakat alkalmazó kutató és elemző ügyosztály, amely a titkos forrásokból beérkező információkon felül az olyan nyílt forrású információkra is nagy hangsúlyt fektetett, mint a könyvtárak, a folyóiratok és a nyílt kormányzati- és ipari információk. A vezetők által a „legjobbakknak és legokosabbakknak” (*best and brightest*) tartott részleg örökségét a háborút követően létrehozott CIA, hírszerzési igazgatósága örökbíti tovább.⁷⁶

A második világháborúban kialakultak a teljes mértékben a nyílt forrású hírszerzésre összpontosító szervezetek is. A sajtó mellé felzárkózott tömegtájékoztatás terén a rádió. Hasonlóan egy napilap rendszeres figyeléséhez, amellyel tájékozódni lehet egy másik ország napi hangulatáról, moráljáról és legfontosabb hírei nyújtotta információkról, a rádióadások figyelése is hasonló eredményekkel kecsegtet. Legelsőként a brit BBC (*British Broadcasting Corporation*) végzett szervezett rádiófigyelést, nem sokkal az első világháború végét követően.⁷⁷ A rádiófigyelés, amennyiben civil hírügynökség végzi a tevékenységet, kettős célt szolgál: egyrészt forrás a saját hírműsorokhoz, másrészt az országot érintő politikai témákat továbbküldi a politikai döntéshozóknak. A fentebb említett *BBC Monitoring* rádiófigyelő szolgálatot például a brit kormány és a *BBC World Service* hírügynökség közösen alapította meg.⁷⁸ A hivatalos amerikai rádiófigyelő szolgálat, az FBMS (*Foreign Broadcast Monitoring Service*) 1941-ben kezdte meg működését.⁷⁹ A háború után a független rádiófigyelő szolgálatot ugyan feloszlatták, de hamarosan külföldi rádiófigyelő hírszerző szolgálat (FBIS: *Foreign Broadcast Intelligence Service*) néven a CIA Tudományos és Technikai Igazgatóságán alakították újjá,

Strategic Services) néven. Vezetőjévé William J. Donovan tábornokot nevezték ki, aki számos ügyosztályt állított fel az OSS berkein belül. [Forrás: Barnes, Trevor J.: Geographical Intelligence: American geographers and research and analysis in the Office of Strategic Services 1941-1945. In: *Journal of Historical Geography*. Elsevier, 2006. p. 150. [Online] <URL:

<URL:<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305748805000757>> (2012. 06. 25.)]

⁷⁶ CIA honlap: hírek és információk. The Office of Strategic Services: Research and Analysis Branch, 2010. [Online] <URL:<https://www.cia.gov/news-information/featured-story-archive/2010-featured-story-archive/oss-research-and-analysis.html>> (2012. 09. 12.)

⁷⁷ Mercado, Stephen C.: FBIS against Axis, 1941-1945. CIA: Center for the Study of Intelligence, 2007. [Online] <URL:https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/fall_winter_2001/article04.html> (2012. 09. 12.)

⁷⁸ BBC Monitoring weboldal. About us. [Online] <URL:http://www.monitor.bbc.co.uk/about_us/index.htm> (2012. 09. 12.)

⁷⁹ *Háborús feladatuk volt a tengelyhatalmak közszolgálati rádióadásainak figyelése, és ezek alapján hírszerzési jelentések összeállítása. Együttműködtek az OSS elemzőivel, illetve a brit BBC-vel, és hatékony OSINT tevékenységet folytattak a világháborúban, főleg a német és japán adások figyelésével.* [Mercado Uo.]

és a 21. századig végezte a külföldi rádió- és televízióadások figyelését és készítette napi jelentéseit a döntéshozóknak. Végül jelentős átalakítást követően, 2004-től kezdve, (az újonnan létrehozott nemzeti hírszerzési igazgatói hivatal hatáskörébe került) Nyílt Forrású Hírszerzőközpont (OSC: *Open Source Center*) néven folytatódik az Egyesült Államok elsődleges OSINT szervezetének története.⁸⁰

3.4. Az információ korszaka

A 18. században szárnya kapott iparosítás a második világháborút követően jutott csúcspontjára, majd hanyatlásnak indult.⁸¹ A harmadik hullám, évtizedekkel korábban, mint máshol, elsőként az Amerikai Egyesült Államokban érezte hatását. Ebben igen nagy szerepet játszott az a tény, hogy második világháborúból az USA abszolút győztesként jött ki, és gazdaságát nemhogy lerombolta volna, inkább élénkítette a háborús időszak, főleg a technológiai fejlődés révén. Azonban az információs társadalom gyökerei korábbra visszanyúlnak a tengerentúlon. A 19. század folyamán az USA-ban is tombolt az ipari forradalmat jelentő második hullám, áramlottak be a fiatal ország „olvasztótégelyébe” a különböző szakemberek, hozva magukkal a már gyakorlatban alkalmazott, kiforrott tudást. Azonban Európával és Föld más tájaival ellentétben, ott nagyobb szerepet kaptak az információs ágazatok. A nagyszabású vasútvonalak kiépítésével egyetemben távíróhálózatokat is felhúztak. Nagy ütemben fejlődtek a postai és telefonszolgáltatások. Megjelent a modern tömegsajtó, komoly szerepet vállaltak az információközvetítésben a hírügynökségek és a könyvtári rendszer.⁸² Ekkoriban alapította meg többek között a könyvtári világ nagy alakja, Melvil Dewey az Amerikai Könyvtárosok Egyesületét 1876-ban. (ALA: *American Library Association*)⁸³ Egy évvel később, ALA nevéhez fűződik az első könyvtári nyitott szabvány megalkotása, amikor az egyesület javaslatára szabványosították a katalóguscédulák méretét.⁸⁴ Dewey maga is úttörő szerepet játszott a könyvtártudományban, ma is sok helyütt alkalmazott osztályozási rendszerének kidolgozásával. Amerika, a könyvtártudományban a 19-20. század fordulóján vívta ki hírnevét, és ezzel pár-

⁸⁰ University of Oregon honlap: World News and Open Source Intelligence [Online]
<URL:<http://library.uoregon.edu/govdocs/micro/fbis.htm>> (2012. 09. 12.)

⁸¹ Toffler i.m. (44. sz.) p. 26.

⁸² Karvalics László, Z.: Az amerikai információs társadalom különössége. Szempontok és modellezési lehetőségek. In: Információs Társadalom 2010/1. p. 41-42. [Online]
<URL:http://epa.oszk.hu/01900/01963/00032/pdf/infotars_2010_1_035-048.pdf> (2012. 09. 21.)

⁸³ ALA weboldal. Mission & History [Online] <URL:<http://www.ala.org/aboutala/missionhistory/history>> (2012. 09. 27.)

⁸⁴ Koltay Tibor: Virtuális, elektronikus, digitális Elméleti ismeretek a 21. század könyvtáraihoz. 12. fejezet. [Online] <URL: <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/virtualis-elektronikus/ch12s02.html>> (2012. 09. 27.)

huzamosan a többi kommunikációs diszciplína terén is beérte, vagy megelőzte a világszínvonalat. Az iparban komoly szerepet játszott a távközlés és a modern adatfeldolgozás, elég csak a Hollerith-féle lyukkártyás számítógéppel végzett népszámlálásra gondolni a 19. század végén. Megsokszorozódtak az irodai munkahelyek, valamint igen hatékony szabadalmi- és iparjogrendszer alakult ki az Amerikai Egyesült Államokban. Ezen területek, az információs szféra részegységei a 20. század közepére érték be, és kezdték döntőgetni az ipari szféra dominanciáját.⁸⁵

A második világháborút követően, az amerikai gazdaság ehhez az ütemezéshez tért vissza, egy gyors kiigazítási periódust követően, így nem véletlen, hogy pont az Egyesült Államokban tűnt fel először a harmadik hullám, mivel más nemzeteknél az információs szféra, messze nem alakult ki oly mértékben, nem jutott el az információs társadalom „előszobájába”, mint az USA-ban.⁸⁶ A világháború azonban, nemhogy hátráltatta a harmadik hullám eljövételét, hanem katalizátorként gyorsította fel eljövételét. Hatalmas léptékű technikai fejlődés indult meg a háborús évek alatt.⁸⁷ A hadigazdálkodás korszerűsítette a menedzsmenttechnológiát is. Közvetlenül a győztes háborúval járt együtt, hogy az amerikai gazdaság előtt nagy és új piacok nyíltak meg a romba dőlt Európában és a Távol-Keleten, jelentősen elősegítve ezzel a további gazdasági fejlődést. Az információs társadalom ismérve az, hogy olyan tudásalapú társadalmi berendezkedés, amely a kurrens tudományos felfedezések, hipotézisek/elméletek folyamatosan bővülő és változó tartalmán alapul, és a tudás többé nem egy szűk érdekcsoport előjoga, hanem a hétköznapi embereknek mindennapos tevékenységét is jellemzi.⁸⁸ A világégés másik hozománya, hogy megszüntette az USA-n és a Szovjetunió kívüli ipari hatalmak dominanciáját, elhozva ezzel a gyarmatosítás korszakának végét. Mivel a világháborúnak két nagy győztese lett, amelyek ráadásul ideológiailag is szembekerültek egymással, az egykori „kényszerszövetségesek” ellenségekké váltak, kezdetét vette a hidegháború.

Az információs társadalom amerikai létrejötte egybeesik a hidegháború időszakával, amelyet őrült fegyverkezési verseny jellemzett, valamint az egymással szembeni igen aktív hírszerzési tevékenység. Ha megnézzük a szovjetek, illetve az USA jellemző kémtevékenységeit egyből szembetűnik, melyik nemzet a hírszerzés mely fő területén ért el kiemelkedő jellemzőket. A zárt diktatúrában élő szovjetek páratlan sikereket értek el (és érnek el ma is az oroszok) a hu-

⁸⁵ Karvalics i.m. (82. sz.) p. 41-42.

⁸⁶ Karvalics i.m. (82. sz.) p. 44.

⁸⁷ *Például, sok egyéb mellett a sugárhajtóművet, a nukleáris- és rakétatechnológiát, valamint magát az elektronikus számítógépet is a háborús szükség keltette életre, nem is említve a hírközlés fejlődését.*

⁸⁸ Haig - Várhegy i.m. (12. sz.) p. 15.

mán hírszerzés területén. A nyílt demokratikus berendezkedésű célszágok igen könnyű célpontot jelentenek a kémeknek, míg a hatalom által szoros kontroll alatt tartott diktatúrákban nehezzé válik a HUMINT tevékenység. Ezért nem véletlenül helyezték az amerikaiak a hangsúlyt a SIGINT, ELINT és IMINT tevékenységekre. Az angolszász országok már a második világháború idején is ragyogóan teljesítettek e téren, nem csoda, hogy itt szerzett képességeiket bővítették tovább, helyezik előtérbe napjainkban is. Az információs társadalom környezete is e hírszerzési módszereknek kedvez. A harmadik hullám fejlődésének egyik kulcsfontosságú eszköze, a számítógép is a SIGINT tevékenységek támogatására jött létre még a világháború idején, nevezetesen az Enigma-kódok feltörésében játszott kulcsszerepet. Az ötvenes-hatvanas években útnak induló harmadik hullámban már egyre több és több helyen játszanak fontos szerepet a számítógépek. A hírszerzés és hadviselés forradalmasítása mellett a könyvtárak gépesítése sem lett volna lehetséges ezen eszközök nélkül, nem is említve a hétköznapi kommunikációban ma betöltött szerepét.

Az űrverseny révén a világűr a hidegháború fegyvertelen ütközeteinek helyszínévé vált. Az űrverseny „melléktermékeként” létrejöttek az utóbbi ötven évben a kéműholdak, a távközlési- és navigációs szatellitek. Manapság már szinte elképzelhetetlen egy háztartás műholdas televízió, illetve egy modern személygépkocsi, műholdalapú globális navigációs rendszer (GPS) nélkül. A rádióadásokat többnyire a televízió váltotta fel szerte a világon, majd elsőként az USA formálódó információs társadalmában, uralomra tört a kábeltelevíziózás, személyi ízlésre szabható csatornaválasztékával. Alvin Toffler is megemlíti előrelátó monográfiájában, hogy a harmadik hullám egyik ismérve az egyéni ízlésnek megfelelő médiumok kora.⁸⁹ Nem csupán a TV- és rádiószolgáltatások, hanem a periodikumok is robbanásszerű fejlődésnek indultak. Rengeteg új, egyes homogén ízlésű célcsoportokat megcélzó magazin, folyóirat indult (katonai, üzleti, különféle műszaki folyóiratok például, vagy különböző szórakoztató műfajok saját közönségének szóló lapok, női magazinok, sportmagazinok stb.). Szinte nincs olyan érdeklődési terület, amelyet ne fedne le valamilyen médium, sőt mi több, inkább az jellemző, hogy minden egyes ilyen terület képviselteti magát, mind nyomtatott, mind audiovizuális anyagban.⁹⁰ Természetesen a tudományos folyóiratok mellett, ezek a dokumentumok is jelen vannak a könyvtárakban, és azt is fontos megemlíteni, hogy az információs társadalom minden egyes új médiuma, egyben újabb nyílt forrású információforrást is jelent a kémszolgálatoknak. Ez a példa is tükrözi, hogy az információ árucikké vált. Az átalakuló társadalmi

⁸⁹ Toffler i.m. (44. sz.) p. 254.

⁹⁰ Toffler i.m. (44. sz.) p. 172.

intézmények (fejlett információs szféra, család- és iskolai modell, ipar és gazdaság, stb.) igen megnövelték az információs szükségletet, így igény lett információs menedzserekre, szakemberekre, akik képesek kiszűrni a szükséges információt a töménytelen mennyiségű sokaságból.⁹¹ Klasszikus példák ilyen szakemberre a könyvtárosok és a hírszerzők (főleg az elemzők). Mindkettőjük munkáját a harmadik hullám technikai vívmányai segítik, a személyi számítógépeken át a globális információs hálózatokig. Az információs ipari termelés korszakában az előállított termékek és a kínált szolgáltatások összetevőiben a szellemi összetevők (tudás, tudományos hányad) már 80%-ot tesznek ki, a fennmaradó százalékot pedig az anyagi és energia-összetevők (hardver, hajtóerő) nyújtják. A gyártási folyamatokban elengedhetetlen szerepet vállalnak a számítógépek, mára mindennapossá vált az elektronikus kereskedelem.⁹² A tudományos értékkel bíró tanulmányok és cikkek, valamint az elektronikus sajtótermékek állandó növekedése az információk robbanásszerű gyarapodásával jár. Fontos szerepet játszik a fejlődés előmozdításában a kutatás-fejlesztési tevékenység legfontosabb forrását jelentő tudásipar, amely a folyton fejlődő, csúcstechnikára alapozott ipar első szektorát képviseli. Ezt követi a termelőipar, majd harmadik szektorként a szolgáltatóipar teszi teljessé az információs társadalom ipari berendezkedését.⁹³

Az iparosítás hulláma mintegy 300 év alatt vonult végig a világon, az ezt felváltó társadalmi rendszer néhány évtized alatt váltja fel a vezető országokban a korábbi társadalmi modellt. A Szovjetunió széthullásával nemcsak egy szuperhatalom tűnt el a világpolitika színpadáról, hanem egy hatalmas ipari társadalom is összeomlott a harmadik hullám ostromától. A globális információs társadalom legjellemzőbb vívmánya már a hidegháborús szembenállás végét követően kapott főszerepet. A svájci CERN-ben 1991-ben⁹⁴ indult útjára Tim Berners-Lee-nek köszönhetően a *World Wide Web*, amely kiterjesztette a katonai és tudományos célokra már az USA-ban a hatvanas-hetvenes évek derekától létező Internetet. Elhozta a világhálót a könyvtárak, vállalatok és otthonok többségébe. A net forradalmasította a globális kommunikációt, gyakorlatilag megszüntette a téridő korábbi szemléletét. Másodpercekben lett mérhető az információ megszerzésének ideje, szinte földrajzi korlátok nélkül.

Felmerül a kérdés, hogy milyen kritériumoknak kell megfelelni egy országnak ahhoz, hogy részévé váljon az információs társadalomnak. Ezen követelmények az úgynevezett küszöbszintek. Információtechnikai küszöbszintet teljesít azon ország, amelynek kiépül az országos

⁹¹ Toffler i.m. (44. sz.) p. 254.

⁹² Haig - Várhegyi i.m. (12. sz.) p. 53.

⁹³ Haig - Várhegyi i.m. (12. sz.) p. 57-59.

⁹⁴ Ferenczy i.m. (39. sz.) p. 51.

szintű digitális infokommunikációs gerinchálózata és erre rákötik az államvezetés, államigazgatás szerveinek 70-90%-át. Társadalmi küszöbszintet teljesít, amikor a foglalkoztattak legalább 60%-a már modern információs technológián alapuló alkotó, értéknövelő, szolgáltató tevékenységet végez. Védelmi küszöbszintről pedig akkor beszélhetünk, amikor a védelmi szféra digitális kommunikációval, hálózatba kapcsolt információs rendszerekkel, valamint precíziós fegyverzettel rendelkezik.⁹⁵

Az információs társadalom követelményeiből, és jellemzőiből látható, hogy jelen korszakunkban, az információtól igen túlterhelt mindennapokban, talán nagyobb szükség van információközvetítő szervezetekre, (pl. könyvtár és hírszerzés) mint valaha.

⁹⁵ Haig - Várhegyi i.m. (12. sz.) p. 66.

4. Információelmélet és közös információforrások a könyvtár és a hírszerzés területén

„*A tudás hatalom*” – mondta egykoron Sir Francis Bacon. Kijelentése napjainkban is igen helytálló, legyen szó mindennapi teendőinkről, könyvtárügyi vagy akár nemzetbiztonsági kérdésekről, azonban igen fontos kérdés, hogy miből tevődik össze a tudás. Hogyan jutunk el a parányi adatmorzsákból a tudás szintjéig, és még azon is túl. Ez a fejezet egy útvonalat mutat be, az adat formálódásainak útját, míg információvá, tudássá, majd tudománnyá nem válik, valamint főleg Z. Karvalics László munkája nyomán információelméleti alapfogalmakról tesz említést, végül pedig bemutatja azon, a hírszerzésben is felhasznált, nyílt forrású információforrásokat, amelyeknek közvetítésében a különböző típusú könyvtárak vitathatatlan szerepet vállalnak.

4.1. Adat – információ – tudás

Az információközvetítés alapfogalmaira nincs pontosan meghatározott, mindenkor használható definíció. Adatra, információra egyaránt, tudományterületenként eltérő magyarázatot adnak.⁹⁶ A közvetítési folyamat alapját az adatok adják, amelyet értelmezhetünk úgy, mint különböző tények, esetleg elképzelések egyezményesen ábrázolt formáit, amelyek alkalmasak emberek, automatizált gépek által továbbításra, feldolgozásra, valamint értelmezésre. Adatok például az értelmezés nélküli rádiójelek és szöveges karakterek, képek. Rendkívül fontosak az információ-visszakeresés világában a metaadatok (adatok az adatról), amelyek nélkül jóval nehezebbé válna a tájékozódás az információs társadalom, információtól zsúfolt világában. A legjellemzőbb metaadatok a könyvtárak elektronikus katalógusaiban, illetve elektronikus adatbázisokban találhatók meg. Nélkülözhetetlen szerepet játszanak abban, hogy a használók hozzáférhessenek (leginkább, hogy megtalálhassák) a szükséges információt. Adatok nélkül nincs információ, sőt alapelemeit alkotják annak.

Az érzékelés-észlelés folyamata során, ezek az elemi adatok az agyban összekapcsolódnak a korábbi ismeretekkel, így e transzformáció során információvá alakulnak.⁹⁷ Z. Karvalics az így nyert, érzékszervi csatornákon nyert információt, illetve magát a transzformáció folyamatát nevezi elemi információnak, amely alapot ad az összetettebb információs alakzatoknak, amelyek további transzformációk során keletkeznek. Nézőpontja szerint az információ egyfajta speciális kölcsönhatás, amely segítségével az ember (illetve már a gépek) képesek kapcsos-

⁹⁶ Karvalics i.m. (43. sz.) p. 37.

⁹⁷ Haig - Várhegyi i.m. (12. sz.) p. 16.

latot tartani az őket körülvevő környezettel.⁹⁸ Ezen kölcsönhatások három, úgynevezett információcsatornán keresztül mennek végbe. A vizuális csoport természetesen a látható érzékszervvel észlelhető információkat tömöríti magában. A különböző képek és audiovizuális dokumentumok látható része (mozgóképek), valamint az íráskép a legjellemzőbb vizuális információk. A szemmel látható környezet közvetítette információ szintén ide tartozik, ahogy az álmkép is. Az akusztikus csoportba a hang alapú információk tartoznak. Ide értendők az információértékkel bíró zörejektől kezdve a beszédig, zenéig és rádióadásokig minden hanganyag. A harmadik csoportosítás a szenzoros információkat foglalja magába. Ezeket az információkat egyéb érzékszerveinkkel (egyensúly, mozgás-koordináció, illat és ízlelés), valamint különböző berendezésekkel érzékeljük.⁹⁹ Ez utóbbira jó példa a rádiótechnikai felderítés módszere, amikor különböző elektronikus jeleket fognak el, majd elemeznek. Természetesen a megismerés során a különböző csatornákon érkező, különböző típusú információk összekapcsolódnak, vegyes összetételű, nagyobb információértéket képviselő alakzatokat alkotnak, majd azokból újabb és újabb alakzatok születnek, a beérkező információk mennyiségi növekedésének arányában. A legfontosabb tényező, ami az információt megkülönbözteti az adattól, az a hozzákapcsolt jelentéstartalom és értelmezés. Az adatból eredő alapvető bizonytalanságot és határozatlanságot oszlatja el.¹⁰⁰

A megismerési folyamat következő lépcsőfokát a tudás jelenti. A megismert információk özöne a már ismert információtartalomra építkezve, párosulva további gyakorlattal és tapasztalattal transzformálódik át tudássá. A tudás mélysége pedig folyamatosan bővül az információk és a gyakorlati tapasztalat sűrűsödésének mértékében. Egy-egy terület így kialakult tudáshalmaza pedig hasonló folyamat során tökéletesedik tudománnyá. A tudást tudományos törvényszerűségekké, kölcsönös megegyezésen alapuló szabályokká, szabványokká képezi le. A tudomány a minőségi információk rendezett összessége.¹⁰¹ Egy-egy terület eddig megismert adat-információ-tudás felhozatalának halmaza.

4.2. Információtechnológia

A történelem folyamán az információ-visszakeresés eszközrendszere is folyamatos változásokon ment és megy keresztül. Z. Karvalics László munkájában olvashatunk definíciót az

⁹⁸ Karvalics i.m. (43. sz.) p. 39-40.

⁹⁹ Karvalics i.m. (43. sz.) p. 44-45.

¹⁰⁰ Horváth Tibor: A könyvtártudomány és információtudomány alapjai. In: Könyvtárosok kézikönyve 1. köt. 1. fej. Bp.: Osiris, 1999. p. 69.

¹⁰¹ Haig - Várhegyi i.m. (12. sz.) p. 43.

információtechnológiára: „*Biológiailag adott (érzékszerveink és agyunk kapacitására méretezett) információkezelő képességünk kiterjesztése valamely műveleti tartományban, különböző eljárások és eszközök segítségével.*”¹⁰² Ezen definícióban foglaltak alapját információs eszközök jelentik, amelyek az információs folyamat bemeneti (input) forrásaiként szolgálnak. Igen potens információs eszközök a nyelvek. Az olvasás folyamata, valamint a memória is ilyen eszközként funkcionál. Fontos a jelhagyás kritériuma egy információs eszköz esetében.¹⁰³

Információs eszközök előállítására, valamint működésük fenntartására és támogatására szolgálnak az információs szerszámok. Egyszerű ilyen szerszámok tulajdonképpen az írási és számolási folyamatok, de a metaadatok, sőt az adatbázis-rendszerek létrehozása és használata is besorolható e kategorizálásba. A technikai fejlődés következményeként létrejöttek, az emberi beavatkozás nélküli, automatikus jelműveletek végrehajtására képes feldolgozórendszerek, az úgynevezett információs gépek. Idetartoznak a korai számológépek, napjaink számítógépei, valamint a hírszerző- és diplomáciai szervezetek által használt titkosítógépek.¹⁰⁴ Ahogy az emberiség történetében növekedett az információ alapuló, egymás közötti munkamegosztás, szükség lett olyan szakemberekre, akik képesek lettek a megfelelő információ kiszűrésére, majd közvetítésére a felhasználók irányába. Ezen szakemberek váltak információs specialistákká. Az információközvetítés mellett feladatuk még az információs erőforrások biztosítása. Természetesen a könyvtárosok és hírszerzők egyaránt információs specialisták, azonban munkakörnyezetük már az információtechnológia legmagasabb szintje; az információs üzem. Ezen intézmények olyan információs természetű feladatok végrehajtására lettek megszervezve, amelyek már olyan megnövekedett mennyiségű információ feldolgozására, tárolására és közvetítésére szolgálnak, hogy pusztán valamilyen információs eszközzel, vagy kizárólag specialisták alkalmazásával már nem alkalmasak e munkavégzésre. Z. Karvalics információs üzemekként sorolja be az állami adminisztrációt, a hírszerzést és a diplomáciát, a könyvtárat, a hírügynökségeket, valamint az oktatási rendszert.¹⁰⁵

4.3. Információforrások

Az egyik legfontosabb kérdés az információs folyamatokban – különösen az információs társadalom információtúltengésében – hogy az információs specialisták és üzemek, honnan vegyék az adatokat/információkat. Az első fejezetben olvasható volt, hogy a hírszerzés terüle-

¹⁰² Karvalics i.m. (43. sz.) p. 60.

¹⁰³ Karvalics i.m. (43. sz.) p. 62.

¹⁰⁴ Karvalics i.m. (43. sz.) p. 62-64.

¹⁰⁵ Karvalics i.m. (43. sz.) p. 65-67.

tén mennyiféle információgyűjtő módszer áll rendelkezésre (HUMINT, SIGINT, IMINT, stb.), ezért a továbbiakban csak a könyvtárakat is érintő nyílt forrású hírszerzéssel (OSINT) foglalkozó kérdésekkel, valamint néhány, titkos forrásból szerzett – úgynevezett minősített – információkat is kezelő zárt könyvtár ismertetésével kívánok foglalkozni. Fontos megemlíteni, hogy az információ felhasználásának kétféle formája ismeretes. Angol nyelvű szakirodalomban (könyvtárban és biztonságpolitikaiban egyaránt) ezeket „*just in case – minden esetre*”, illetve „*just in time – éppen időben*” kifejezésekkel illetik.¹⁰⁶ Az utóbbi a lehető legfrissebb – akár valós idejű – információkkal foglalkozik, míg az előbbi lényege, hogy lehetőleg mindenre kiterjedően tároljunk információt, hogy amikor hirtelen szükség lenne rá, azonnal vissza lehessen keresni. Bár mindkét forma egyaránt része a könyvtári munkának és a hírszerzésnek, jellemzően mégis a könyvtár az utóbbira koncentrál, hiszen a hosszú távú megőrzés és visszakereshetőség alapkritérium, míg a hírszerzés az azonnali információk begyűjtésére törekszik.

4.3.1. OSINT alapelvek

A történeti áttekintésben olvasható volt, hogy a mindenki által elérhető nyílt források felhasználásával végzett információgyűjtés mindig is bevett dolog volt a hírszerzésben, azonban fénykora csak a hidegháború múltával jött el, amikor előtérbe kerültek a költséghatékonyabb hírszerzési módszerek, mivel a kelet-nyugati szembenállás megszűntével mindenhol előtérbe került a haderőcsökkentés. A modern OSINT tevékenység gyökerei azonban mindenképpen a II. világháború idejére vezethető vissza, amikor kialakult két lényeges komponense ennek az információgyűjtő módszernek. Az első, a tevékenység végtermékeként készülő, a végfelhasználónak átadandó, megfelelő forráshivatkozásokkal ellátott, ferdítéseket nem tartalmazó, átlátható jelentés. A hivatkozásoknak, valamint a munkafolyamat átláthatóságnak köszönhetően, a végfelhasználónak módjában áll az eredeti források tanulmányozása, rugalmasan felhasználhatja azokat a döntéshozatalban, nem szorul rá a kizárólag a jelentésben közölt információtartalomra. Lényegében a módszer megegyezik a tudományos szakirodalmi közlésben használatos, forrás-visszakeresésre alkalmas, hivatkozási rendszerrel. A másik kialakult lényeges módszertani része az OSINT-nek, a jelentésekhez csatolt forrásgyűjtemények, bibliográfiák (napjainkban linkgyűjtemények) megléte, amelyek segítségével a végfelhasználó saját maga is értesülhet, a jelentés összeállításában végül fel nem használt információforrásokról. A csatolmányokban a hivatkozás mellett fel van tüntetve, hogy az adott forrás mekkora informá-

¹⁰⁶ Ferenczy i.m. (39. sz.) p. 18.

cióértékkel bír a jelentés tartalmára nézve, így a végfelhasználó önállóan is utánanézhethet, az őt érdeklő, további információknak.¹⁰⁷ A mindennapi életben, így a tanulás és a tudományos munka terén ez szintén bevett szokás, elég csak a publikációk-tananyagok végén felsorolt ajánlott irodalmakra gondolni.

Az USA-ban már közvetlenül a világégés után, 1947-ben egy kongresszusi meghallgatáson elhangzott az, hogy a békeidős felderítési követelményeknek 80%-ban eleget tesznek a nyílt forrású információk,¹⁰⁸ azonban a szakirodalomban leginkább William Studeman volt CIA igazgatóhelyettes 1992-es, hasonló következtetéseket levonó kijelentésére hivatkoznak.¹⁰⁹ Az OSINT nagy mennyiségű, kurrens információt szolgáltat, igen költséghatékonyan, ahogyan arra Robert D. Steele amerikai hírszerzési szakember is rámutat, mivel a szolgálatok, a fennmaradó 20 százaléknyi, titkos forrásból származó információ megszerzésére fordítják költségvetésük 95%-át. A nyílt forrású hírszerzés, amellet, hogy időszerű információt szolgáltat, az élet minden területére kiterjed. Későbbi példákban is olvasható lesz, hogy olykor a hírszerzés számára – első hallásra legalábbis – igen szokatlan forrásból származó információkat kellett felhasználniuk. Az ilyen külsős szakterületeknek, a lehető a legjobb információforrásai a megfelelő szakkönyvtárak és az internet, esetleg szakértő konzultánsok alkalmazása. Az OSINT melletti érv még a kockázatmentessége is, hiszen a nyílt források felhasználása semmilyen jogszabályba nem ütközik.¹¹⁰ Allen Dulles, a CIA egykori igazgatója szerint, akár egy regény, vagy egy színpadi mű is bizonyulhat hasznos hírszerzési információnak, az ismeretközlő könyvek, tudományos monográfiák, újságok, műszaki leírások, hivatalos kormányzati kiadványok, televízió- és rádióműsorok mellett, mivel betekintést enged az adott mű közvetlen környezetébe, így segítve a külföldön végzett hírszerző munkát.¹¹¹ A nyílt forrású hírszerzés hátrányait is meg kell említeni: nagy gondot jelent a mennyiség. Egyszerűen túl sok az

¹⁰⁷ Glassman, Michael – Kang, Min Ju: Intelligence in the internet age: The emergence and evolution of Open Source Intelligence (OSINT) In: Computers in Human Behavior 2012/2 p. 3. [Online] <URL:<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0747563211002585>> (2012. 06. 25.)

¹⁰⁸ Madill, Donald L.: Producing Intelligence from Open Sources. In: Military Intelligence Professional Bulletin 2005/4. p. 1. [Online] <URL:<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=5&hid=128&sid=7734c879-bf8c-48f4-80e9-bc6731552dfb%40sessionmgr104>> (2012. 06. 25.)

¹⁰⁹ Leetaru, Kalev: The Scope of FBIS and BBC Open-Source Media Coverage, 1979-2008. In: Studies in Intelligence 2010/1. p. 19. [Online] <URL:<https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/volume-54-number-1/PDFs-Vol.-54-No.1/U-%20Studies%2054no1-FBIS-BBC-Coverage-Web.pdf>> (2012. 11. 05.)

¹¹⁰ Ferenczy i.m. (39. sz.) p. 18-20.

¹¹¹ Mercado, Stephen C: Sailing the Sea of OSINT in the Information Age. A Venerable Source in a New Era. In: Studies in Intelligence 2004/3. [Online] <URL:<https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol48no3/article05.html#top>> (2012. 11. 09.)

információ, ezzel arányosan egyre nehezebb rátalálni a leginkább szükséges tartalomra. Hasonló probléma a sokféle, különböző szemléletmódú forrás, amelyeknek specialistái mind más és más megközelítés szerint végzik munkájukat és közvetítik tovább adataikat, információikat. Végül pedig meg kell említeni a modern médiára, és a diktatórikus rendszerek tömeg-tájékoztatására egyaránt jellemző lehetőséget, miszerint közléseik pontatlanságokat, esetleg véletlen vagy tudatos félretájékoztatásokat tartalmazhatnak.¹¹² Ezért fontos, hogy a hírszerzésben lehetőleg minél több forrásból megerősítsenek egy adott értesülést.

A továbbiakban egy rövid dokumentumtipológiai kitérő mellett a nyílt forrású felderítés forrásait vizsgálom, könyvtáros szemléletű megközelítéssel.

4.3.2. Dokumentumtipológia

A könyvtári dokumentumok sokféle szempont szerint osztályozhatók. A dokumentumtipológia önálló szakterülete a könyvtártudománynak, ezért csupán néhány, a témához releváns tipizálásra térnek ki részletesebben, mielőtt bemutatnám az információforrásokat. A dokumentum definíciója az ISO 2789 szabvány szerint a következő: „*Olyan rögzített információ, amely egy dokumentációs folyamatban fizikai formájától és jellemzőitől függetlenül egy egységnek tekinthető.*”¹¹³ Tószegi Zsuzsanna még jobban körülhatárolható magyarázatot ad a fogalomnak, amely szerint „*a dokumentum egy önálló szellemi termék, egy független információmennyiség, az információk különálló kvantumjai, amelyeknek célja az információ közlése és a tudás átadása.*”¹¹⁴ Ezek lehetnek szöveges-, kép-, hang-, egyéb-, valamint hipertext alapú és multimédia dokumentumok. Előállítás technológiája alapján lehetnek nyomtatással készültek, illetve elektronikus úton előállítottak. Tartalom, vagyis a tárolt információk jellegzetességei szerint megkülönböztetünk elsődleges (primer), másodlagos (szekunder), valamint harmadlagos (tercier) dokumentumokat.¹¹⁵

Az elsődleges dokumentumok nyújtják a legértékesebb információkat, mivel ezekben termelődnek az új információk. Primer dokumentumok a kutatás-fejlesztési jelentések, a disszertációk, az eddig nem közölt tudományos eredményekről publikált cikkek, a beszámolók, a szabadalmi leírások, és a szabványosítási kiadványok. A szekunder dokumentumokban már megismert információk jelennek meg, valamint az idegen nyelvű elsődleges dokumentumok fordí-

¹¹² Ferenczy i.m. (39. sz.) p. 21-22.

¹¹³ MSZ ISO 2789:1992 i.m. (5. sz.) p. 3.

¹¹⁴ Tószegi Zsuzsanna: Dokumentumok, információk. In: Könyvtárosok kézikönyve 1. köt. 3. fejelet. Bp.: Osiris, 1999. p. 168.

¹¹⁵ Tószegi i.m. (114. sz.) p. 169.

tásai is ide sorolandók. A könyvek, folyóiratok többsége másodlagos dokumentum. A tercier dokumentumok a fent felsoroltakból tevődnek össze. Az elemző, értékelő, összefoglaló szemlék és tanulmányok tartoznak ide, például ezen dolgozat is harmadlagos dokumentum. Tájékoztató könyvtári munkafolyamatokban ez a hármas felosztás némiképp másképp értendő. Ez esetben a primer magát az információt jelenti, a szekunder az információról ad tájékoztatást, végül a tercier pedig a szekunderforrások adatait gyűjti össze, például a bibliográfiák esetében.¹¹⁶ Ekkor, a bibliográfiában szereplő adott mű lesz a másodlagos dokumentum, míg az információ, amit az közvetít lesz az elsődleges.

4.3.3. Hagyományos média – nyomtatott és e-dokumentumok (könyvek, sajtó, térképek)

A klasszikus értelemben vett (webkorszak előtti) legfontosabb nyílt forrás a hagyományos, tehát szabadon terjesztett, mindenki által elérhető média. A nyomtatott és elektronikus dokumentumokat (könyvek, sajtó és kartográfiai dokumentumok), valamint rádió- és televízióadásokat (közszolgálati és kereskedelmi műsorszórók egyaránt) sorolom e kategóriába. Az írott média kialakulása az írás megjelenésig, vagy talán már az agyagtáblákig is visszavezethető, és megőrzése, valamint szolgáltatása alapvető könyvtári feladat. Könyveket, folyóiratokat értünk e megfogalmazás alatt, beleértve az információs kor digitalizált, illetve eleve digitális (*born digital*) dokumentumait. A választék mérhetetlenül óriási, az emberiség eddig összegyűlt tudásának hatalmas hányada fekszik nyomtatott lapokon, illetve e-dokumentumok esetén bitekben.

A legfontosabb könyvtári feladat a bibliográfiai számbavétel, amely többnyire e dokumentumokkal (kiegészítve más jellegű a könyvtár állományához tartozókkal, mint például térképek) történő olyan műveleteknek és gyakorlati eljárásoknak az összessége, amelynek célja, hogy a dokumentumok a használói igényeknek megfelelően a lehető leggyorsabban és leghatékonyabban legyenek visszakereshetők.¹¹⁷ Az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel (*UBC – Universal Bibliographic Control*) program célja a világ dokumentumtermésének számbavétele. Ez egyes országok saját, nemzeti bibliográfiájuk készítésével, illetve bibliográfiai adatok

¹¹⁶ Tószegi i.m. (114. sz.) p. 173.

¹¹⁷ *Öt részfunkcióra osztható: meg kell minden lehetséges dokumentum létezését állapítani, függetlenül annak fizikai hordozójától. A dokumentumokban részben vagy egészben fellelhető műveket azonosítani kell. Katalogizálni kell a dokumentumokat és el kell látni azokat a szükséges hozzáférési tételekkel a többszemponútú visszakereshetőség érdekében. Az adatok meglétén felül az adott dokumentumok helyét is közölni kell. Elektronikus objektumok esetében, ha nincs közvetlen elérhetőség, akkor a könyvtárosi segítséggel elérhető fájlhelyet kell megadni.* [Rác i.m. (118. sz.) Uo.]

cseréjével valósul meg.¹¹⁸ Gyakorlati haszna az UBC-nek, hogy a világon bárhol nyomtatásban megjelenik egy dokumentum, az bárhol a világon azonosítható a szabványosított (ISBD és MARC) leírásnak köszönhetően. Egy magyar, vagy amerikai könyvtáros – vagy könyvtár-tudományi ismertekkel rendelkező hírszerzési elemző – például azonosítani tudja egy arab, kínai, orosz, illetve bármilyen nem latin betűkkel írt dokumentum adatait, (sőt ha valamilyen mesterséges információkereső nyelv segítségével tartalmilag is feltárták, akár az is megtudható, miről szól az adott dokumentum) anélkül, hogy ismerné a kiadó nemzet nyelvét és írás-rendszerét. Így fordításra és további felhasználásra már eleve a megfelelő típusú dokumentum kerülhet. A könyvek legnagyobb hátránya, az hogy, időszerűség szempontjából rendkívül elavult információtartalommal bír, mivel „*just in time*” esetben, már gyakorlat akkor elévül tartalma, amikor a szerző leadja kéziratát. De természetesen a könyvek nem a mindennapi hírekkel tartanak lépést, ezért egy potens, adott témát lefedő könyvgyűjtemény (természetesen egyéb típusú dokumentumokkal kiegészítve) igen bőséges, „*just in case*” esetekben használható információforrást biztosít, mivel Tószegi Zsuzsanna szavaival élve, a könyv továbbra is az egyik leghatékonyabb eszköze az emberiség gondolatközlésének.¹¹⁹

Az időszaki kiadványok (periodikumok) esetében a legszembetűnőbb különbség a könyvek ellenében, a többé-kevésbé rendszeres megjelenés és az előre meghatározatlan terjedelem. Maga a szakkifejezés is ezt a jellemzőt tükrözi. Bár rendszeres időközönként tájékoztató anyagok a Római Birodalomban is terjedtek, nagymértékű elterjedése mégis a 17. századtól kezdve datálható, a második hullám térhódításának megindulásával párhuzamban.¹²⁰ Mára a sajtótermékek életünk szerves részét képezik, legyen szó nyomtatott lapokról, vagy azok interneten elérhető elektronikus változatairól.

Már számos példában esett szó a napi- vagy heti rendszerességgel megjelentő hírlapok, hetilapok hírszerzési fontosságáról és továbbra is fontos szerepet játszanak a naprakész hírszerzési jelentések összeállításában, kiegészülve a modern média más vívmányai által közvetített, valamint minősített információkkal. A napi sajtóból rendszeresen lehet értesülni egy adott ország hátszágában zajló cselekményekről. Minél nyitottabb egy társadalom, annál nagyobb piacot képvisel a média, annál nagyobb a versenyhelyzet, amelyben az egyes szerkesztőségek igyekeznek minél pontosabb információkat közölni. Ráadásul politikai nézeteknek megfelelő-

¹¹⁸ Rác Ágnes: A kiadványok bibliográfiai számbavétele; leíró katalogizálás. In: Könyvtárosok kézikönyve 2. köt. 3. fejelet. Bp.: Osiris, 2001. p. 191-192.

¹¹⁹ Tószegi i.m. (114. sz.) p. 179.

¹²⁰ *Az első ismert hetilapok 1609-ben jelentek meg Augsburgban, illetve Strasbourgban, míg az első tudományos sajtótermék, a ma is folyó, francia Journal des Savants 1665-ben jelent meg.* [Tószegi i.m. (114. sz.) p. 181-182]

en, más-más irányból közelítenek egy témához, így több lap elemzésével képet lehet kapni az aktuális helyzetről. Értékes információkkal bírnak a hozzáértő elemzők tollából készült politikai és egyéb témájú cikkek, valamint a tényfeltáró riporterek munkássága. A második világháborúban a tengelyhatalmak országai, majd a hidegháborúban a nyugati hírszerző szolgálatok rendszeresen tájékoztak a szovjet hadsereget érintő mindennapi hírekről, napilapjukból, a *Krasznaja Zvezdából*.¹²¹ Természetesen nem volt mindig egyszerű hozzáférni a vasfüggöny mögötti lapokhoz, a CIA például rendszeresen vette igénybe a hidegháború éveiben az orosz könyvek és periodikák Egyesült Államokbeli terjesztésével foglalkozó, orosz emigránsokat tömörítő Victor Kamkin Inc. könyvkereskedelmi cég szolgáltatásait.¹²² A Varsói Szerződés hírszerzése sem hagyta kiaknázatlanul a periodikumokban rejlő nyílt forrású információkat. A keletnémet hírszerzés például rendszeresen hozzáfért, többek között az *Aviation Week* című amerikai repülési- és űrhajózási szaklaphoz, ezzel figyelve az amerikai hadiipar kurrens eredményeit.¹²³ Valószínűsíthetően egyik hírszerző szolgálat sem hagyott fel ezen kiváló információforrások figyelésével, hiszen ahogy az utóbbi példa is illusztrálja, az időszaki kiadványok figyelésével nem csupán a napi hírekre lehet koncentrálni. A szakfolyóiratok cikkei kiváló műszaki szekunder dokumentumnak minősülnek, nem is említve számos elsődleges értékkel bíró publikációt. Az időszaki kiadványok átmenetet képviselnek a „*just in case*” és a „*just in time*” információ között, mivel a napilapok révén akár 24 órán belüli tájékozódás is lehetséges, valamint a szakfolyóiratok egy- vagy kéthavi intervallumon belül (amely tudományos kutatások esetében nem olyan hosszú időtartam) értékes és kurrens információkat szolgáltatnak. Mind a tudományos célú publikálás, mind az alapos napi és heti hírközlés nagy konkurens (vagy talán evolúciós lépcsőfoka?), az online publikálás. Az újságok mellett természetesen a tömegtájékoztatásban igen hatalmas szerepet vállalnak a televízió- és rádiócsatornák. (Az internet hatásaival külön alfejezetben foglalkozom.) A nem tudományos alaposágú források esetén azonban mindig figyelembe vetendő dolog, az aktuális információ hitelessége. A piaci versenyben sokszor előfordul szenzációhajhász cikkek, riportok közlése, elégtelen forrásmegjelöléssel, a tömegtájékoztató médiában sokszor fölényben vannak a populárisabb (pl. bulvár) témák. Továbbá nem szabad megfeledkezni olyan helyekről, ahol a

¹²¹ Mercado i.m. (111. sz.) Uo.

¹²² *A könyvkiadó végül 2006-ban szűnt meg, amikor eladósodás miatt kilakoltatták a tulajdonosokat, a boltjuknak otthont adó épületből. Több ezer kötet könyv vált a dőzerek áldozatává a Kongresszusi Könyvtár tiltakozása ellenére.* [Ciavarrá, Jaime: Final chapter ends for Russian bookstore. The owner is evicted and thousands of books are thrown out at Gaithersburg shop. In: Gazette.Net, 2006. 02. 17. [Online] <URL:http://ww2.gazette.net/stories/021706/businew180145_31958.shtml> (2012. 11. 09.)]

¹²³ Mercado i.m. (111. sz.) Uo.

mindent kézben tartó, önkényuralmi vezetés, totális kontrollt élvez a média felett. Erre sajnos még mindig például szolgál a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság világtól elzárkózott diktatúrája. Onnan például sokszor az állami hírközlő szervek anyagai jelentik az egyetlen, kurrens információforrást a külvilág felé.¹²⁴

Hírszerzési és katonai szempontból a térképek mindenképpen a legfontosabb információforrások közé sorolhatók. A katonai műveletek elképzelhetetlenek, a tájékozódásban és tervezésben nélkülözhetetlen kartográfiai dokumentumok nélkül. Hadicélú térképeket általában a haderők térképészeti hivatalai készítene, és a hadseregek saját igényeit elégítik ki, olyan sajátos szabványok alapján, mint például a NATO által alkalmazott UTM-en (*Universal Transverse Mercator* – Egyetemes Transzverzális Hengervetület) alapuló MGRS (*Military Grid Reference System* – katonai-keresőhálózati rendszer) rendszer.¹²⁵ Viszont előfordulhat olyan eset, amikor a katonák számára kereskedelmi forgalomban kapható térképészeti anyagok válnak fontos forrássá. Különösen digitális térképekkel még fel nem tárt terepszakaszokon válnak hasznossá a kisléptékű, szintvonalas terepábrázolással ellátott térképek.¹²⁶ Ezek a kereskedelmi térképek szintén részesei az UBC-programnak, bibliográfiai leírásuk az ISBD/CM szabvány szerint történik, és számos könyvtár gyűjtőkörébe tartoznak térképek is, így mint forráshelyek is szóba kerülhetnek, a helyszínen szerzeményezés mellett természetesen. Az információs társadalom trendjeinek megfelelően az online térképek (pl. *Google Maps*) is egyre elterjedtebbek, hasonlóan az e-bookok és e-journalok terjedéséhez.

Összegezve megállapítható, hogy a hagyományos írott média – megszokott nyomtatott formájában, vagy egyre inkább az internetbe integrálódva – továbbra is rendkívül fontos információforrás, kormányzati szervezeteknek és átlagembereknek egyaránt. A könyvtárak igen fontos szerepet játszanak e források megőrzésében és szolgáltatásában, a szakkönyvtári hálózat révén lefedve az egyes tudományterületeket a vonatkozó művek rendszerezett állományával. A nyílt forrású felderítés egyik alapvető feladata, a lehetséges célországok írott médiájának sajtófigyelése, hasonlóan egyes könyvtártípusok azonos tevékenységéhez, sőt az előbbi már igénybe veheti a könyvtárak, minőségi, használóra szabott sajtófigyelői szolgáltatását. Felsőoktatási könyvtárak, szakkönyvtárak szintén állandó sajtófigyelést végeznek, többnyire a könyvtárat működtető intézmény számára, továbbá használói számára is vállalnak külön kérésre ilyen

¹²⁴ Észak-Koreában csupán kettő jelentős napilap jelenik meg rendszeresen, amelyek teljes egészében a párt irányítása alatt állnak, ezért az állami propaganda miatt igazságtartalmuk sokszor megkérdőjelezhető, mégis valamilyen információt mégis közvetítenek a kommunista állam mindennapjairól. [Mercado i.m. (111. sz.) Uo.]

¹²⁵ Kállai Attila: Térkép- és tereptani alapismeretek. In: Katonai Alapismeretek. Bp.: Zrínyi, 2010. p. 125.

¹²⁶ Ferenczy i.m. (39. sz.) p. 23.

szolgáltatást. Egy egyetemi könyvtárnak például feladata az otthont adó intézményre vonatkozó összes, írott médiában megjelent publikáció figyelése és gyűjtése. Az ilyen helyismereti sajtófigyelés kiterjed helyi kiadványokra, országos napi-, illetve hetilapokra egyaránt, továbbá figyelendő témák még az általánosságban a felsőoktatással foglalkozó olyan témák, amelyek, ha nem is közvetlenül, de érintik a működtető felsőoktatási intézményt. E témában ilyenek jellemzően a felvétellekkel, átszervezésekkel, kormányzati döntésekkel, valamint az intézmény tudományos munkaterületével foglalkozó publikációk. A példában írt helyismereti és szakterületi sajtófigyelő folyamat természetesen minden szakkönyvtárra és annak tudományterületére kiterjesztendő. A hírszerző szolgálatok sajtófigyelő tevékenységét, valamilyen módon önállóan beszerzett külföldi sajtó- és térképanyagokkal, valamint saját, zárt könyvtárak szolgáltatásaival támogatja. Ez utóbbira néhány példa a hatodik fejezetben olvasható.

4.3.4. Hagyományos média – televízió és rádióadások

Az OSINT másik állandó tevékenységi köre a külföldi rádió- és televízióadások figyelése és gyűjtése. Mivel e témakör nem a könyvtártudomány fő profilja, ezért csupán némi adalék erejéig foglalkozom a témával. A közszolgálati rádiózás, majd később televíziózás alapjaiban változtatta meg az emberek információszerző szokásait. Egészen addig a napilap számított a legfrissebb hírközlő kommunikációs csatornának, azonban a helyzet gyorsan megváltozott. A rádióhullámok által történő hírközlés lealacsonyította a tér és idő mindazon problematikáját, amelyek az információ, nagy távolságokra történő lassú eljutását okozta. (Pl. a brit gyarmatokon élők több hónapos késéssel értesültek az anyaországban történetekről.) Ahogy egyre népszerűbbé vált a rádiós műsorszórás, úgy kerültek egyre inkább a hírszerző szolgálatok szeme elé, mint azonnal rendelkezésre álló, „*just in time*” információforrások. Kiváló példa erre az 1991-es Öböl-háború, amikor a szövetséges erők hírszerzése a CNN Bagdadban tudósító stábjának élő műsora alapján [is] mérte fel a légicsapások eredményeit.¹²⁷

Már esett szó a történeti áttekintésben a rádiófigyelő tevékenységről, amely alaptevékenységét tekintve csupán az új nyilvános médiumok figyelésével egészült ki, gondolok itt a később tárgyalt internetre. A második világháborút követően az amerikai FBIS és a brit BBC SWB (*Summary of World Broadcast*) rádiófigyelő szolgálatok együttműködésbe kezdtek, és közös erővel a legkiválóbb rádiófigyelő szolgálatot hozták létre. Felosztották egymás között a figyelendő térségeket. A BBC Közép-Ázsiára, az amerikaiak a Távol-Keletre és Dél-Amerikára összpontosítottak. Európa, a Közel-Kelet és Afrika mindkét szolgálat figyelmének középpont-

¹²⁷ Ferenczy i.m. (39. sz.) p. 21.

jában áll. A rádió- és televízióadások rögzítése kibővült még az előzőleg tárgyalt sajtótermékek gyűjtésével, valamint a közelmúltban olyan web 2.0-ás aktivitások figyelésével, mint például a blogok és a közösségi oldalak. Az évek során olyan hatalmas mennyiségű információt gyűjtöttek össze, hogy a hírszerző szervezeteken felül tudományos célú kutatásokban is igen fontos forrássá vált, sőt még a *Law Library of Congress* politikai tájékoztató munkája is nagyban függ az FBIS (2004-től *Open Source Center*) által biztosított információktól.¹²⁸ Azonban a „*social networking*” elterjedése ellenére, a televízió és már kisebb mértékben a rádió még manapság is az egyik legfontosabb nyílt forrású információforrás, amelyek emberek milliárdjai felé közvetíti nap, mint nap a friss információkat. Ennél fogva, hírszerzési értékük is mindaddig megmarad, amíg ezt a tájékoztató szerepet betöltik.

4.3.5. Szürke irodalom

A szürke irodalomnak nevezett dokumentumtípusok általában a legnagyobb információértékkel bíró forrásnak számítanak a tudományos élet és a technikai hírszerzést támogató nyílt forrású felderítés területén. A fogalmat többféleképpen lehet értelmezni: leggyakoribb a kiadó felőli megközelítés, amelynek értelmében a szürke irodalom kormányzati, felsőoktatási, üzleti és vállalati szférákban keletkező olyan irodalmak összessége, amelyek kereskedelmi kiadók ellenőrzése nélkül keletkeznek.¹²⁹ Bakonyi Géza cikkében kommunikációs modellről is említést tesz, amely szerint a szürke irodalom nem más, mint a kiadó helyébe lépő testületi szerző (az adott intézmény, szervezet), valamint az információ végfogyasztója között végbe menő kommunikáció.¹³⁰ A szürke irodalomba tartozóak között lelhető fel a legtöbb primer dokumentum. Az elsődleges dokumentumok ismertetésénél felsorolt dokumentumtípusok, majdnem mindegyike szürke irodalom, mivel nem kerülnek kereskedelmi forgalomba. Hírszerzési értékkel főként a belső kormányzati kiadványok, illetve a legfrissebb technológiai fejlesztésekkel foglalkozó K+F jelentések, és szabadalmak bírnak. Azonban, ha Bakonyival egyetértünk abban, hogy gyakorlatilag a digitális objektumok, sőt maga az internet is szürke irodalomnak számít, akkor e forrástípus még nagyobb értékkel bír, bár célszerű az internetet külön vizsgálni, valamint a sajtótermékek és könyvek elektronikus változatait hagyományosabb társaik mellé társítani. Azonban, ez a gondolatmenet is nagyon jól rávilágít arra, hogy

¹²⁸ Leetaru i.m. (109. sz.) p. 19-21.

¹²⁹ Bakonyi Géza: Szürke irodalom – kommunikációs modellen alapuló szöveg struktúrák. In: Könyvtári Figyelő 2000/4. p. 603.

¹³⁰ Bakonyi Uo.

napjaink, internetközpontú információs társadalmában, a korábban jól körülhatárolható információforrások milyen mértékben összerosódnak, asszimilálódnak.

Az igen értékes szürke irodalom esetében legtöbbször nem az elérés jelent problémát, hanem pont magának a forrásnak a létezéséről nehéz tudomást szerezni, ezért elengedhetetlen feladat ezek feltárása.¹³¹ Ez a munka metaadatbázisokban megy végbe és disszertációkat, kormányzati adatokat feldolgozó adatbázisokban ölt testet. Mivel például sokszor nincs megjelölt kiadó, szerző, sőt még címe se, a bibliográfiai tételek ISBD és MARC leírásai helyett a szürke irodalom metaadatainak feltárására a Dublin Core és XML formátumok használatosak. Kormányzati adatbázisokra példa a GILS (*Government Information Locator Service* – Kormányzati Információkereső Szolgálat) az USA-ban,¹³² illetve európai tudományos szürke irodalom feltárására az EU kezdeményezésében megvalósuló SIGLE (*System for Information on Grey Literature in Europe* – Információs rendszer az európai szürke irodalomról).¹³³ Ez utóbbi célkitűzése egy angol nyelvű, több tudományterületet érintő adatbázis létrehozása volt, amely 1980-ban valósult meg, és mára már 700 ezer szürke irodalmi tételhez biztosít hozzáférést.¹³⁴ Nemzetközileg fontos, szürke irodalom feltárását végző kezdeményezés még az 1993 óta tevékenykedő GreyNet (*Grey Literature Network Service* – Szürke Irodalom Hálózati Szolgáltatás), valamint a 2000-ben létrejött *International Journal on Grey Literature* (Szürke Irodalom Nemzetközi Folyóirata). Rajtuk kívül még számos nemzeti dokumentumszolgáltató rendszer és központ – pl. a *British Library* dokumentumszolgáltató központja, illetve az Egyesült Államokban az NTIS (*National Technical Information Service* – Nemzeti Technikai Információs Szolgálat) – is foglalkozik ezen elsődleges információforrások feltárásával, különösen, hogy egy 1993-as becslés szerint a szürke irodalom háromszor-négyszer akkora mennyiségben áll rendelkezésre, mint a kereskedelmi forgalomban kapható dokumentumok.¹³⁵

4.3.6. Adatbázisok

Az emberiség mindig is igyekezett valamilyen módon rendszerezni tudását. Ezt az igyekezetet tükrözik a könyvtári osztályozási szemléletek és maguknak a tudományterületeknek is a

¹³¹ Dobó Katalin: Az elektronikus szürke irodalom új formái, témái és felhasználása. In: Könyvtári Figyelő 2000/4. [Online] <URL: <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00035/dobo.html>> (2012. 11. 06.)

¹³² Bakonyi i.m. (129. sz.) p. 607-609.

¹³³ Salgáné Medveczki Marianna: A szürke irodalom szolgáltatása az interneten. Az európai SIGLE projekt és adatbázis. In: Könyvtári Figyelő 2000/4. [Online] <URL: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00035/rezumek/rez_salgane_h.html> (2011. 11. 10.)

¹³⁴ SIGLE program honlap. Kezdőoldal. [Online] <URL: <http://www.opengrey.eu/>> (2012. 11. 10.)

¹³⁵ Salgáné Medveczki i.m. (133. sz.) Uo.

felosztódása. A feldolgozó könyvtári munkafolyamat célja az állományban helyet kapó dokumentumok rendszerezése, mind tartalmilag, mind formailag. Munkájuk gyümölcse a katalógus, amely minden könyvtár legalapvetőbb adatbázisa. Természetesen a könyvtárakon kívül, minden más információtermeléssel és közvetítéssel foglalkozó intézmény adatbázisokban halmozza fel tudáskészletét. Sokszor, a különböző adatbázisok állományai egységes egészzé olvadnak össze a kibertérben, valamilyen közös keresőfelületnek köszönhetően. Az információs társadalom egyik jelenségeként pedig az információ, mint áru jelent meg, és az elektronikus tartalomszolgáltatók – multidiszciplináris vagy egy-egy szakterületre koncentrálnak – nívós adatbázisaikat igen borsos áron bocsátják ügyfeleik rendelkezésére. Napjainkban adatbázisok tömkelege vesz körül minket, a bennük szereplő, felfoghatatlan méretű információmennyiség özöne pedig szinte megfojtja az információra éheseket. Az információs specialisták feladata, hogy kiigazodjanak a rengetegben és útmutatást adjanak megbízóiknak/használóiknak.

Az adatok tárolásának rendszere egymásra épülő elemekből épül fel. A begyűjtött adatokat helyi, sokszor személyes adattárakban helyezik el. Nagyobb léptékben, a vállalatok és egyéb intézmények már helyi adatbázisokat hoznak létre megsokszorozódott adataik tárolására és lekérdezésére. Intézmények hálózatánál már jellemző a központi adatbankok működése. Az adatbázisok csúcsát az adattárházak, adatbányák és a hálózatalapú, osztott rendszerű adattároló rendszerek jelentik. Természetesen, mivel e tárhelyeken sokszor igen kényes, létfontosságú adatokat tárolnak, védelmük – mind fizikai, mind kibertámadás ellen – rendkívül fontos.¹³⁶

Adatbázisokból is többféle típust különböztetünk meg. Lehet bibliográfiai, faktografikus, fulltext és internethálózat típusú.¹³⁷ A könyvtártudomány jellemző adatbázistípusa a bibliográfiai adatbázis, amely a benne feltárt dokumentumok bibliográfiai- (tartalmi és formai), esetleg metaadatait közli. A könyvtári elektronikus katalógusok (OPAC) és metaadattárak kiváló példák erre. A faktografikus (tényleíró) adatbázisok a lexikonok, enciklopédiák, szótárak és egyéb segédkönyvek logikájára épülve épülnek fel, rendezett módon, lényegre törekvő, tömör szócikkekben, sokszor statisztikai kiegészítésekkel nyújtanak tájékoztatást. Gyakori a táblázatos megjelenés. A rendszerezett tárgyszójegyzékek, a teauruszok, kiválói példái a faktografikus információs forrásoknak. Az adatbázisok egy része elérhető az interneten keresztül, hol korlátozottan (pl. térítés nélkül kizárólag bibliográfiai adatok), hol korlátok nélkül hozzáférhető a teljes állomány. Minden tudományterületnek megvannak a maga faktografikus adatbázisai, a tájékoztató munka egyik alappilléret jelentik az ilyen adatbázisok. Egyre nö-

¹³⁶ Haig - Várhegyi i.m. (12. sz.) p. 42.

¹³⁷ Haig - Várhegyi Uo.

vekvő számban működnek teljes szövegű (fulltext) adatbázisok. A nagy elektronikus tartalomszolgáltatók (pl. EBSCO, EISZ: Elektronikus Információ Szolgáltatás) törekednek arra, hogy szolgáltatásaik a lehető legkurrensebb tartalmat nyújtsák és a fent felsorolt tipizálások mindegyike megtalálható kínálatukban. A tudomány egészét lefedik (a védelmi szférát is), teljes szövegű szakirodalom, vagy csupán bibliográfiai- és metaadatok, különféle szótárszolgáltatások és rengeteg tényleíró adattár a közös jellemzőjük. A könyvtárak is nagyban függenek ezektől a szolgáltatóktól és költségvetésük jelentős része az adatbázisok fenntartására, szolgáltatására megy el. Cserébe viszont páratlan, a fizikai és digitális állományuk mennyiségét messze túlhaladó méretekkel rendelkező állományhoz kapnak elérést. A szolgáltatóknak nem csupán a könyvtárak az ügyfelek, bármelyik vállalat, intézmény megvásárolhatja a nekik szükséges adatbáziscsomagot. A hírszerző munkában is felbecsülhetetlen értéket képviselnek ezek a források, ezért a szolgáltatók (és könyvtáraik) is minden bizonnyal az ügyfelek között szerepelnek. Viszont előnyt jelent számukra is (más használók mellett) a könyvtári rendszerben az adatbázis-hozzáférés, ha olyan információra van szükség, amely igény váratlan módon érkezik, és saját adatbázisaikból nem hozzáférhető.

A tudományos adatbázisok kulcsszerepet játszanak primer információk, dokumentumok közlésében is, mivel egyre több kutató publikál és tájékozódik elektronikus forrásokból. Az olyan nagy, monopolhelyzetben lévő kiadókkal, mint például az Elsevier egyre nehezebben tartanak lépést a nem profitorientált tudományos műhelyek, ezért gyakran szövetkeznek a tudományos- és szakkönyvtárakkal, hasonló minőségű, adatbázisok kialakítása érdekében.¹³⁸ A szürke irodalmak különböző adatbázisai is kiváló példák erre. A fejezetben felsorolt információforrások mindegyike adatbázisokban kereshető vissza, amelyek kialakításában vitathatatlan érdemeket szereztek az imént említett szervezetek. A térítéses és ingyenes adatbázisoknak még a felsorolása is messze meghaladná egy dolgozat terjedelmeit.

4.3.7. Internet

Az információs társadalom vitathatatlanul legnagyobb vívmánya az internet. Az 1969-ben katonai projektként (ARPANET) induló számítógépes hálózat olyan mértékűvé duzzadt, amely akár két évtizeddel korábban, a *World Wide Web* megjelenésekor is, elképzelhetetlen volt. Emberek milliárdjai használják az internetet mindennapos tevékenységeik mellett, sokuknak a valós mellett, még a kibertérben is aktív életet élnek, köszönhetően a közösségi hálónak. A Facebook, a Twitter és más közösségi oldalak megjelenése forradalmasította a

¹³⁸ Dobó i.m. (131. sz.) Uo.

kommunikációt, nemcsak hétköznapi, de könyvtártudományi és biztonságpolitikai értelemben is.

A könyvtárak jól reagáltak a virtuális környezet nyújtotta kihívásokra. Már a hatvanas-hetvenes évektől kezdve megkezdődött a könyvtárak gépesítése, kezdetben a katalógusok gépre vitelével, a könyvtári integrált rendszerek egyszerűsítették és felgyorsították a könyvtári munkát, a világháló pedig lehetővé tette, hogy könyvtári szolgáltatások túlmutassanak az épület falain. A web térhódításával párhuzamosan megjelentek az egyesített online katalógusok, tudományos, szakirodalmi és egyéb, interneten keresztül elérhető adatbázisok. Megkezdődtek a különféle digitalizálási projektek, amelyeknek célja az állomány egy részének, a szerzői jogok figyelembe vételével, online szolgáltatása. Azonban a digitalizálás költséges dolog, így jellemzően a jobb gazdasági helyzetben lévő könyvtáraknak adatott meg a legbősebb digitális gyűjtemény. Jelenleg számos olyan nemzetközi projekt működik, amely a legnagyobb digitális gyűjtemények közös felületről történő elérését szolgálja. Jó példa erre a *The European Library*, amely Európa nemzeti könyvtárainak és legjelentősebb tudományos szakkönyvtárainak digitalizált gyűjteményeit teszi elérhetővé, kiegészítve a több mint 100 millió rekordot tartalmazó, összeurópai katalógussal, amely a partnerkönyvtárak teljes állományát feltárja.¹³⁹ Hasonló digitális gyűjtemények alakultak az USA-ban a *Library of Congress*¹⁴⁰ koordinálásával, illetve jelentős projekt a bolygónk kulturális örökségének egészére kiterjedő *World Digital Library*.¹⁴¹ A web 2.0 kifejezéssel jelzett közösségi média is hatást gyakorol a könyvtárra. A könyvtár 2.0 minden eddiginél jobban koncentrál a használók igényeire, természetesen megtartva a könyvtárra jellemző alapos rendszerezettséget.

Az interneten hatalmas méreteket öltött adat- illetve információmennyiség található, amely folyamatosan bővül, és az internet, azon belül is a közösségi háló társadalmi befolyása igen magas. Biztonságpolitikai szempontból sem elhanyagolható, ahogy azt a 2011-es arab tavasz eseményei megmutatták. Még nem ismert pontosan, hogy milyen erők is álltak a felkelő tömegek mögött, azonban a közösségi média szerepe szervezkedésükben igen nagymértékű, ahogy azt számos utólagos elemzés is bizonyította. A rendszerrel elégedetlenkedők, a tüntetések előtt és alatt is, Facebook, Twitter és a YouTube szolgáltatásait használták, hogy nyomást gyakoroljanak a kormányzatra. Ellenlépésként, Tunéziában például megpróbálták korlátozni a

¹³⁹ The European Library honlap: kezdőlap [Online] <URL: <http://www.theeuropeanlibrary.org/tel4/>> (2012. 11. 11.)

¹⁴⁰ Library of Congress honlap: digitális gyűjtemények [Online] <URL: <http://www.loc.gov/library/libarch-digital.html>> (2012. 11. 11.)

¹⁴¹ World Digital Library honlap: About [Online] <URL: <http://www.wdl.org/en/about/>> (2012. 11. 11.)

Facebook és hasonló oldalak elérhetőségét, hogy ily módon gátolják a függetlenségi mozgalmak szerveződését, de hiába, a külföldi szerverekhez nem tudtak hozzáférni. Ugyanakkor azt is érdemes megjegyezni, hogy néhány szakértő szerint, annyira eltérőek az arab tavasz és a közösségi média közti adatok, hogy még korai biztos következtetéseket levonni. A „*social networking*” mellett, az olyan hagyományosabb médiumok, mint a televízió, és az olyan kommunikációs csatornák, mint a mobiltelefonok is nagy szerepet játszottak a történetekben.¹⁴² Azonban az mindenképpen leszögezhető, hogy az internet szerepvállalása az eseményekben vitathatatlan, mind a szervezés, mind a külvilág felé történő közvetítés terén. Napjainkban, az RSS-csatornák és a percnként frissülő hírportálok világában, a friss hírek csupán néhány percesek, és nem az esti híradó, vagy a másnap reggeli újság tájékoztat minket. Az olyan kereskedelmi műholdas szolgáltatások, mint a *Google Earth*, például bárki számára lehetővé teszi a viszonylag jó minőségű űrfelvételeket, a világ szinte minden tájáról. Ferenczy Gábor szavait idézve, aki doktori disszertációjában felvázolja, egy viszonylag alacsony költségvetésből megvalósítható, gépi alapú, internetes nyílt forrású felderítésre szánt rendszer megvalósítási modelljét, „*a tendencia az, hogy minden – TV, rádióadások, újságok, telefon, könyvek, múzeumi anyagok, képek, de még az otthoni háztartási berendezések is – elérhetővé válik a világhálón keresztül, vagyis minden szolgáltatás egy helyre, az internetbe integrálódik*”.¹⁴³ Nem meglepő, hogy az interneten végzett OSINT tevékenységet, mint önálló szakterületet javasolja a felderítésen belül. Munkásságából is megismerhető, hogy az internet milyen hatalmas információforrást jelent a hírszerző szolgálatok számára. Egy ilyen hatalmas mennyiségű információforrás figyelése és szűrése kizárólag gépi eszközökkel lehetséges, ahogy azt a nemzeti hírszerzési igazgató alárendeltségébe tartozó *Open Source Center* (OSC), magukat „bosszúálló könyvtárosoknak” (*Vengeful Librarians*), vagy „nindzsa könyvtárosoknak”¹⁴⁴ nevező elemzői teszik virginiai központjukból és amerikai nagykövetségekről világszerte, állandóan monitorozva a Facebook, Twitter bejegyzéseket és blogokat. Például 2011 májusában, amikor különleges műveleti erők kiiktatták Oszama Bin Ladent, az OSC közel-keleti, pakisztáni és kínai közösségi hálós bejegyzésekből készített elemzést a Fehér Ház részére, a

¹⁴² Selján Péter: A közösségi média szerepe a 21. században, avagy az "arab tavasz" és a közösségi oldalak. In: Biztonságpolitika.hu portál, 2011. 12. 09. [Online]

<URL:<http://www.biztonsagpolitika.hu/index.php?&id=16&aid=1137&load=ZVD6ci0SpPs>> (2012. 11. 11.)

¹⁴³ Ferenczy i.m. (39. sz.) p. 35.

¹⁴⁴ Siegel, Robert – Dozier, Kimberly: How Does The CIA Use Social Media? In: National Public Radio átirat, 2011. 11. 07. [Online] <URL:<http://www.npr.org/2011/11/07/142111403/how-does-the-cia-use-social-media>> (2012. 06. 25.)

műveletet követő közhangulatról.¹⁴⁵ OSINT tevékenység folyamán egy forrásnak szánt internetoldalnak az alábbi követelménynek kell megfelelnie: pontosság, hitelesség, időszerűség, objektivitás, relevancia.¹⁴⁶ Ezen követelmények, a megfelelő dokumentumtípus sajátosságait figyelembe véve az összes, eddig felsorolt információforrásra érvényesek.

Első a pontosság. Az oldal által közölt információkat alátámasztják-e más oldalak vagy egyéb források? A második a hitelesség és ellenőrzöttség. Van-e az oldalnak webmastere, érvényes e-mailcím elérhetőséggel, vagy telefonszámmal? Esetleg maga az oldal tartalmának a szerzője ismert-e? Idézték-e már a kérdéses oldalt? Mekkora az eddigi látogatók száma? Ezek és hasonló kérdések döntenek el egy oldal hitelességét. A következő feltétel az időszerűség. Az oldalban leírtak mennyire kurrens tartalommal bírnak a felderítendő témára vonatkozólag. Az objektivitás is feltétel egy online forrásnál. Nem igazán a kizárólag egy adott nézőpontot tükröző szájt tekinthető jó forrásnak. Utolsó kritérium a relevancia. Az adott oldal nyújtotta információk mennyi pluszt tesznek hozzá a kutatott témához, vagy egyáltalán alaposan foglalkozik-e vele.

Kitekintve a jövőre felmerül a kérdés, hogy vajon lesz-e még hagyományos, nyomtatott média és egyáltalán lesznek-e még könyvtárak. A könyvtárak megtartják-e információközvetítő szerepüket, vagy csupán régi nyomtatványok múzeumi lesznek? A válasz nem, a könyvtárak nem tűnnek el, mivel jelenleg is kulcsfontosságú szerepet játszanak – az egyébként rendszerezetlen és átláthatatlan, információértékkel nem bíró „szeméttel” teli interneten – az online adatbázisok, és egyéb precízen rendszerezett gyűjtemények kialakításában. Az interneten fellelhető, valóban értékes információk jelentős részét könyvtárak és egyéb tudományos szervezetek, illetve tartalomszolgáltatók nyújtják. Bármit is hozzon a jövő, az biztos, hogy a hírszerzés számára az internet (a beleintegrálódott intézményekkel és közösségi hálókkal egyetemben) a legfontosabb információforrást nyújtják, a szabadon elérhető nyílt források özönében.

¹⁴⁵ International Business Times: Facebook, Twitter Being Monitored by the CIA. In: International Business Times, 2011. 11. 04. [Online] <URL:<http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=3&hid=127&sid=bb188ff5-24a8-4e5c-81fc-665e511f30b8%40sessionmgr112&bdata=Jmxhbm9aHUmc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#db=bwh&AN=243718%2F20111104>> (2012. 06. 26.)

¹⁴⁶ NATO Open Source Intelligence Handbook. Mons: SACEUR, 2001 p. 24-25. [Online] <URL:http://www.oss.net/dynamaster/file_archive/030201/ca5fb66734f540fbb4f8f6ef759b258c/NATO%20OSINT%20Handbook%20v1.2%20-%20Jan%202002.pdf> (2012. 06. 25.)

4.3.8. Egyéb források

Az OSINT területén még számos, a könyvtártudományt nem érintő információforrást felhasználnak. A régi módszerekhez hasonlóan, amikor a modern sajtó megjelenése előtt kereskedők adtak hírszerzési információt külföldről, ma is hasznosak a személyes beszámolók. A nyelviskolák külföldi tanulói is pontos felvilágosítást adhatnak otthonukról, ahogy az üzleti élet szereplői és a nemzetközi kormányzati és nonprofit szervek, (pl. WHO és Vöröskereszt) vállalatok munkatársai, valamint az újságírók és más világjáró szakmák képviselői.¹⁴⁷

4.4 Gyakorlati példa

Az információs korszak és egyben a történelem első információs háborúja az 1991-es Öböl-háború volt. Ez volt az első komoly próbatétele az eredetileg a Varsói Szerződés elleni háborúra felkészített információs hadviselésnek. Ilyen hadviselés alkalmazása esetén, minden az információ körül forog. A szövetséges erők az információs fölény, az információs uralom és vezetési fölény hármásának kialakításával tudták elérni, viszonylag alacsony veszteséggel céljaikat. Minden elérhető szenzorral, és hírszerzési módszerrel gyűjtötték az információkat az ellenséges erőkről, és a hadszíntérről egyaránt.¹⁴⁸

Azonban volt az Öböl-háborúnak egy kevésbé ismert fejezete, ami rendkívül jól példázza azt, hogy a könyvtár milyen jelentős szerepet vállalhat a nyílt forrású hírszerzésben, ezzel közvetlenül támogatva hadműveleteket. Szaddam Husszein 1990 augusztusában foglalta el az olajban gazdag Kuvaitot, és erre válaszként azonnal megkezdődött a koalíciós erők felvonulása a körzetben, és egyúttal a hírszerzési adatgyűjtés is az iraki erők felmérésére. Megkezdődött azon szárazföldi hadműveletek tervezése is, amelyek végül majd kiűzik az iraki hadsereget a megszállt területről. A hírszerzők komoly problémával szembesültek: keveset tudtak a hadműveleti térség, vagyis Dél-Irak sivatagos területének geológiai jellemzőiről. A haditerv kudarcba fulladt volna, ha a nehéz harckocsik megsüppednek a homokban, ezért minden elképzelhető forrásból adatokat kellett gyűjteni az iraki sivatagról. A legjobb forrásra végül a *Library of Congress* olvasótermében találtak rá a hírszerzők, amikor 20. század eleji, régészeti iratokban az adott terület, közlekedési lehetőségeiről találtak pontos információkat, amiket akkor jegyeztek fel, mikor teveháton keltek át a sivatagon.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Ferenczy i.m. (39. sz.)

¹⁴⁸ Haig - Várhegyi i.m. (12. sz.) p. 185.

¹⁴⁹ Ferenczy i.m. (39. sz.) p. 19.

A példa nem csupán a könyvtár, mint potens hírszerzési forrás létjogosultságát igazolja, hanem azt is, hogy bizonyos helyzetben a „*just in case*” információk is rendkívül hasznosnak bizonyulnak, akár azok is, amelyek semmilyen módon nem kapcsolódnak a hadtudomány témaköréhez. Habár 1990 és 1991 fordulóján még korántsem volt az internet olyan kiterjedt, mint napjainkban, a példa mégis jól illusztrálja, hogy amennyiben, azóta nem digitalizálták a kérdéses feljegyzéseket, ez az információ még napjainkban sem lelhető fel a weben, és hasonló esetben, a könyvtárak hagyományos állománya hiánypótló szerepet tölt be, a digitális információ korában is.

5. Könyvtárosok és hírszerzési elemzők szakmai kompetenciái, és az információ feldolgozása

Ebben a fejezetben az információfeldolgozás módszeréről esik szó, hírszerzői és könyvtári munkafolyamatként egyaránt bemutatva, kiegészítve napjaink könyvtárosának, illetve hírszerzési elemzőjének elvárt kompetenciáinak ismertetésével.

5.1. Információs specialisták kompetenciái

Az információs társadalomban az információközvetítés szakembereinek számos követelménynek kell megfelelniük, mind személyiség, mind szakmai tudás terén. A könyvtárosság szakmai követelményeit meghatározzák a hivatást igazgató dokumentumok határozataival. A könyvtáros, mint fontos információs szakember, természetesen felsőfokú szakképzettséggel rendelkezik. Az Európai Unióban, az elsajátítandó szakmai kompetenciákat a Bolognai folyamat eredményeképpen meghatározott kétszintű, 3+2 éves, felsőfokú könyvtáros képzés határozza meg. Az, hogy a hazánkban három évesre csökkentett alapképzés mennyivel jobb a korábbi rendszernél, az vitatható, mindazonáltal, így elméletileg lehetővé válik az EU-n belüli szabad munkaerő-áramlás. A képzés célja azonban továbbra is változatlan: olyan specialisták képzése, akik képesek különféle típusú könyvtárak, és egyéb szaktájékoztatót végző intézmények gyakorlati munkájában részt venni. Készek különböző információhordozók és dokumentumok gyűjtésére, feldolgozására és szolgáltatására, valamint tárolására, nem is említve a könyvtárban előforduló egyéb feladatok (pl. rendezvényszervezés) végrehajtását, kiválóan értenek a számítógépes szakirodalmi rendszerek használatához, és tovább bővíthetik tudásuk mélységét az MA képzés keretében. A rendszernek köszönhetően, a diploma megszerzéséhez legalább középfokú nyelvtudás is szükséges.¹⁵⁰

Még a könyvtárosoknál maradva mindenképp megemlítenéd, hogy az igen gyors technikai fejlődésnek köszönhetően egy majd negyed évszázad alatt a szakma teljes tudásanyagának 80-90%-a elavul. Éppen ezért állandó szakmai továbbképzés szükséges, amelynek elősegítése érdekében Európában 2004-től kezdve megszerezhető a CERTIDoc minősítés, amely a könyvtártudomány képviselőit szakterületek szerint, szintenként elvárható kompetenciák alapján képesíti. A négy szakterület, a kompetenciák mértékének növekedésének, illetve iskolai végzettség sorrendjében: könyvtári és információs asszisztens, technikus, menedzser és végül

¹⁵⁰ Tószegi Zsuzsanna: Mít kell tudnia egy könyvtárosnak? Az informatikus könyvtárosok szakmai kompetenciái. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros. 2008/7. [Online] <URL:<http://ki.oszk.hu/3k/2010/12/mit-kell-tudnia-ma-egy-konyvtarosnak-az-informatikus-konyvtarosok-szakmai-kompetenciai/>> (2012. 11. 13.)

a könyvtári és információs szakértő, aki már tudományos fokozattal rendelkezik. A kompetenciákat pedig az alábbi osztályokba sorolja: személyes kapcsolatok, kutatás, elemzés, kommunikáció, irányítás, szervezés.¹⁵¹

A hírszerzési elemzők legtöbbször az adott szolgálat állományába tartoznak, vagy külső konzultánsok, akik akár a tudomány minden területének jeles képviselői lehetnek, ahogy azt az OSS második világháborús elemzőinek esetében láthattuk. Felsőfokú iskolai végzettség szintén alapkövetelmény, de nem olyan egységesen, mint a könyvtártudományi képzés, az elemzők a tudomány több területéről érkeznek, de sok intézménynél van felderítő, biztonságpolitikai, vagy valamilyen hasonló elnevezésű szakképzés. Igaz maga a terület is komplexebb, habár az interdiszciplinális jelző illik mindkét hivatáshoz. Akármilyen tudományos alapokkal is rendelkezzenek, a hírszerzési információk értékelőinek-elemzőinek számos kompetenciával kell rendelkezniük. A magkompetenciák az alábbi típusú jellemzőkből tevődnek össze: személyiség, képesség, készség és tudás.¹⁵² Az elemzők kompetenciáit, érdemes összehasonlítani a könyvtárosokéval, hogy meglássuk mennyire hasonló a két pálya.

Egy 1998-as, titkosítás alól feloldott NSA jelentés alaposan körbejárja a témát.¹⁵³ Íme, néhány személyiségjegyzék az elvártak közül: kíváncsiság, motiváltság, kreativitás, puzzle-k szeretete, perspektivikus nézőpont, gyakori kérdésfeltevés, koncentrálttság, humorérzék, játékoság, olvasottság, valamint az illető mindenképp legyen jó megfigyelő. A CERTIDoc kompetenciáiban is némileg hasonló fogalmakkal találkozunk:¹⁵⁴ rugalmasság, előrelátás, érzékenység, diszkréció, empátia, nyitottság, önállóság, kitartás, precizitás. Az megfigyelhető, hogy bár egyenként némileg más jelentésű emberi tulajdonságokat sorol fel a két dokumentum, mégis két hasonló, jól motivált, művelt, munkájában aktív és elkötelezett embert képzelhetünk a sorok mögé. Képességek terén mindkét munkához ugyanazokra van szükség: kommunikációs képességre, tudni kell csapatban dolgozni és kreatívan, elemző módon gondolkodni, szintetizálni. Készségek terén a kritikus gondolkodás alapvető mindkét információs szakember esetében, ahogy az önkifejezés, az írástudás (az információs írástudás is!), a szervezőkészség és a rendszerező készség egyaránt. Habár egy könyvtárosnak is fontos ismerni legalább egy idegen

¹⁵¹ Grebot Ágnes - Hangodi Ágnes: Könyvtári és információs szakemberek kompetenciái, tulajdonságai, minősítési szintjei. In: Könyvtári Figyelő 2008/1. [Online] <URL: <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00066/103.htm>> (2012. 11. 13.)

¹⁵² National Security Agency: Intelligence Analysis; Does NSA Have What It Takes? NSA, 1998. 1. ábra p. 2. [titkosítás alól feloldott jelentés] [Online] <URL: http://www.nsa.gov/public_info/files/cryptologic_quarterly/intelligence_analysis.pdf> (2012. 11. 13.)

¹⁵³ National Security Agency i.m. (152. sz.) p. 9.

¹⁵⁴ Grebot - Hangodi: Uo.

nyelvet, hírszerzési elemzők esetében hatványozott fontossággal bír az idegennyelv-tudás, mivel leginkább külföldi anyagok analizálása a feladatuk. A tudás tekintetében látható a legtöbb különbség a szakmák között: míg egy könyvtárosnak a könyvtári teendők, a hírszerzési elemző számára a célország, a politika és magának a hírszerzésnek a módszertana a legfontosabb. Azonban az információs források és az ügyfelek (használók-megbízók) ismerete a könyvtárnál és a hírszerzésnél egyaránt vitális, alapvető tudás.

5.2 Hírszerzési információfeldolgozás a könyvtári tájékoztató munka tükrében

Az előző fejezetben ismertettem azon vitális nyílt hírszerzési forrásokat, amelyeknek fenntartásában, információs termelésében a könyvtártudomány is érintett. A következő oldalakon a nyílt forrású felderítés folyamatát mutatom be és hasonlítom össze a tájékoztató könyvtárosok munkájával, kiegészítve az OSINT tevékenység helyével, az összzadatforrású felderítésen belül. Ez utóbbi az első fejezetben ismertetett adat- és információgyűjtési metódusok végtermékeik fogadja be, majd az adatfúziós folyamatok során, automatizált információfeldolgozás segítségével történik meg, a minden egyes forrásból származó információk elemzése-értékelése.¹⁵⁵ Az adat- és információgyűjtés 80-90%-ban nyílt források felhasználásával történik,¹⁵⁶ ezért a NATO doktrínája szerint is, az összzadatforrású felderítés alapköve, a nyílt forrású felderítés.¹⁵⁷ Az OSINT biztosítja a hírszerzés számára, egy adott kérdés megválaszolásának elősegítése érdekében a történelmi háttérrel, az aktuális politikai, gazdasági, társadalmi, demográfiai, technikai, természeti-földrajzi, valamint személyi és infrastrukturális háttérinformációkat, kurrens kérdésköröket. A titkosított információforrások nyújtotta hírszerzési információ ezeket egészíti ki, a teljesebb kép megértése érdekében.¹⁵⁸

Az OSINT folyamat alapjai a nyílt forrású adatok, amelyek az előző fejezetben felsorolt forrásokból vett nyers, elemzés alá nem vett anyagok. Elemzés-értékelés útján ehhez kapcsolódik jelentéstartalom, így az analizált anyag, nyílt forrású információvá válik. Egy adott kérdés megválaszolása érdekében, céltudatosan gyűjtött és feldolgozott, valamint elosztott információk összessége lesz maga a nyílt forrású hírszerzési információ. A minősített OSINT az összzadatforrású felderítés folyamatában keletkezik, amikor a folyamat végtermékét az adatfúzió során együtt kezelik a titkosított forrásból származó jelentésekkel.¹⁵⁹ Amíg a hírszerzési

¹⁵⁵ Haig - Várhegyi i.m. (12. sz.) p. 41.

¹⁵⁶ Haig - Várhegyi i.m. (12. sz.) p. 38-39.

¹⁵⁷ NATO Open Source Intelligence Handbook i.m. (146. sz.) p. 17.

¹⁵⁸ NATO Open Source Intelligence Handbook i.m. (146. sz.) p. 36.

¹⁵⁹ NATO Open Source Intelligence Handbook i.m. (146. sz.) p. 2-3.

eljárások többségében a jelentés lesz az adat- és információgyűjtés végterméke, az OSINT tevékenység gyakorlatilag azzal kezdődik.¹⁶⁰

A minősítetlen nyílt forrású hírszerzés rendkívül hasonlít a könyvtári tájékoztatás folyamatára. Mindkét esetben a munkafolyamat egy kéréssel indul. A hírszerzőnek, parancsnoka vázolja fel, mely kérdéskörre kell választ kapnia, és milyen mélységben. A tájékoztató könyvtáros hasonló módon értesül a tájékoztatást igénylő használó kéréseiről a referenzinterjú során. Mindkét munka esetében a cél információforrások felkutatása, és bennük a használó igényeinek leginkább megfelelő információ közvetítése. Módszertan szempontjából, hogy egy katonai művelet információs igényeit kell kielégíteni, vagy egy tudományos kutatóét, gyakorlatilag lényegtelen. Nyílt források igénybevételével azonos az eljárás. Elsőként – OSINT terminológiával élve – a jelentés kerül megalkotásra. Ekkor a (jellemzően internetes és/vagy adatbázisokban történő) keresés során a kérdés tekintetében leginkább releváns forráshelyek kerülnek feltüntetésre, a bennük szereplő, még feldolgozatlan nyers nyílt forrású adatokkal egyetemben, az elemző/tájékoztató lényegre törő összegzése mellett.¹⁶¹ Ezen összegzés akár szóban is történhet. A megfelelően hivatkozott nyers adatok feltüntetése az ügyfél/használó további munkáját segítik. Az OSINT, illetve tájékoztató tevékenység másik fontos munkafázisa a kérdés megválaszolását segítő további források lelőhelyeit tartalmazó link táblázatok összeállítása.¹⁶² A könyvtárak internet-korszakbeli egyik alapfeladata a gyűjtőkörük és tevékenységük legfontosabb forrásaihoz kapcsolódó, hasonló linkgyűjtemények összeállítása. Természetesen a tájékoztató folyamat során a használó igényei szerint testreszabott linkgyűjtemények összeállítása is lehetséges.

Az OSINT folyamat, következő lépcsőfoka a távoli értesülés (*distant learning*). A NATO kézikönyv, ennél a folyamatnál a szövetség által fenntartott, nyílt forrású információkat tartalmazó online forrásokra céloz.¹⁶³ Könyvtári értelemben ez megfelel a könyvtári rendszeren belüli, vagy azokon kívüli adatbázisoknak, repozitóriumoknak és gyakorlatilag bármilyen más, rendszeren kívüli, rendezett információforrásra.

Mind a nyílt forrású hírszerzés, mind a könyvtári tájékoztatás legmélyebb szintje a szakértői fórumok bevonása a feladatba.¹⁶⁴ Ezek a fórumok – a rendelkezésre álló időintervallum függvényében – lehetnek online megbeszélések színterei (fórumon belül, web 2.0-ás felületen,

¹⁶⁰ NATO Open Source Intelligence Handbook i.m. (146. sz.) p. 29.

¹⁶¹ NATO Open Source Intelligence Handbook i.m. (146. sz.) p. 30.

¹⁶² NATO Open Source Intelligence Handbook i.m. (146. sz.) p. 31.

¹⁶³ NATO Open Source Intelligence Handbook i.m. (146. sz.) p. 31-32.

¹⁶⁴ NATO Open Source Intelligence Handbook i.m. (146. sz.) p. 32-33.

e-mailben, hírlevélben, Skype vagy hasonló online telefonon), vagy akár személyeseké is. A lényege, hogy további, szakértő konzultánsoktól lehet további információkat szerezni. A könyvtári rendszer, és a könyvtáros közösség nagy előnye, hogy hírleveleken, vagy más kommunikációs módokon rendszeresen tartják a kapcsolatot, így viszonylag gyorsan lehet a megfelelő terület szakértőjének véleményét kikérni, akár úgy is, hogy a használó kilétét diszkréten kezelik, amely a műveleti biztonság (OPSEC) kérdésében is előnyt jelent. Hiszen hiába nyílt forrásokat használ fel a hírszerző, a szándékai, vagyis hogy az információra miért van szüksége, az nem publikus.

A kérdés megválaszolását követően, a hírszerzési információt a megfelelő csatornákon továbbítják azok számára, akik igényelték, illetve további felhasználásra az összedatforrású felderítés folyamata során.

Összegzésként felmerül a kérdés: jó OSINT elemző-e a könyvtáros? A válasz részben igen, és részben nem, hiszen a szaktájékoztató könyvtárosoknál is szakosodás van, az alkalmazó intézmény gyűjtőkörének megfelelően, hiszen egy adott könyvtár könyvtárosának, a helyszínen fellelhető anyagokról kell tudnia tájékoztatást adni. Ezért például egy mezőgazdasági szakkönyvtár tájékoztató szakértője nem feltétlenül alkalmas erre a feladatra, azonban egy hadtudományi szakkönyvtáré már igen, nem is említve a hírszerző szolgálatok saját könyvtárait. Azonban az megállapítható, hogy egy OSINT elemző számára mindenképp hasznos egy könyvtár- és információtudomány területén szerzett szakképesítés, egyrészt a mélyebb forrásismeret, másrészt a dokumentumfeltárási és információkeresési technikák elsajátítása érdekében. Nem véletlen tehát, hogy az *Open Source Center* olyan, könyvtári végzettséggel rendelkező munkatársakat keres, akik megfelelő analitikus szemlélettel és információkeresési képességekkel rendelkeznek.¹⁶⁵

¹⁶⁵ International Business Times i.m. (145. sz.) Uo.

6. Következtetés

Megállapítható, hogy azon hipotézis, miszerint a könyvtárak és a hírszerző szervezetek között, több téren is fellelhető kapcsolódási pont, igazolást nyert, történeti és módszertani megközelítésben egyaránt. Hírszerzés a kezdetek óta létezett történelmünkben, és amióta – az írás megjelenésével – az államigazgatási ügyeket valamilyen formában rögzítették, ezen momentummal megalakultak az ezeket tároló szervezetek is. Az írnokok államigazgatási munkáinak raktározása kibővült a gyarapodó kulturális örökségek gyűjtésével és tárolásával, és az idők folyamán kialakult a könyvtárakat, múzeumokat, levél- és irattárakat magába foglaló közgyűjtemények rendszere. Az idők folyamán központi kormányzati szervezetekké alakult hírszerző szolgálatok sem nélkülözhatték ezen gyűjtemények szolgáltatásait, így irattárak és sok helyen specializált könyvtárak is létrejöttek információs szükségleteik támogatására.

Információ. Alapvető fogalom az emberi életben, és napjaink információs társadalmában nagyobb szereppel bír, mint eddig bármikor. Napjainkban, a tudományos fejlettségnek köszönhetően egy átlagember olyan szintű és minőségű információs hozzáféréssel bír, amely csupán néhány évtizede is a hírszerzés privilégiuma volt. Műholdképek, zsebben elérő fényképezőgépek, videokamerák, az internet révén globális hozzáférés mérhetetlenül sok információforráshoz, idővesztés nélkül, távolságtól függetlenül. Csupán néhány jelző mindennapjainkból. Ebben az információáradatban végzik hivatásként – egyfajta útirányítóként – a könyvtárosok és más információs specialisták a tájékoztatást, az információközvetítő munkát. Az ily módon megváltozott környezet hozománya, hogy jelentős mértékben megnövekedett a hírszerzés számára a nyílt forrású, mindenki által szabadon elérhető forrásokban rejlő adatok és információk, nemzetbiztonsági jellegű kiaknázása. A nyílt források feldolgozásában, rendszerében és szolgáltatásában vitathatatlan szerepet játszanak a könyvtárak és a hasonló tartalomszolgáltató szervezetek, sokszor együttműködve, közös rendszert alkotva. Hagyományos és elektronikus források hada várja, hogy a bennük szereplő adatok és információk felhasználásra kerüljenek. Az általuk nyújtott tudásanyag képviseli a hírszerzés gyűjtötte információ, jelentős hányadát, ezáltal pusztán a könyvtárak állománya és szolgáltatott adatbázisai is közös pontot jelentenek a két intézmény között.

Összegezve a könyvtár és a hírszerzés közötti kapcsolódási pontokat: a leginkább egyértelmű pont, maguknak a hírszerzési szakkönyvtáraknak a tevékenysége. Azonban bármely könyvtár állománya bizonyulhat fontos információforrásként a hírszerzés számára, ahogy azt az öböl-háborús, és számos más történelmi példa is megmutatta. Kapcsolódási pontoknak tekinthetők még maguk a könyvtárosok is bizonyos esetekben, ahogy azt a Egyesült Államok

nemzeti hírszerzésének *Open Source Center*jében dolgozó, könyvtudományi végzettséggel rendelkező elemzők esetében láthattuk. Módszertanilag közös nevező a könyvtárosi tájékoztató munka és a nyílt forrású hírszerzés módszere közötti hasonlóság, az ügyfél igényfelmérés-től kezdve, a meglévő források felhasználásán túl a mélyebb szintű kutatásig. Napjaink legfontosabb nyílt hírszerzési forrása, az internet, értékes, rendszerezett tartalmának gyarapításában és gondozásában is fontos szerepet játszanak a könyvtárak az adatbázisok, rendezett linkgyűjtemények és digitális könyvtárak révén. Így közvetve is támogatja a hírszerzést, hiszen a könyvtár falain túllépve a könyvtárak láthatatlan módon is szolgáltatást végeznek a kibertérben. Ezeket használják átlagemberek és hírszerzők egyaránt.

További kutatás témájaként ajánlom bármelyik fejezet részletesebb feltárását, akár hazai szemszögre szűkítve is. A téma hatalmas, a két diszciplína közös vonatkozású szemléjére eddig kevés szakirodalmi mű kerített sort. Reményeim szerint pályaművem egyedi megközelítése is sikeresen rávilágított a könyvtárak szerepvállalásának fontosságára a 21. században.

IRODALOMJEGYZÉK

Felhasznált monográfiák:

- **Barbier**, Frédéric: A könyv története. Budapest: Osiris Kiadó, 2005. 400 p.
- **Ferenczy** Gábor: Internet alapú nyílt információszerzés elvi rendszertechnikai megvalósítása. Doktori értekezés. Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2007. 129 p. [Online]
<URL:http://193.224.76.4/download/konyvtar/digitgy/phd/2007/ferenczy_gabor.pdf>
(2012. 09. 03.)
- **Haig** Zsolt - **Várhegyi** István: Hadviselés az információs hadszíntéren. Budapest: Zrínyi Kiadó, 2005. 286 p.
- **Hajma** Lajos: A katonai felderítés és hírszerzés története. ZMNE egyetemi jegyzet. Budapest: Dr. Szabó Miklós a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem rektora, 2001. 220 p. [Online] <URL:www.zmne.hu/tanszekek/Hadtortenelem/tematika/spy/hirszerzes.doc>
(2012. 08. 23.)
- **Karvalics** László, Z.: Bevezetés az információtörténelembe. Budapest: Gondolat Kiadó, 2004. 247 p.
- **Koltay** Tibor: Virtuális, elektronikus, digitális Elméleti ismeretek a 21. század könyvtáraihoz. Budapest: Typotex Kiadó, 2007. [Online] <URL:
<http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/virtualis-elektronikus/index.html>> (2012. 08. 22.)
- **Ónody** György: A hírszerzés története. Budapest: Útmutató kiadó, 1998. 128 p.
- **Révész** Béla: Az állambiztonsági szervek politológiai kutatásainak kérdéseihez. Szeged: Szegeti Tudományegyetem, 2004. 95 p. [Online]
<URL:<http://mek.oszk.hu/02400/02486/02486.pdf>> (2012. 11. 10.)
- **Toffler**, Alvin: A harmadik hullám. Budapest: Typotex Kiadó, 2001. 575 p.

Felhasznált cikkek, tanulmányok:

- **Bakonyi** Géza: Szürke irodalom – kommunikációs modellen alapuló szöveg struktúrák. In: Könyvtári Figyelő 2000/4. 603-611. p.
- **Barnes**, Trevor J.: *Geographical Intelligence: American geographers and research and analysis in the Office of Strategic Services 1941-1945*. In: *Journal of Historical Geography*. 2006/1. 149-168. p. [Online]
<URL:<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305748805000757>> (2012. 06. 25.)
- **Ciavarra**, Jaime: *Final chapter ends for Russian bookstore. The owner is evicted and thousands of books are thrown out at Gaithersburg shop*. In: Gazette.Net 2006. 02. 17. [Online] <URL:http://ww2.gazette.net/stories/021706/businew180145_31958.shtml> (2012. 11. 09.)
- **Dobó** Katalin: Az elektronikus szürke irodalom új formái, témái és felhasználása. In: Könyvtári Figyelő 2000/4. 581-585. p. [Online]
<URL:<http://epa.oszk.hu/00100/00143/00035/dobo.html>> (2012. 11. 06.)
- **Glassman**, Michael - **Kang**, Min Ju: *Intelligence in the internet age: The emergence and evolution of Open Source Intelligence (OSINT)* In: *Computers in Human Behavior* 2012/2 673-682. p. [Online]
<URL:<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0747563211002585>> (2012. 06. 25.)
- **Grebot** Ágnes - **Hangodi** Ágnes: Könyvtári és információs szakemberek kompetenciái, tulajdonságai, minősítési szintjei. In: Könyvtári Figyelő 2008/1. 22-34. p. [Online] <URL:<http://epa.oszk.hu/00100/00143/00066/103.htm>> (2012. 11. 13.)
- **Hajgató** Tamás: Orosz titkosszolgálatok a múlt árnyékában. In: Felderítő Szemle 2007/1. 107-119. p. [Online] <URL:<http://www.kfh.hu/publikaciok/2007-1.pdf>> (2012. 08. 23.)
- **Herrington**, Vee: *Open Source Information and the Military Intelligence Library*. In: *Military Intelligence Professional Bulletin*. 2005/4. 30-39 p. [Online]
<URL:<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=1549f2a0-3e7a-4245-a295-f2f6f8de4c20%40sessionmgr113&vid=6&hid=122>> (2012. 06. 25.)

- **International Business Times:** *Facebook, Twitter Being Monitored by the CIA*. In: *International Business Times*, 2011. 11. 04. [Online]
<URL:<http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=3&hid=127&sid=bb188ff5-24a8-4e5c-81fc-665e511f30b8%40sessionmgr112&bdata=Jmxhbm9aHUMc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#db=bwh&AN=243718%2F20111104>> (2012. 06. 26.)
- **Izsa** Jenő: A hírszerzés céljáról és rendszeréről. In: *Hadtudomány* 2009/1-2. 72-83. p. [Online] <URL:http://mhtt.eu/hadtudomany/2009/1_2/072-083.pdf> (2012. 08. 23.)
- **Jeffson**, Joel J.: *Creating an Open Source Capability*. In: *Military Intelligence Professional Bulletin*. 2005/4 40-44. p. [Online]
<URL:http://www.fas.org/irp/agency/army/mipb/2005_04.pdf> (2012. 10. 25.)
- **Karvalics** László, Z.: Az amerikai információs társadalom különössége. Szempontok és modellezési lehetőségek. In: *Információs Társadalom* 2010/1. 35-48. p. [Online]
<URL:http://epa.oszk.hu/01900/01963/00032/pdf/infotars_2010_1_035-048.pdf> (2012. 09. 21.)
- **Lakatos** Zsolt: Transznacionális veszélyek, fenyegetések – és a katonai hírszerzés. In: *Felderítő Szemle Különszám*, 2008. január. 11-19. p. [Online] <URL:<http://www.kfh.hu/publikaciok/2008-konferencia.pdf>> (2012. 08. 30.)
- **Leetaru**, Kalev: *The Scope of FBIS and BBC Open-Source Media Coverage, 1979-2008*. In: *Studies in Intelligence* 2010/1. 17-37. p. [Online]
<URL:<https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/volume-54-number-1/PDFs-Vol.-54-No.1/U-%20Studies%2054no1-FBIS-BBC-Coverage-Web.pdf>> (2012. 11. 05.)
- **Madill**, Donald L.: *Producing Intelligence from Open Sources*. In: *Military Intelligence Professional Bulletin* 2005/4. 19-26. p. [Online]
<URL:<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=5&hid=128&sid=7734c879-bf8c-48f4-80e9-bc6731552dfb%40sessionmgr104>> (2012. 06. 25.)
- **Mercado**, Stephen C.: *FBIS Against the Axis, 1941-1945. Open-Source Intelligence From the Airwaves*. In: *Studies in Intelligence*, 2001/11. (Online publikálás: 2007) [Online]
<URL:https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/fall_winter_2001/article04.html> (2012. 09. 12.)

- **Mercado**, Stephen C.: *Sailing the Sea of OSINT in the Information Age. A Venerable Source in a New Era*. In: *Studies in Intelligence* 2004/3. (Online publikálás: 2007) [Online] <URL:<https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol48no3/article05.html#top>> (2012. 11. 09.)
- **National Security Agency**: *Intelligence Analysis; Does NSA Have What It Takes?* NSA, 1998. [titkosítás alól feloldott jelentés] [Online] <URL:http://www.nsa.gov/public_info/files/cryptologic_quarterly/intelligence_analysis.pdf> (2012. 11. 13.)
- **Newlen**, Robert R.: *Fifty years of silent service. A peek inside the CIA Library*. In: *American Libraries* 1998/4. 62-64. p. [Online] <URL:<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&hid=122&sid=bc990148-7344-4ca9-895a-7c374dacd666%40sessionmgr111>> (2012. 06. 26.)
- **Reese**, David A.: *50 years excellence; ASD forges ahead as the Army's premier OSINT unit in the Pacific*. In: *Military Intelligence Professional Bulletin*. 2005/4. 27-29 p. [Online] <URL:<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=7&hid=122&sid=1549f2a0-3e7a-4245-a295-f2f6f8de4c20%40sessionmgr113>> (2012. 06. 25.)
- **Salgáné Medveczki** Marianna: A szürke irodalom szolgáltatása az interneten. Az európai SIGLE projekt és adatbázis. In: *Könyvtári Figyelő* 2000/4. 586-602. p. [Online] <URL:http://epa.oszk.hu/00100/00143/00035/rezume/rez_salgane_h.html> (2012. 11. 10.)
- **Selján** Péter: A közösségi média szerepe a 21. században, avagy az "arab tavasz" és a közösségi oldalak. In: *Biztonságpolitika.hu* portál, 2011. 12. 09. [Online] <URL:<http://www.biztonsagpolitika.hu/index.php?&id=16&aid=1137&load=ZVD6ci0SpPs>> (2012. 11. 11.)
- **Tálas** Péter [et al.]: *ZMNE Stratégiai Védelmi Kutató Központ elemzések – 2004/3*. Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2004. 6 p. [Online] <URL:http://193.224.76.4/download/svki/Elemzesek/2004/SVKK_Elemzesek_2004_3.pdf> (2012. 08. 23.)
- **Tószegi** Zsuzsanna: Mit kell tudnia egy könyvtárosnak? Az informatikus könyvtárosok szakmai kompetenciái. In: *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*. 2008/7. 17-25. p. [Online] <URL:<http://ki.oszk.hu/3k/2010/12/mit-kell-tudnia-ma-egy-konyvtarosnak-az-informatikus-konyvtarosok-szakmai-kompetenciai/>> (2012. 11. 13.)

Felhasznált szabványok, útmutatók, tájékoztatók:

- **Analytic Transformation**, Chicago. [konferenciakiadvány] Arlington: *Intelligence and National Security Alliance*, 2007. 20 p. [Online]
<URL:<http://www.insaonline.org/analytic/atprogram.pdf>> (2012. 11. 04.)
- **FM 2-22.401. TECHINT** Multi-service tactics, techniques, and procedures for technical intelligence operations. Langley AFB: *Air Land Sea Application Center*, 2006. 84 p.
[Online] <URL:<http://www.fas.org/irp/doddir/army/fm2-22-401.pdf>> (2012. 09. 03.)
- **MSZ ISO 2789:1992** Nemzetközi könyvtár-statisztika. Budapest: Magyar Szabványügyi Hivatal, 1992. 9 p.
- **NATO Open Source Intelligence Handbook**. Mons: SACEUR, 2001 49. p. [Online]
<URL:http://www.oss.net/dynamaster/file_archive/030201/ca5fb66734f540fbb4f8f6ef759b258c/NATO%20OSINT%20Handbook%20v1.2%20-%20Jan%202002.pdf> (2012. 06. 25.)

Felhasznált segédkönyvek:

- **Horváth Tibor - Papp István** (szerk.): Könyvtárosok kézikönyve, 1. kötet. Alapvetés. Budapest: Osiris Kiadó, 1999. 286 p.
- **Horváth Tibor - Papp István** (szerk.): Könyvtárosok kézikönyve, 2. kötet. Feltárás és visszakeresés. Budapest: Osiris Kiadó, 2001. 375 p.
- **Horváth Tibor - Papp István** (szerk.): Könyvtárosok kézikönyve, 3. kötet. A könyvtárak rendszere. Budapest: Osiris Kiadó, 2001. 356 p.
- **Juhász József** [et al.] (szerk.): Magyar értelmező kéziszótár. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1982. 2 db (1550 p.)
- **Tálas Péter** [et al.]: Katonai alapismeretek. Budapest: Zrínyi Kiadó, 2010. 422. p.

Felhasznált rádió átiratok:

- **Siegel, Robert - Dozier, Kimberly**: How Does The CIA Use Social Media? In: *National Public Radio* átirat, 2011. 11. 07. [Online]
<URL:<http://www.npr.org/2011/11/07/142111403/how-does-the-cia-use-social-media>>
(2012. 06. 25.)

Felhasznált egyéb weboldalak:

- **Air Land and Sea Application Center** honlap: *Contact*. [Online]
<<http://www.alsa.mil/contact.html>> (2012. 10. 03.)
- **Alkotmányvédelmi Hivatal** honlapja: *Feladataink*. [Online]
<URL:<http://ah.gov.hu/index.html#>> (2012. 08. 30.)
- **Americal Library Association** honlap: *Mission & History* [Online]
<URL:<http://www.ala.org/aboutala/missionhistory/history>> (2012. 09. 27.)
- **BBC Monitoring** weboldal: *About us*.
<URL:http://www.monitor.bbc.co.uk/about_us/index.htm> (2012. 09. 12.)
- **Central Intelligence Agency** honlap: *A CIA napjainkban* [Online]
<URL:<https://www.cia.gov/about-cia/todays-cia/index.html>> (2012. 08. 30.)
- **Central Intelligence Agency** honlap: *About us – Leadership, CIA Organization Chart* [Online] <URL:<https://www.cia.gov/about-cia/leadership/70040-BLU-Jan-09-OPA.pdf.pdf>> (2012. 10. 10.)
- **Central Intelligence Agency** honlap: hírek és információk. *The Office of Strategic Services: Research and Analysis Branch*, 2010. [Online]
<URL:<https://www.cia.gov/news-information/featured-story-archive/2010-featured-story-archive/oss-research-and-analysis.html>> (2012. 09. 12.)
- **Central Intelligence Agency** honlap: könyvtár [Online]
<URL:<https://www.cia.gov/library/index.html>> (2012. 06. 26.)
- **Defense Intelligence Agency** honlap: *About DIA* [Online] <URL:
<http://www.dia.mil/about/>> (2012. 08. 23.)
- **Federal Bureau of Investigation** honlap: *Directorate of Intelligence*, küldetésnyilatkozat [Online] <URL:<http://www.fbi.gov/about-us/intelligence>> (2012. 08. 30.)
- **Információs Hivatal** honlap: *A hivatal rendeltetése* [Online]
<URL:http://www.mkih.hu/hivatal_rendeltetese.shtml> (2012. 08. 30.)
- **Információs Hivatal** honlap: *Hírszerzési források, HUMINT* [Online]
<URL:<http://www.mkih.hu/humint.shtml>> (2012. 09. 03.)
- **Információs Hivatal** honlap: *Jogi szabályozottság* [Online]
<URL:http://www.mkih.hu/alkotmanyos_jogi.shtml> (2012. 08. 22.)
- **Információs Hivatal** honlap: *Szervezeti felépítés* [Online]
<URL:http://www.mkih.hu/hivatal_felepites.shtml> (2012. 11. 11.)

- **Intelligence Community** honlap: szervezeti felépítés [Online]
<URL:www.intelligence.gov/about-the-intelligence-community/structure> (2012. 11. 10.)
- **Kormányportál**: Honvédelmi Minisztérium, háttérintézmények: KNBSZ
<URL:<http://www.kormany.hu/hu/honvedelmi-miniszterium/hatterintezmenyek>> (2012. 08. 23.)
- **Kormányportál**: Külügyminisztérium, háttérintézmények [Online]
<URL:<http://www.kormany.hu/hu/kulugyminiszterium/hatterintezmenyek>> (2012. 08. 30.)
- **Könyvtár.hu** honlap: A Katonai Felderítő Hivatal Szakkönyvtára [Online]
<URL:<http://konyvtar.hu/konyvtar/4914>> (2012. 11. 10.)
- **Library of Congress** honlap: digitális gyűjtemények [Online]
<URL:<http://www.loc.gov/library/libarch-digital.html>> (2012. 11. 11.)
- **National Intelligence University** honlap: John T. Hughes Library – Resources [Online]
<URL:<http://www.ni-u.edu/library/resources.html>> (2012. 11. 05.)
- **National Intelligence University** honlap: John T. Hughes Library [Online]
<URL:<http://www.ni-u.edu/library/johntlibrary.html>> (2012. 11. 05.)
- **National Security Agency** honlap: küldetésnyilatkozat [Online]
<URL:<http://www.nsa.gov/about/mission/index.shtml>> (2012. 08. 23.)
- **Nemzeti Közszerológati Egyetem Központi Könyvtárának** honlapja: elektronikus katalógus [Online] <URL: <https://olibox.zmne.hu/cgi-olibox91/w207.bat?session=1808475269&infile=searchform.glu&style=tiau>> (2012. 11. 10.)
- **Nemzeti Közszerológati Egyetem Központi Könyvtárának** honlapja: Hadtudományi Szakirodalmi Integrált Információs Rendszer [Online] <URL:<http://www.uninke.hu/index.php/hu/konyvtari-szolgaltatasok/hsziir>> (2012. 11. 10.)
- **Office of the Director of National Intelligence** weboldal: *Intelligence Community* tag-szervezetek [Online] <URL:<http://www.odni.gov/index.php/intelligence-community/members-of-the-ic>> (2012. 11. 10.)
- **Secret Intelligence Service** honlap: Történet, SIS vagy MI6? [Online]
<URL:<https://www.sis.gov.uk/our-history/sis-or-mi6.html>> (2012. 08. 27.)
- **Security Service** honlap: kezdőoldal <URL:<https://www.mi5.gov.uk/>> (2012. 09. 03.)
- **SIGLE program** honlapja: Kezdőoldal. [Online] <URL:<http://www.opengrey.eu/>> (2012. 11. 10.)

- **The European Library** honlap: Kezdőlap [Online]
<URL:<http://www.theeuropeanlibrary.org/tel4/>> (2012. 11. 11.)
- **University of Oregon** honlap: *World News and Open Source Intelligence* [Online]
<URL:<http://library.uoregon.edu/govdocs/micro/fbis.htm>> (2012. 09. 12.)
- **Wikipedia** angol DOD szócikk: *Department of Defense* szervezeti felépítés ábrája.
[Online]
<URL:http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/73/DoD_Organization_March_2012.pdf> (2012. 08. 23.)
- **World Digital Library** honlap: Bemutató [Online]
<URL:<http://www.wdl.org/en/about/>> (2012. 11. 11.)

I. FÜGGELÉK

Példák a gyakorlatban

A hírszerzés és a könyvtár intézménye közötti példára, található se lehetne jobb gyakorlati példát, a hírszerző szolgálatok szakkönyvtárainál. Az alábbi példákban néhány polgári, illetve katonai hírszerzési szakkönyvtárat mutatok be rövid keretek között az Amerikai Egyesült Államokból, illetve hazánkból.

1.1. A Központi Hírszerző Ügynökség szakkönyvtára, és a Nemzeti Hírszerzés Könyvtára

A titkosszolgálati zárt könyvtárakba a nagyközönség általában nem nyer betekintést. A CIA könyvtáráról az *American Libraries* című folyóirat, 1998-as *Ötven év titkos szolgálat, betekintés a CIA könyvtárába* című cikkében olvasva pillanthatunk a színfalak mögé. Az 1947-ben alapított könyvtár az ügynökség alapvető repozitóriuma, a nyílt forrású anyagoknak és a titkosított dokumentumokat tartalmazó gyűjteménynek egyaránt. A nyílt forrású dokumentumok gyűjteménye több mint 125 ezer kötetre tehető, továbbá 1700 további folyóíratra és újságra. A periodika fele külföldi, és ez egészül ki még szintén idegen nyelvű telefonkönyvekkel, diplomáciai jegyzékekkel és CD-ROM-okkal,¹⁶⁶ illetve enciklopédiákkal.¹⁶⁷ Jelentős a digitális gyűjteményük is, amelyekből rengeteg, titkosítás alól feloldott anyagot tesznek szabadon elérhetővé a „Cég” honlapján, valamint, egyebek között a *The World Factbook* adatbázist is ők szolgáltatják.¹⁶⁸ A könyvtárosok feladatai közé tartozik a használók (hírszerzők) kisegítése az elemző-értékelő munkában, sajtófigyelés, adatbázis-kutatás, telefonon és e-mailen át történő tájékoztatás. Feladatuk még, hogy új forrásokat kutassanak fel gyarapítás céljából. A könyvtár szakmai kapcsolatokat ápol más hírszerzési szakkönyvtárakkal a Hírszerző Közösség Könyvtári Bizottságának (*Intelligence Communities Libraries Committee*) keretein belül, szervezeti-
leg pedig a CIA értékelő-elemző munkát végző Hírszerzési Igazgatóságának szerves része.¹⁶⁹

2004-ben megreformálták az Egyesült Államok hírszerzési közösségét, és a 16 szolgálat munkájának irányítására és koordinálására létrehozták a Nemzeti Hírszerzés Igazgatójának Hivatalát (ODNI). A dolgozatomban sokat említett *Open Source Center* is az új szervezet

¹⁶⁶ A cikk megjelenése óta minden bizonnyal feltételezhető, hogy kiegészítették modernebb adathordozón megjelent dokumentumokkal is a gyűjteményt.

¹⁶⁷ Newlen, Robert R.: Fifty years of silent service. A peek inside the CIA Library. In: *American Libraries* 1998/4. p. 62. [Online]

<URL:<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&hid=122&sid=bc990148-7344-4ca9-895a-7c374dacd666%40sessionmgr111>> (2012. 06. 26.)

¹⁶⁸ CIA honlap: könyvtár [Online] <URL:<https://www.cia.gov/library/index.html>> (2012. 06. 26.)

¹⁶⁹ Newlen i.m. (167. sz.) p. 62-63.

fennhatósága alá került. Létrehozásra került egy hírszerzési szakkönyvtár is az ODNI, és azon belül az OSC igényeit kielégítendő. A Nemzeti Hírszerzés Könyvtárának (*National Intelligence Library* – NLI) feladata, hogy repozitóriumot tartson fent a hírszerző közösség összes szolgálata által továbbított hírszerzési információkból. Ezen projekt végrehajtásában főszerepet játszanak a CIA szakemberei. A cél az, hogy a továbbított információk elektronikus katalóguscédulákra kerüljenek, hogy az elemzők szabadon hozzáférhessenek a hírszerző közösség szolgálatai összegyűjtött információkhoz, függetlenül a dokumentumok eredeti besorolási szintjétől. Az elemzők egyedi betekintési szintjeik alapján férhetnek hozzá az összadatforrású repozitórium gyűjteményéhez. A könyvtár segítségével lehetővé válik, hogy az elemzők közvetlenül az információ előállítójától szerezzék be a szükséges dokumentumokat. A rendszer lehetővé teszi azt, hogy az elemzők értesüljenek egymás munkájáról, ki milyen témakörön dolgozik. A rendszer csökkenti a redundáns munkavégzés lehetőségét ily módon. A rendszer 2007-től működik, amikor elindították a próbaüzemét az e-katalóguscédula módszerének.¹⁷⁰

I.2. Az Amerikai Egyesült Államok katonai hírszerzésének szakkönyvtárai

A tengerentúlon nem csupán a polgári hírszerzésben láthatunk remek példát hírszerző könyvtárakra. A Védelmi Minisztérium hatáskörében működő Védelmi Hírszerző Ügynökség (DIA) elemző-értékelő stábjának munkáját a Nemzeti Hírszerző Egyetem (*National Intelligence University*) John T. Hughes Könyvtára segíti, mint egyetemi és hírszerzési szakkönyvtár. A könyvtár nagy szerepet játszik az elemzők információkeresési képzésében, valamint a DIA hírszerző munkájában, összadatforrású tudományos kutatás és tájékoztatás, használóképzés, és gyűjteménye révén.¹⁷¹ A nyilvánosság előtt zárt könyvtár több mint 70 ezres gyűjteménnyel rendelkezik, beleértve 536 időszak kiadványt és folyóiratot a világ minden tájáról, 46 Egyesült Államokbeli és külföldi hírlapot. A könyvtári szolgáltatást 31 kereskedelmi tartalomszolgáltató adatbázisa egészíti ki, valamint történeti különgyűjtemények, audiovizuális dokumentumok és térképgyűjtemény. Gyűjtőköre terrorizmus, nemzetközi politikatudomány, hadtudomány (haditengerészeti is), hírszerzés, tudomány és technológia, valamint történelem témakörökre terjed ki. Egyetemi könyvtárként a hírszerző egyetem dolgozata-

¹⁷⁰ Analytic Transformation, Chicago. [konferenciakiadvány] Arlington: Intelligence and National Security Alliance, 2007. p. 9. [Online] <URL:<http://www.insaonline.org/analytic/atprogram.pdf>> (2012. 11. 04.)

¹⁷¹ National Intelligence University honlap: John T. Hughes Library [Online] <URL:<http://www.niu.edu/library/johntlibrary.html>> (2012. 11. 05.)

inak repozitóriumát is üzemelteti. A gyűjteményt Vernon A. Walters egykori nagykövet és katonatiszt örökségét képező különgyűjtemény egészíti ki még a továbbiakban.¹⁷²

Az Egyesült Államok hadseregének OSINT tevékenységét nagymértékben támogatja a katonai hírszerzés (*Military Intelligence*, MI) központi könyvtára az arizonai Fort Huachucában.¹⁷³ Ezen intézmény az eddig ismertetett könyvtári és hírszerzési feladatokon túl új megközelítésű könyvtári stratégiát is implementált. A könyvtár marketingtevékenységét az OSINT kihangsúlyozásának szenteli, és célja az, hogy könyvtárhasználatra csábítsa a katonákat, akik nyugodt, kellemes, használóközpontú körülmények között tanulmányozhatják a nyílt forrású információkat, egyrészt a saját gyűjtemény szolgáltatásával, másrészt igen választékos tudományos, védelmi, terrorizmussal foglalkozó, hírszerzési, és OSINT-specializált adatbázisokhoz, információs rendszerekhez történő hozzáféréssel. Az új marketingstratégia 850%-kal¹⁷⁴ emelte meg a könyvtár látogatottságát.¹⁷⁵

A globális jelenlét okozta kihívások kihatnak az amerikai haderő hírszerzési szakkönyvtáira is. Jó példa egy adott térség hírszerzési kihívásainak könyvtári támogatására, az 500. Katonai Felderítő Dandár (*Military Intelligence Brigade*) alá tartozó, Japánban, a Camp Zama támaszponton székelő Ázsiai Tanulmányozó Különítmény (ASD – *Asian Studies Detachment*). Az 1947-ben létrejött ASD a csendes-óceáni térség első számú OSINT szervezete, és állománya amerikai és japán szakértőkből (köztük könyvtárosok és nyelvészek) áll.¹⁷⁶ A szervezetnek saját könyvtára 250 ezer dokumentumos állománnyal¹⁷⁷ bír, amelyet folyamatosan digitalizálnak.¹⁷⁸ Ez egészül még ki internetes OSINT tevékenységgel, valamint a térség audiovizuális médiájának monitorozásával.¹⁷⁹ Hasonló regionális OSINT képességgel bír az USA had-

¹⁷² National Intelligence University honlap: John T. Hughes Library – Resources [Online] <URL:<http://www.niu.edu/library/resources.html>> (2012. 11. 05.)

¹⁷³ Herrington, Vee: Open Source Information and Military Intelligence Library In: *Military Intelligence Professional Bulletin*. 2005/4. p. 30. [Online] <URL:<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=1549f2a0-3e7a-4245-a295-f2f6f8de4c20%40sessionmgr113&vid=6&hid=122>> (2012. 06. 25.)

¹⁷⁴ *Az új stratégia bevezetése előtt átlagosan 50 látogató volt havonta, az implementálás után ez 9000-re nőtt!* [Herrington i.m. (173. sz.) p. 32.]

¹⁷⁵ Herrington i.m. (173. sz.) p. 30-32.

¹⁷⁶ Reese, David A.: 50 years excellence; ASD forges ahead as the Army's premier OSINT unit in the Pacific. In: *Military Intelligence Professional Bulletin*. 2005/4. p. 27. [Online] <URL: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=7&hid=122&sid=1549f2a0-3e7a-4245-a295-f2f6f8de4c20%40sessionmgr113>> (2012. 06. 25.)

¹⁷⁷ *Könyvek, periodikumok, előfizetés mintegy 400 idegen nyelvű publikációra (hagyományos és digitális egyaránt).* [Reese i.m. (176. sz.) p. 28-29.]

¹⁷⁸ Reese Uo.

¹⁷⁹ Reese Uo.

erejének Európa körzetéért felelős regionális parancsnoksága (EUCOM) alá tartozó Összhaderőnemi Elemzőközpont (JAC – *Joint Analyst Center*).¹⁸⁰

Ennél a kérdéskörnél érdemes szóba ejteni az amerikai katonákat támogató AKO (*Army Knowledge Online* – Hadsereg online tudás) programot, amely gyakorlatilag az USA hírszerző szakkönyvtárainak közreműködésével megvalósított online referenz-szolgáltatás és linkgyűjtemény releváns adatbázisokhoz. A hasonló feladatkörű, a nemzeti hírszerzés igazgatójának alárendelt OSIS (*Open Source Information System* – Nyílt Forrású Információs Rendszer), valamint az AKO együttes használatával igen hatékony internetes információs bázis áll rendelkezésre, rendkívüli hozzáférési lehetőséggel szakmai adatbázisokhoz.¹⁸¹

1.3. Hazai példák

1.3.1. Állambiztonság és a könyvtári rendszer

A Kádár-rendszer idején a Belügyminisztérium (BM) alá tartozó Állambiztonsági Főcsoportfőnökségen belül a csoportfőnökségeknél, vagyis a III/I-es (hírszerző), III/II-es (kémelhárító), III/III-as (belső elhárítás) és III/IV-es (katonai elhárító) csoportfőnökségeknél mindenhol működött önálló szervként értékelő-elemző egység. Ezek mellett a belügyminiszter közvetlen irányítása alatt Információfeldolgozó és Felügyeleti Csoportfőnökség néven a BM-nek is létrejött önálló adatgyűjtő és feldolgozó, elemző-értékelő, tájékoztató illetve ellenőrző szerve, amely az állambiztonsági szerveken felül társadalmi, gazdasági és tudományos intézményekkel is kapcsolatot tartott. E szervezeten belül jött létre a kutatómunkára szolgáló Tudományszervezési Osztály, amelynek vezetője a tudományszervezéshez kötődő kutatások lefolytatásán felül a BM tudományos munkájának szervezéséért és koordinálásáért, valamint a káderképzés és a publikálás szervezésért volt felelős. Az osztály társadalomtudományi kutatásokat kezdeményezett, valamint tartotta a kapcsolatot a tudományos intézményekkel.¹⁸² Az osztály munkájának keretében került sor a belügyi kutatóhelyek szakkönyvtárai gyűjtőköreinek koordinálására, így létrehozták a tudományos- és szakkönyvtárak központi nyilvántartását, összegyűjtötték a tudományos tájékoztatókat és ezek, illetve a hazai és külföldi szakkönyvtárak és tudományos intézmények referenz-szolgáltatásainak közreműködésével végezték tudományos tájékoztató munkájukat a rendszerváltás belügyi végrehajtásáig, amikor felszámol-

¹⁸⁰ Jeffson, Joel J.: Creating an Open Source Capability. In: Military Intelligence Professional Bulletin. 2005/4 p. 41. [Online] <URL: http://www.fas.org/irp/agency/army/mipb/2005_04.pdf> (2012. 10. 25.)

¹⁸¹ Jeffson i.m. (180. sz.) p. 42-43.

¹⁸² Révész i.m. (2. sz.) p. 32-34

ták a Tudományszervezési Osztályt. Működésének fennállása idején az osztály a nyugati sajtó irányában is végzett kutatómunkát (gyakorlatilag nyílt forrású hírszerzést) a legmagasabb beosztású pártfunkcionáriusok számára.¹⁸³

I.3.2. Hírszerzési szakkönyvtárak napjainkban Magyarországon

A magyar polgári hírszerző szolgálat az Információs Hivatal rendelkezik saját szakkönyvtárral, amely a Hivatal Értékelő és Tájékoztató Igazgatóságának¹⁸⁴ működtetésében végzi szakkönyvtári teendőit.¹⁸⁵ A katonai hírszerzés hazai szakkönyvtára a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat (korábban a Katonai Felderítő Hivatal) szakkönyvtára Budapesten.¹⁸⁶ Ez utóbbi egy lelőhelye a hazai Hadtudományi Szakirodalmi Integrált Információs Rendszernek (HSZIIR),¹⁸⁷ amely feladata a Magyar Honvédség szakirodalmi információs támogatása. A HSZIIR szakmai és módszertani irányítását a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Központi Könyvtára végzi.¹⁸⁸

¹⁸³ Révész i.m. (2. sz.) p 34-36

¹⁸⁴ Információs Hivatal weboldal, Szervezeti felépítés [Online]
<URL:http://www.mkih.hu/hivatal_felepites.shtml> (2012. 11. 11.)

¹⁸⁵ *Az Alkotmányvédelmi Hivatalnál szintén működik egy hasonló feladatokat ellátó Értékelő és Stratégiai Elemző Igazgatóság, azonban saját szakkönyvtárra hivatkozó forrást nem találtam.*

¹⁸⁶ A KFH szakkönyvtár címe a könyvtár.hu adatbázisban [Online] <URL: <http://konyvtar.hu/konyvtar/4914>> (2012.11.10.)

¹⁸⁷ *A könyvtár.hu adatai nem frissítettek, azonban az NKE Központi Könyvtárának HSZIIR tájékoztatója lelőhelyként a KFH szakkönyvtárát jelöli meg. A Katonai Felderítő Hivatal és a Katonai Biztonsági Hivatal összevonásából jött létre a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat. Jelenleg (2012 novembere) az NKE EKK katalógusában lelőhelyként ez utóbbi szolgálat szerepel, feltételezem továbbra is az egykori KFH szakkönyvtár látja el a hazai katonai hírszerzés könyvtári teendőit, az újonnan létrehozott szervezet alárendeltségében.*

¹⁸⁸ NKE Központi Könyvtár honlapja, Hadtudományi Szakirodalmi Integrált Információs Rendszer [Online] <URL: <http://www.uni-nke.hu/index.php/hu/konyvtari-szolgaltatasok/hsziir>> (2012. 11. 10.)

II. FÜGGELÉK

Példák szervezeti felépítései

Az organogramokban vastagon szedve kiemelve a példákban szereplő könyvtáraknak ott-hont adó intézmények, illetve az intézmények szervezeti felépítésénél maguk a könyvtárak.

II.1. Az Amerikai Egyesült Államok hírszerzésének organogramja

2004 óta az USA-ban a 16 szövetségi hírszerző szerv (ez maga a hírszerző közösség – *Intelligence Community*, IC) együttes információgyűjtő és feldolgozó munkájának irányítását és koordinálását a Nemzeti Hírszerzés Igazgatójának Hivatala (*Office of the Director of National Intelligence* – ODNI) felügyeli. A CIA korábbi FBIS részlegéből létrejött *Open Source Center* is az ODNI alárendeltségében működik nyílt forrású hírszerzési információs központként, OSINT tevékenységgel minden hírszerző szervezet foglalkozik.¹⁸⁹ Az IC hírszerző szervei három csoportra oszthatók:¹⁹⁰

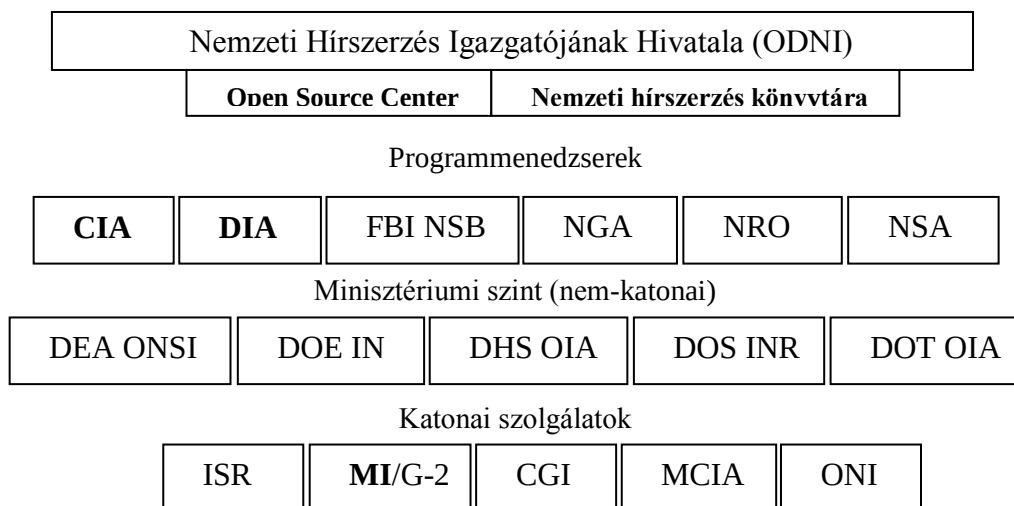
- programmenedzserek: tanácsadói és segítői a nemzeti hírszerzési igazgatónak a kihívások azonosításában, költségvetési kérdésekben és az IC teljesítményének kiértékelésében.
 - Központi Hírszerző Ügynökség (*Central Intelligence Agency* - CIA)
 - Védelmi Hírszerző Ügynökség (*Defense Intelligence Agency* - DIA)
 - Szövetségi Nyomozó Iroda (FBI) Nemzetbiztonsági Részlege (*Federal Bureau of Investigation National Security Branch*)
 - Nemzeti Térinformatikai Hírszerző Ügynökség (*National Geospatial-Intelligence Agency* - NGA)
 - Nemzeti Felderítő Hivatal (*National Reconnaissance Office* - NRO)
 - Nemzetbiztonsági Ügynökség (*National Security Agency* - NSA)
- minisztériumi szint: azon minisztériumok igényeit kielégítő hírszerző szervek, amelyek kívül esnek a védelmi minisztérium hatáskörén.
 - Kábítószer-ellenes Hatóság (DEA) Nemzetbiztonsági Hírszerző Hivatal (*Drug Enforcement Administration Office of National Security Intelligence*, ONSI)
 - Energiaügyi Minisztérium (DOE) Hírszerző és Kémelhárító Hivatal (*Energy Office of Intelligence & Counter-Intelligence*, IN)

¹⁸⁹ DNI honlap: FAQ – OSINT [Online] <URL: <http://www.odni.gov/index.php/about/faq?start=2>> (2012. 11. 10.)

¹⁹⁰ Intelligence Community honlap: szervezeti felépítés [Online] <URL: <http://www.intelligence.gov/about-the-intelligence-community/structure/>> (2012. 11. 10.)

- Belbiztonsági Minisztérium (DHS) Hírszerző és Elemző Hivatal (*Department of Homeland Security Office of Intelligence & Analysis, OIA*)
- Külügyminisztérium (DOS) Hírszerző és Kutató Iroda (*State Bureau of Intelligence & Research, INR*)
- Pénzügyminisztérium (DOT) Hírszerző és Kutató Hivatal (*Treasury Office of Intelligence & Research, OIA*)
- katonai szolgálatok: az egyes haderőnemek hírszerző szervezetei.¹⁹¹
 - Légierő (USAF – *US Air Force, Intelligence, Surveillance, and Reconnaissance, ISR*)
 - Hadsereg (USA – *US Army, Military Intelligence, MI* és *G-2* /előbbi a csapatfelderítés, utóbbi a vezérkarszintű hírszerzés/)
 - Parti Őrség (USCG – *US Coast Guard Intelligence, CGI*);
 - Tengerészgyalogság (USMC – *US Marine Corps, Marine Corps Intelligence Activity, MCIA*)
 - Haditengerészet (USN – *US Navy, Office of Naval Intelligence, ONI*)

Az USA hírszerzésének vázlata¹⁹²

¹⁹¹ ODNI weboldal: IC tagszervezetek [Online] <URL:<http://www.odni.gov/index.php/intelligence-community/members-of-the-ic>> (2012. 11. 10.)

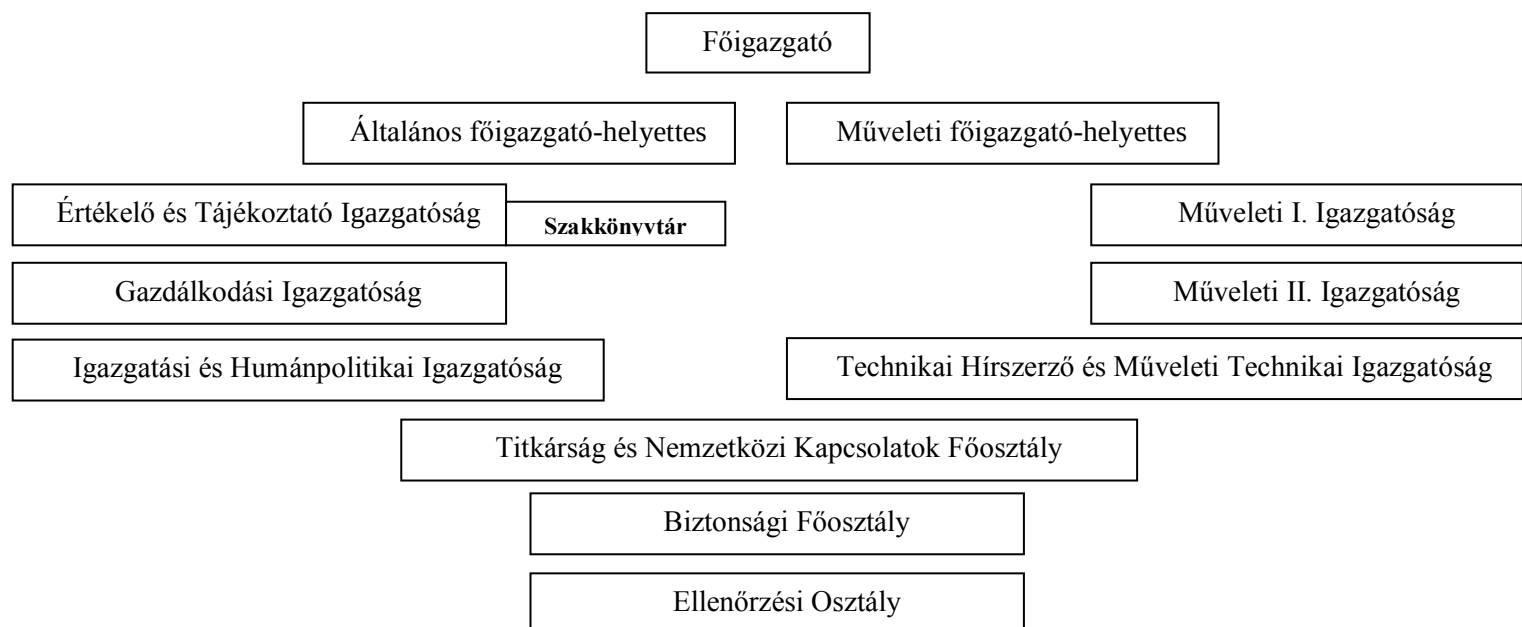
¹⁹² IC honlap i.m. (190. sz.) ábrája alapján

II.2. A CIA szervezeti felépítése¹⁹³

Főigazgató Főigazgató-helyettes Társ főigazgató-helyettes Igazgatói törzs Titkárság Elemző csapat Támogató törzs Protokoll	Főjogász	vez. pénzügyi tisztviselő	Programtervezés, kivitelezés
	Kongresszusi ügyek	vez. információs tiszt	Egyenlő bánásmód alkalmazottaknak
	Közönségkapcsolati ügyek	Emberi erőforrás	Testületi irányvonalak koord.
	Hivatali ellenőr	Műveleti központ	Kapcsolattartás külf. hírsz. szervekkel
	Katonai ügyek társigazgatója	Stratégiai menedzsment	DNI Open Source Center

Hírszerzési Igazgatóság	Nemzeti Ügynöki Hírszerző Szolgálat	Tudományos-technikai Igazgatóság	Támogatói Igazgatóság
13 különböző területre összpontosító elemző és értékelő egység	NCS igazgatóhelyettes hatáskörében 5 műveleti osztály	Üzleti stratégiák és erőforrások központja, technológia-menedzsment központ, különleges felszerelések, kutatás-fejlesztés, globális hozzáférés, különleges kommunikációs programok, rendszerelemzés, technikai információgyűjtés, misszió-támogatás, technikai tájékoztatás	Támogató feladatok, NRO-DNI program-menedzser, testületi ügylet, globális infrastruktúra és szolgáltatások, egészségügyi támogatás, emberi erőforrások, biztonsági szolgálat
Szakkönyvtár	NCS igazgatóhelyettes vezette központ az IC HUMINT tevékenységének koordinálására		

II.3. Az Információs Hivatal organogramja¹⁹⁴

¹⁹³ CIA honlap alapján: About us – Leadership, CIA Organization Chart [Online]

<URL:<https://www.cia.gov/about-cia/leadership/70040-BLU-Jan-09-OPA.pdf.pdf>> (2012. 10. 10.)

¹⁹⁴ Az Információs Hivatal honlapja alapján [Online] <URL:http://www.mkih.hu/hivatal_felepites.shtml> (2012. 11. 11.)

II.4. A Hadtudományi Szakirodalmi Integrált Információs Rendszer könyvtárai¹⁹⁵

MH Geoinformációs Szolgálat szakkönyvtára	Nemzeti Közszerolálali Egyetem Közponli Könyvtár NKE EKK Katonai Szabvány Raktár NKE EKK Nyelvi Gyűjtemény NKE EKK Űllői Úti Kampusz NKE EKK KRT Könyvtár (Szolnok)
HM 1. Objektum Könyvtár	
MH Egészségvédelmi Intézet	
MH Kinizsi Pál Tiszthelyettes Szakképző Iskola könyvtára	
HM Fejlesztési és Logisztikai Ügynökség Technológiai Igazgatóság	
ZMNE Repülőti Intézet	
MH HEK Repülő orvosi Egészségvizsgáló és Kutató Intézet	
HM Állami Egészségügyi Központ Tudományos Könyvtár	
Katonai Nemzetbiztonsági Szolgalat szakkönyvtára	
HM Fegyverzeti és Hadbiztosi Hivatal Haditechnikai Könyvtár	
MH Légierő Parancsnokság könyvtára	
MH I. Logisztikai és Támogató Zászlóalj könyvtára	
MH Bakony Harckiképző Központ Könyvtára	
MH 24. Bornemissza Gergely Felderítő Zászlóalj könyvtára	
MH 25. Klapka György Könnyű Lövészdandár könyvtára	
MH 37. II. Rákóczi Ferenc Műszaki Ezred könyvtára	
MH 43. Vezetéstámogató Zászlóalj könyvtára	
MH 59. Szentgyörgyi Dezső Repülőbázis könyvtára	
MH 86. Szolnok Helikopter Ezred Könyvtár	

¹⁹⁵ NKE EKK HSZIIR tájékoztatója i.m. (188. sz.) és elektronikus katalógusa alapján

<URL:<https://olibox.zmne.hu/cgi-olibox91/w207.bat?session=1808475269&infile=searchform.glu&style=tiaw>>
(2012. 11. 10.)